

Gilbert Achcar

Barbariernas kamp -

11 september och den nya världsordningen

Utgiven 2003 på Röda Rummets förlag

Översättning: Maria Sundvall

Innehåll

Förlagets inledning	1
Inledning: Från ett 11 september till ett annat.....	3
1. Narcissistisk medkänsla och globalt skådespel	6
2. Olja, religion, fanatism och Frankenstein	17
3. Hat, barbarier, asymmetri och anomi	42
Avslutning. <i>Leviathan</i> och presidenterna.....	69
Tillägg: Brev till en lätt deprimerad krigsmotståndare	79
Ord- och namnförklaringar.....	83

Förlagets inledning

Den 15 februari 2003 demonstrerade uppskattningsvis tolv miljoner människor jorden runt mot USA:s planer på krig mot Irak. Gilbert Achcar, författaren till denna bok, har kallat det ”dagen för de största världsomspännande folkliga mobiliseringarna i historien”. *New York Times* döpte den allmänna världsoptionen till en ny stormakt.

När den här boken kommer ut, sensommaren 2003, vet vi att den nya stormakten inte kunde förhindra kriget, även om den fortsätter att påverka de styrande denna sommar när det blivit uppenbart både att kriget egentligen inte är över, och att regeringarna ljugit för att tvinga med sina länder i kriget.

Oavsett detta, innehar och innebär den nya massrörelsen mot krig att miljoner människor — utan att vara tillfrågade — tagit sig rätten att säga sin mening om världspolitiken. De har tagit sig rätten att ifrågasätta inte bara de styrandes handlingar, utan också deras motiv, ja själva deras världsbild.

Gilbert Achcars bok kom ut 2002. Den är alltså ingen direkt kommentar till kriget mot Irak, men den tecknar en bakgrund och söker svar på de stora frågor som den nya massrörelsen ställts inför och kommer att fortsätta att ställa sig.

I den ström av böcker om Mellanöstern, islam och USA som nu ges ut fyller denna bok en funktion, just för sin radikala analys av bägge sidorna — bägge barbarierna. USA:s politik och dess bakomliggande motiv beskrivs i polemik mot de officiella förklaringarna. Politiken i arabvärlden och den islamiska fundamentalismen förklaras mot bakgrund av den sociala upplösningen i Mellanöstern.

Boken växer också till en beskrivning av hela världsläget under perioden efter kalla kriget. Achcar beskriver med ett brett grepp förändringar i militära och politiska styrkeförhållanden, i människors medvetande, i samhälleliga normer. Han beskriver också hur detta påverkat de etablerades teorier om världen.

I det sammanhanget är det särskilt två teoribildare som Achcar har ett gott öga till — två forskare och författare från USA som under det gångna årtiondet framträtt i den internationella debatten som oerhört betydelsefulla uttolkare av världsläget. De har aldrig blivit lika kända i den allmänna debatten i Sverige, och fordrar kanske redan här en kort presentation.

Den förste är Francis Fukuyama, som i början på 90-talet blev känd för sin tes att det västerländska samhället är slutmålet i människans historiska utveckling. Kommunismens fall hade visat att marknadsekonomi och den liberala demokratin var överlägsna alla andra system.

Det andra namnet är Samuel Huntington, vars bok om ”civilisationernas kamp och omskapandet av världsordningen” från 1996 inspirerat Achcar till polemik redan i själva boks titeln. Huntington drev där tesen att kampen mellan stormakter och ideologiska system i vår tid ersatts av en kamp mellan civilisationer, kulturer, till exempel den islamiska civilisationen och den — överlägsna — västerländska.

Achcar polemiserar mot dessa debattörer och visar hur deras teorier i själva verket har till funktion att rättfärdiga världsordningen.

Gilbert Achcar är född i Libanon men bor sedan länge i Paris, där han undervisar i statsvetenskap och internationella relationer vid universitetet i Paris-VIII. Han skriver ofta i *Le*

Monde diplomatique och har gett ut flera böcker om samtidspolitik. Han har redigerat boken *The Legacy of Ernest Mandel* (Verso, London 1999) [På svenska: [Arvet efter Ernest Mandel](#)]. På engelska utkommer under hösten 2003 *Eastern Cauldron* på *Monthly Review Press*.

Boken är översatt i huvudsak från den engelska utgåvan, *The Clash of Barbarisms. Sept 11 and the Making of the New World Disorder* (*Monthly Review Press*, New York 2002). Citat återges dock från ursprungskällan, ifall det rör sig om böcker/tidskrifter på franska eller engelska. Undantaget är då den ena källan (oftast den engelska) är lättare att få tillgång till för läsaren i Sverige.

I den svenska utgåvan har vi lagt till en artikel från april 2003, ”Brev till en lätt deprimerad krigsmotståndare”. Där beskrivs utgången av kriget i Irak på ett sätt som återknyter till analysen tidigare i boken. Där knyts också slutligen kampen mot kriget samman med kampen mot den nyliberala globaliseringen.

Vi har också lagt till ord- och namnförklaringar i slutet av boken.

Översättaren Juli 2003

För en recension av denna bok, se [Gilbert Achcar. "Barbariernas kamp..."](#)

Inledning: Från ett 11 september till ett annat

Den 11 september 1990 höll George Herbert Walker Bush, USA:s 41:e president, ett historiskt tal till den samlade kongressen. Iraks arme hade invaderat Kuwait sex veckor tidigare. Fyra dagar efter invasionen hade presidenten givit order om att placera ut USA-trupper på Saudiarabiens territorium: det var början på Operation Ökensköld. Det var mycket som stod på spel då presidenten framträdde inför kongressen. George Bush såg det som sin uppgift att ta vid, där hans föregångare Ronald Reagan, vars vicepresident han hade varit från 1981 till 1989, misslyckats. Trots Reagans upprepade försök och till hans stora besvikelse hade han inte lyckats bota USA från Vietnamsyndromet. Landet var fortfarande djupt märkt av detta handlingsförlamande trauma, förvärvat i det ”smutsigaste” kriget i landets historia. Reagans största utlandsoperation hade slutat med ett misslyckande på den punkten: resultatet blev istället att ett ”Beirut-syndrom” lades till Vietnamsyndromet, sedan självmordsattacker för första gången riktats direkt mot USA. Det var 1983, aderton år före attackerna mot New York och Washington. Sedan 63 personer dödat 18 april i en attack mot USA-ambassaden i Beirut, förolyckades ytterligare 242 marinsoldater, från den multinationella styrka som placerats i Libanon efter Israels invasion 1982, när det flerfamiljshus de använde som förläggning rasade samman 23 oktober.¹

Reagan berättar i sin självbiografi om hur ”våra erfarenheter i Libanon (ledde) till att regeringen antog en rad principer som skulle vägleda Förenta Staterna när det gällde att sätta in militära kraftåtgärder utomlands”.² Caspar Weinberger, som då var försvarsminister, formulerade den nya doktrinen i ett uppmärksammat tal i november 1984. Den femte av de sex principerna han formulerade lyder som följer: ”Innan USA sätter in stridande styrkor utomlands, måste det finnas en rimlig försäkran om att vi har stöd från det amerikanska folket och deras valda representanter i kongressen... Vi kan inte utkämpa en strid med kongressen på hemmaplan och samtidigt begära att våra trupper ska vinna ett krig på andra kontinenter.”³

George H W Bush höll sig samvetsgrant till denna princip. Den första militära operation som utfördes under denne före detta CIA-chefs överinseende förbereddes noggrant genom en intensiv mediekampanj mot den tidigare CIA-agenten och diktatorn i Panama, Manuel Noriega (och han var onekligen en utmärkt måltavla för svartmålning). För att grundligt hamra in budskapet döptes operationen som inleddes på natten mellan 19 och 20 december 1989 — tio år efter Sovjettruppernas invasion av Afghanistan, tio månader efter deras reträtt från det förödda landet — till *Just Cause*, ”Rättvis sak”.

Experimentet blev en framgång för Washington, även om kidnappningen av general Noriega (med en försiktig uppskattning) kostade 300 döda, 3 000 sårade och 15 000 fördrivna bland den panamanska civilbefolkningen, för att inte tala om de militära förlusterna.⁴ Ändå gav experimentet inget avgörande utslag. I allmänhetens ögon i USA var operationen snarare en polisraid mot

¹ Vid samma tidpunkt dödades 58 fransmän i en annan attack mot samma multinationella styrka.

² Ronald Reagan, *Ett amerikanskt liv: memoarer*, Norstedts 1991, s.465.

³ Caspar Weinberger, ”The Uses of Military Power”, tal till nationella pressklubben, Washington DC, 28 november 1984. Tryckt som bilaga till Richard Haas, *Intervention: The Use of American Military Force in the Post Cold War World*, reviderad upplaga, Brookings, Washington DC 1999, s. 203. De fem övriga principerna var: 1) Inga trupper sätts in i strid om inte USA:s och dess allierades vitala intressen står på spel. 2) Inget deltagande utan den klara avsikten att vinna och de nödvändiga resurserna för att göra det. 3) Klart definierade mål för interventionen. 4) Ständig utvärdering av villkoren för deltagandet och förhållandet till USA:s vitala intressen. 5) Militär intervention endast som sista utväg.

⁴ Läkare för mänskliga rättigheter, ”Panama: 'Operation Just Cause': The Human Cost of the US Invasion”, pressmeddelande, Boston, 16 december 1990.

en brutal tyrann och knarkhandlare än ett krig. Det kunde inte ses som en pålitlig måttstock på hur mycket av Vietnamsyndromet som levde kvar.

När Kuwait invaderades några månader senare, 2 augusti 1990, av diktatorn Saddam Husseins trupper, utgjorde det ett idealiskt tillfälle att försöka bryta USA:s hämningar när det gällde att föra krig. President Bush förstod omedelbart vilken stor fördel han skulle kunna få av en militär aktion, som var så legitim i den internationella juridikens ögon. Det var den första militära aktionen i FN:s historia som fick aktivt eller passivt stöd från alla de fem permanenta medlemmarna i säkerhetsrådet och den stora majoriteten av generalförsamlingen. Bush måste fortfarande övertyga även den inhemska opinionen, och framförallt kongressen, där han väntade sig att de två kamrarna skulle anta en resolution till stöd för hans aktion i Persiska viken.⁵ Det var detta som stod på spel vid hans tal 11 september 1990.

Presidenten tillgrep två olika slags argument i sitt tal: ”idealistiska” argument och ”realistiska” argument, för att använda termer som används i teorier om internationella relationer. Det var som om två talskrivare med olika inställning delat upp uppgiften att skriva olika delar av talet. Först vände sig Bush till ”idealisterna”, som det fanns många av bland kongressens demokrater, och hängav sig åt en högtravande retorik på ett tema som senare blivit omtalat — den ”nya världsordningen”.

”Vi befinner oss idag i ett unikt och extraordinärt ögonblick. Krisen i Persiska viken är allvarlig, men den ger oss också ett sällsynt tillfälle att gå vidare i en historisk period av samarbete. Ur dessa plågade tider... kan en ny världsordning framträda: en ny era — friare från hotet om terror, starkare i sökandet efter rättvisa, och tryggare i strävan efter fred. En era i vilken världens nationer, i Öst och Väst, Nord och Syd, kan blomstra och leva i harmoni.

Hundra generationer har sökt efter den gäckande vägen till fred, samtidigt som tusen krig rasade med insats av all upptänklig mänsklig möda. Idag kämpar den nya världen för att födas. En värld helt annorlunda än den tidigare. En värld där lagarnas styre ersätter djungelns lag. En värld där länder tar på sig sin del av ansvaret för frihet och rättvisa. En värld där de starka respekterar de svagas rättigheter.”⁶

Därefter vände sig Bush till ”realisterna”, som sätter ”det nationella intresset” högre än någon annan hänsyn, och som anser att USA:s världsherravälde ingår i varje sund definition av det nationella intresset. Det var med adress till dem som Bush förklarade vad som stod på spel ekonomiskt och när det gällde USA:s hegemoni:

”Vitala ekonomiska intressen står också på spel. Enbart Irak kontrollerar ungefär 10 procent av världens kända oljereserver. Irak och Kuwait kontrollerar tillsammans det dubbla. Ett Irak som tillåts att svälja Kuwait skulle få tillräcklig ekonomisk och militär makt, liksom arrogans nog, att skrämma och tvinga sina grannar — grannar som kontrollerar merparten av världens återstående oljereserver. Vi kan inte tillåta att en så vital resurs behärskas av någon så hänsynslös. Och vi kommer inte att tillåta det.

Nyliga händelser har tydligt visat att det inte finns någon ersättning för amerikanskt ledarskap. Inför tyranniet må ingen betvivla Amerikas trovärdighet och pålitlighet.”⁷

Samtidigt som Bush medgav att det kalla krigets slut — vid en tidpunkt då Tyskland höll på att genomföra sin återförening — gjorde det möjligt att minska USA:s militära budget från

⁵ Senaten och representanthuset antog samstämmiga resolutioner i början av oktober 1990 med stöd för presidentens agerande ”med anledning av Iraks angrepp mot Kuwait”.

⁶ Den här delen av talet har tryckts i George Bush och Brent Scowcroft, *A World Transformed*, Knopf, New York 1998, s.370. För den fullständiga texten se ”President Bush's Address to Congress on the Persian Gulf Situation”, Washington File, Washington DC, utrikesdepartementet, 1990.

⁷ Se föreg. not.

toppnivån under Reagan, tillade han att han ändå ”aldrig skulle acceptera” en militärbudget som riskerade ”vår nödvändiga säkerhetsmarginal”.

”Världen är fortfarande farlig. Det står helt klart nu. Stabiliteten är inte säkrad. Amerikanska intressen är vittomfattande. Det ömsesidiga beroendet har ökat. Regional instabilitet kan få globala konsekvenser. Det är inte rätt tidpunkt att riskera Amerikas förmåga att försvara sina vitala intressen.”⁸

När två sådana resonemang, den mest lyriska idealism och den mest prosaiska realism, svetsas samman i ett enda budskap, kan man knappast betvivla att det är realpolitiken som segrat. Rättskaffenhet och ärlighet är ”idealistiska” dygder, medan svek och hyckleri är grundläggande delar av de dygder Machiavelli beskrev:

”(T)rots detta vet man av erfarenhet att de furstar i vår tid som har utträttat storverk är de som inte har hållit så mycket på troheten, utan som med sin illistighet har förstått att förvrida huvudet på folk och slutligen har fått övertag över dem som förlitat sig på ärligheten... För närvarande finns det en furste — vilken är inte lämpligt att nämna här — som aldrig predikar annat än fred och trohet, men som är synnerligen fientligt inställd till båda delarna...”⁹

Om vi läser talet än en gång uppmärksamt, kommer vi emellertid att se att George H W Bush inte gjorde några utfästelser i den ”idealistiska” delen av det. Han begränsade sig till att beskriva vad som var möjligt 1990 — men bara möjligt — utan att lova att det skulle ske. Världen befann sig verkligen i ett ”unikt och extraordinärt ögonblick” då, med ”ett sällsynt tillfälle att gå vidare i en historisk period av samarbete”. En ”ny världsordning” kunde ha blivit resultatet av det kalla krigets upphörande: ”en ny era — friare från hotet om terror, starkare i sökandet efter rättvisa, och tryggare i strävan efter fred”. Det kunde ha varit en era då ”världens nationer, i Öst och Väst, Syd och Nord, kan blomstra och leva i harmoni” samtidigt som ”lagarnas styre ersätter djungelns lag” och ”de starka respekterar de svagas rättigheter”.

Det var anmärkningsvärda ord: de erkände att det fanns ett samband mellan att å ena sidan kunna minska terrorhotet och göra framsteg mot fred, och att å andra sidan skapa förutsättningar för välstånd i varje enskild del av världen, för att internationella lagar ska råda och de starkare respektera de svagas rättigheter.

I det perspektivet kan händelserna 11 september 2001 med rätta tolkas som bottenpunkten hittills på vägen mot terrorism. De visar på det gap som under de elva mellanliggande åren vuxit mellan verkligheten och de villkor för global fred och rättvisa som Bush själv beskrev i talet 11 september 1990. I en värld där ojämlikheten obönhörligen ökar, inom varje samhälle såväl som mellan nationer, där djungelns lag och principen att ”makt ger rätt” härskar oinskränkta, kommer den ena sidans barbari oundvikligen att föda barbari från den andra sidan. ”Hotet om terror” i alla dess olika former kommer i slutändan att vara drabba oss alla.

Striden mellan dessa tvillingbarbarier kommer inte att leda till en värld i fred. Snarare än att neutralisera varandra, stärker barbarierna varandra, i en spiral av ömsesidig upptrappning som då och då leder till utbrott i enlighet med Clausewitz' tankar om stegringen till det yttersta: ”Sålunda påtvingar den ene den andre sin lag och en växelverkan skapas, som för begreppet krig till dess yttersta gräns.”¹⁰ Det finns ingen bättre beskrivning i en mening av det som brukar kallas ”våldets onda cirkel” i en tid då två klaner, fångna i en global vendetta, ropar i kör att de inte tänker avstå från några medel i sitt krig för ömsesidig förintelse.

⁸ Se föreg. not.

⁹ Niccolò Machiavelli, *Fursten*, Natur och Kultur 1997, s.88, 91.

¹⁰ Carl von Clausewitz, *Om kriget*, Bonniers 1991, s.31.

1. Narcissistisk medkänsla och globalt skådespel

Varje försök att förklara den ökning av terrorismen som kulminerade i självmordsattackerna 11 september 2001 som ett resultat av eländet i världen vi lever i, har mötts av en spärreld av hätskt polemiskt artilleri. I ett klimat av intellektuell skrämselfaktik som delvis påminner om kalla krigets mörkaste timmar vilar skrämselfpropagandan på två medvetna sammanblandningar.

Antiamerikanism och "värden"

Enligt kritikerna är för det första varje systematisk kritik av USA-regeringens handlingar uttryck för en skamlig "anti-amerikanism". Denna term har dykt upp igen, särskilt sedan Kosovokriget 1999, för att diskreditera dem som kritiserar Washingtons politik. Det väcker oundvikligen minnen av Kommittén för oamerikansk verksamhet, som blev ökad för inte alltför många år sedan innan McCarthyismen blev ett begrepp. Den uttrycker en "paranoid" logik¹ som alltid leder till att de egna barnen äts upp, så som det gjorde den gången då den republikanske senatoren Joe McCarthy gick så långt som till att angripa den republikanske presidenten Dwight D Eisenhower. Enligt samma logik har Washingtons mest lojala allierade redan anklagats för antiamerikanism, bara för att de vågat uttrycka minsta reservation mot Bush-regeringens handlingar.

När det kom kritik mot behandlingen av de fångar som fördes till USA:s militärbas i Guantánamo på Kuba, öppnade följaktligen den europeiska upplagan av *Wall Street Journal* sina spalter för en viss Stephen Pollard. Han förklarade att de europeiska mediernas "rent groteska" kommentarer visade att "den europeiska antiamerikanismen inte uteslutande odlas av vänstern, eller på kontinenten".² Den europeiska "vänstern", vars representanter dagstidningarna *Guardian* och *Le Monde* sades vara, hatar givetvis amerikaner, skrev Pollard. Dessa två dagstidningar "var fyllda av artiklar som utropade *Je ne suis pas américain!*" ("Jag är inte amerikan!") *Le Monde* skulle med rätta kunna beklaga sig över otacksamhet.³ Men, fortsatte Pollard, högern och centern i Europa är precis lika antiamerikanska, och där finns "många verkliga fiender — några skulle kalla dem de giftigaste". Dessutom, "är antiamerikanismen i det brittiska etablissemanget lika djup som på andra håll", vilket artiklarna i den mycket konservativa *Daily Telegraph* eller Thatcheranhängaren Matthew Paris' artiklar i *Times* visar. Alla dessa antiamerikaner hade dolt sin lömskhet, men Guantánamoaffären "fick dem att visa sitt verkliga jag".

Den andra sammanblandningen som kritikerna använt för att skrämja USA-regeringens kritiker innebär, att varje förklaring av 11 september som nämner orättvisan i världen likställs med att rättfärdiga massmord — som om det vore omöjligt att tänka sig att en form av barbari kan föda en annan, lika klandervärd form av barbari.

Själve Salman Rushdie gav sig in i striden — och han av alla människor borde ändå vara

¹ Se Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge 1996.

² Stephen Pollard, "America-Haters Revert to Type", *Wall Street Journal Europe*, 25-26 januari 2002. För ett annat exempel i samma stil, se den välkände krönikören Charles Krauthammers fräna artikel "The Jackals Are Wrong", *Washington Post*, 25 januari 2002. Krauthammers "ylande" schakaler är förstås USA:s europeiska allierade.

³ Författaren syftar här på att *Le Monde* redan 13 september 2001 hade förstasidesrubriken "Vi är alla amerikaner", se not 25. Ö.a.

särskilt överkänslig för allt som kan påminna om bannbullor — och han gjorde det med den nyomvändes hela glöd. (Han blev New York-bo rätt nyligen.) I *Washington Post* angrep han våldsamt den ”skenheliga moraliska relativismen” hos dem som tycker att USA borde ändra sitt beteende, och han anklagade dem för att driva en ”anpasslig antiamerikansk kampanj”. Han gav dem följande förödande och originella moraliska läxa — givetvis utan skenhelighet: ”Terrorism innebär mord på oskyldiga; den här gången handlade det om massmord. Att ursäktas ett så ohyggligt dåd genom att skylla på USA-regeringens politik innebär att förneka den grundläggande idén i all moral: att individer är ansvariga för sina handlingar.”⁴ Men det var en rätt enkel idé, som inte föll författaren till Satansverserna in: utan att på något sätt ”ursäkta” massterror, kan man ställa regeringen i USA till ansvar för dess egna handlingar och för det hat de framkallar. Således har regeringen en del av ansvaret för vad som händer dess medborgare, då de blir måltavlor för dem som begår — det utan tvivel motbjudande och orättfärdiga — brottet att ta hämnd för Washingtons övergrepp genom att mörda medborgare i USA.

Har hur som helst inte regeringen i USA indirekt erkänt sitt eget ansvar genom att ersätta offrens familjer, och genom att i gengäld begära att de skriftligt förbinder sig att inte stämma den för händelserna 11 september?⁵ En bankir vars far dog i en attack 1975 framhöll just det argumentet i en artikel i *Wall Street Journal*: ”Genom att för första gången någonsin skapa en fond med uppskattningsvis 4,6 miljarder dollar av skattebetalarnas pengar (och dessutom helt och hållet efterskänka federala skatter för 2000 och 2001), gör den federala regeringen ett tyst medgivande av sin skuld till attackerna i september.”⁶ Artikelförfattaren fortsatte med att räkna upp många andra attacker, då regeringen inte kompenserat offrens familjer överhuvudtaget. Det gällde till exempel dem som dödades vid bombattacken i Oklahoma City och som inte var regeringsanställda: ”caféanställda, föräldrar till barnen som dödades på daghemmet, och de besökare som dödades fick ingen söm helst ersättning från regeringen”.⁷

I ett land där allting har en prislapp, kan vi i vart fall se ett prosaiskt, ekonomiskt motiv för regeringens köpsläende med en del av familjerna till offren från 11 september. Det kompletterar åtminstone de politiska motiv som fick Vita Huset att kategoriskt och häftigt, och stick i stäv med fakta, förneka varje form av samband mellan USA:s utrikespolitik och attackerna mot den.

Medan den 41:e presidenten, George H W Bush således i sitt tal 11 september 1990 tyst medgav att det fanns ett samband mellan terrorhotet och orättvisan i världen, har hans son, den 43:e presidenten, George W Bush raskt använt all kraft för att utesluta varje sådan förklaring. Enligt presidentens påbud kunde brotten 11 september 2001 inte uppfattas som en

⁴ Salman Rushdie, ”Fighting the Forces of Invisibility”, *Washington Post*, 2 oktober 2001.

⁵ När det gäller familjernas bemötande av kritiken mot de belopp de erbjöds (1,85 miljoner dollar per offer i genomsnitt), se Elissa Gootman, ”In Last Days for Comment, Victims' Fund is Under Fire”, *New York Times*, 7 januari 2002. Artikeln citerar kongressmannen Pete King, som tog på sig uppgiften att försvara offrens familjer, och som använder ett argument, som om inte annat utmärker sig genom originalitet: ”(M)ed tanke på att World Trade Center var en måltavla delvis därför att det sågs som ett förkroppsligande av ekonomisk framgång, bör de som nådde sådan framgång få ersättningar som avspeglar detta. De var symboler för den amerikanska kapitalismen, symboler för amerikanskt affärsliv, och de mördades på grund av vilka de var”, sade mr King. ”De ska inte berövas vad de är berättigade till nu.” För att inte bara ta upp de tarvliga exemplen, bör vi nämna att en grupp anhöriga till offren från 11 september reste till Afghanistan för att instifta en fond för afghaner som drabbats av USA:s bombningar — ett generöst och lov värt initiativ, även om det uppskattas att fonden endast kommer att uppgå till 20 miljoner dollar (Lena Sun, ”Sept. 11 Families Ask Aid fo Afghans”, *Washington Post*, 30 januari 2002).

⁶ Thomas Connor, ”Terror Victims Aren't Entitled to Compensation”, *Wall Street Journal*, 6 januari 2002.

⁷ Se ovan. ”De federalt anställdas familjer fick ungefär 100 000 dollar var.”

reaktion mot någon del av USA:s politik, som det skulle kunna vara legitimt att ifrågasätta, vare sig i Mellanöstern eller någon annanstans. De kunde bara uppfattas som ett primitivt förkastande av de noblaste ”värdena” i USA och i västerlandet. Enligt Bush juniors tal 20 september 2001, vilket liksom hans fars tal hölls för en session med hela kongressen samlad, kunde terroristerna bara ha handlat utifrån hat mot demokrati och frihet.

”Amerikaner frågar sig, varför hatar de oss? De hatar det vi kan se just här i detta rum — en demokratiskt vald regering. Deras ledare är självutnämnda. De hatar våra friheter — vår religionsfrihet, vår yttrandefrihet, vår rösträtt och mötesfrihet, vår åsiktsfrihet.”⁸

George W Bush vände sig både till det amerikanska folket och till dess valda representanter, och tog dem alla för enfaldiga varelser, som skulle kunna tro att kamikazepiloterna från 11 september hatade USA tillräckligt mycket för att själva dö och samtidigt döda så många människor på USA:s territorium som möjligt, bara på grund av avsky mot demokratiska institutioner och medborgerliga friheter. Argumentet är desto mer förnuftsvidrigt som det direkt följs av det — i det här sammanhanget obestridda - argumentet, att angriparna ville störta regeringarna i sina egna länder: ”De vill störta regeringarna i många muslimska länder, som Egypten, Saudiarabien och Jordanien.” Kan Bush ha trott att dessa tre länder också har demokratiskt valda regeringar?

Som en illustration av den uppriktighet som är fördelen med ett visst mått av ”realism”, kan vi citera Dimitri Simes, ordförande för Nixon Center, som bemötte sådana här påståenden med en god portion sunt förnuft:

”Al-Qaida må ha sitt ursprung i den wahhabitiska grenen av den radikala islamiska rörelsen — som förkastar den västerländska civilisationen — men den har inte angripit mål i västvärlden på måfå. Den har inte heller koncentrerat sina ansträngningar mot de mest sekulära och liberala västerländska samhällena, vilka finns i Europa, inte i Nordamerika.

Tvärtom, Usama bin Ladins terroristnätverk har varit besatt i sin inriktning på USA. Orsaken är att USA:s politik är oacceptabel för Al-Qaida och hotar vad den upp fattar som sina centrala intressen och övertygelser.”⁹

Absolut och relativ ondska

Men de mest effektiva och skrämmande hindren för allt kritiskt tänkande om 11 september har varit tendensen att behandla själva händelsen som något enastående, utan motstycke. Finns det någonting som inte sagts eller skrivits om 11 september 2001? Bara ett exempel

⁸ George W Bush, ”Adress to a Joint Session of Congress and the American People”, Vita husets pressekontor, Washington DC, 20 september 2001. Eftersom USA:s hållning i den israelisk-palestinska konflikten givetvis ifrågasattes efter 11 september, mobiliserades Israels fanatiska anhängare snabbt för att förneka varje samband. Norman Podhoretz, till exempel, som är medlem av redaktionen för tidskriften *Commentary*, var en av många som använde samma typ av argument som George W Bush. Det visas av hans — rasistiskt påverkade — artikel som publicerades i *Washington Post* samma dag som presidenten talad till kongressen. Artikeln slutar så här: ”Det är sant att araberna (sic) anklagar USA för alla slags förfärliga brott. Men, som någon nyligen sade, är det som verkligen väcker deras fiendtlighet inte vad Amerika har gjort fel utan vad Amerika har gjort rätt. För dem är det demokratiska systemet och de rättigheter det innebär lika fördärvligt som Amerikas ekonomiska system. De vill förstöra allt detta, först i själva Mellanöstern, och därefter i så stor del av världen som de förmår, så att den livsstil som de tror att Allah kräver kan växa sig stark igen i all sin heliga renhet ur ruinerna och askan.” (Podhoretz, ”Israel Isn't the Issue”, *Wall Street Journal*, 20 september 2001)

⁹ Dimitri Simes, ”What War Means”, *The National Interest* 6S-S, Thanksgiving 2001, s.35-36. Den här artikeln innehåller en befriande kritik av Clintonregeringens ”humanitära” politik. När det gäller bin Ladins politiska motiv, se nästa kapitel.

bland många, även om det sannerligen är ett särskilt högtravande exempel: ”Vi kommer att leva, och våra barn kommer att leva vidare, i en historia där de två tornens sprängning innebär att världskartan skrivs om, i vad som förebådar en terroristisk skymning för mänskligheten.”¹⁰ I något nyktrare ordalag har oräkneliga kommentatorer velat få oss att inse, att 11 september utgjorde en avgörande vändpunkt i världshistorien, jämförbar med överraskningsattacken på Pearl Harbor 7 december 1941. Just den attacken blev offer för mytbildning inte så lång tid före 11 september, i en mega-produktion från Hollywood, som underbyggde George W Bushs propaganda för att bygga upp en missilsköld. Det ”nya Pearl Harbor” 11 september, som av presidenten följande dag beskrevs som en ”krigshandling” snarare än ”terrorism”, blev omedelbart beskrivet som inledningsskotten i ett nytt krig, som av många utan tvekan döptes till ”tredje världskriget”. Vinjettrubriken för CNN:s specialsändningar ändrades snabbt från ”Amerika under attack” till ”Amerika i krig”.

Redan Kuwaitkriget 1991 kallades på sin tid för ett ”CNN-krig”. Med attackerna 11 september nådde meliernas globalisering obestriddligen en ny kulmen. Ingen händelse har tidigare beskådats av så många som attacken mot Twin Towers på Manhattan, vare sig inspelat eller i verkligheten. Den har återutsänts upprepade gånger på tv-stationer över hela världen, den finns tillgänglig i videoinspelningar och i stillbilder på oräkneliga webbplatser, för att nu inte tala om tryckta medier. Konsekvensen av detta historiska rekord är att ingen händelse någonsin så massivt, så överväldigande utsatts för tv-sändningarnas förstörande effekter — en förstörande effekt som givetvis också deformerar det sätt som händelsen uppfattas på. Som Naomi Klein skrev i en skarpsynt kommentar: ”Sett genom USA:s tv-kanaler, tycktes det som om tisdagens (11 september) händelser snarare kom från en annan planet än från ett annat land.”¹¹

Men just därför att 11 september 2001 och dess följder anses vara avgörande händelser med betydelse för mänsklighetens framtid, borde kritisk reflektion om deras betydelse ges ännu större allmänt intresse. Det behövs därför en verkligt kritisk ansträngning, främst av allt för att skingra den förhärskande slarviga beskrivningen av dessa händelser som en absolut inkarnation av ondskan. Det är ingen enkel liknelse vi ställs inför. George W Bush har använt det metafysiska begreppet ”ondska” vid flera tillfällen, och därmed avsiktligt använt den term som det bara är alltför känt att Ronald Reagan en gång använde om Sovjetunionen. Vid den tidpunkten stödde USA dagens ”ondska”, den islamiska fundamentalismens chocktrupper, mot gårdagens ”onda imperium”, Sovjetunionen. Som rätt är inkarnerar USA fortfarande ”godheten” — kanske borde det kallas för det ”goda imperiet”?¹²

Washington använder bildspråket från andra världskriget för tredje gången sedan kalla krigets slut. Hitler har tidigare återupplivats i tur och ordning först i Saddam Husseins gestalt och därefter i Slobodan Milosevics. George W Bush har fortsatt med denna sandlådeetik och utsett tre av ”skurkstaterna” (som de kallas på Washingtonska), Irak, Iran och Nordkorea, tillsammans med deras terroristiska allierade, till ”ondskans axelmakter”. Frasen har sitt ursprung i presidentens första State of the Union-tal, tal om tillståndet i nationen, till kongressen

¹⁰ André Glucksmann, *Dostoïevski à Manhattan*, Robert Laffont, Paris 2002, s.15-16. Bland andra ”filosofiska” pärlor av samma kaliber, finner man i samma verk (s.34) följande pompösa yttrande: ”Dessa kamikazepiloter omvandlar flygplan till miniatombomber, lika obesvärat som (Marcel) Duchamp omvandlade en urinoar till ett konstverk bara genom att ställa ut den på ett konstgalleri. I bägge fallen en förbluffande handling...” Fast inte mer förbluffande än Glucksmanns val av liknelse!

¹¹ Naomi Klein, ”Game Over”, *The Nation Online*, 15 sept. 2001.

¹² Om den politiska betydelsen av att man beskriver fienden på detta sätt, se Robert Worth, ”A Nation Defined by Its Enemies”, *New York Times*, 24 februari 2002.

29 januari 2002, då han använde ordet ”ondska” fem gånger. En studie av frekvensen av detta ord och dess olika avledningar i offentliga tal i USA efter 11 september skulle säkert ge förbluffande resultat.

Ondska, i dess metafysiska, absoluta mening, är ett begrepp som förenar Bush och bin Ladin i deras fundamentalistiska, reaktionärt religiösa världsåskådning. För att använda den hyllade tyske tv-presentatören Ulrich Wickerts träffande formulering, delar de två männen liknande ”mentala strukturer” (Denkstrukturen).¹³ George W Bush står i själva verket idag i spetsen för den protestantiska fundamentalistiska rörelsen i USA, som en artikel nyligen i *Washington Post* förklarade:

”För första gången sedan religiösa konservativa blev en modern politisk rörelse, har USA:s president blivit rörelsens faktiska ledare — en ställning som inte ens Ronald Reagan någonsin uppnådde, trots att han beundrades av religiösa konservativa krafter. Kristna publikationer, radio och tv översköljer Bush med lovord, samtidigt som predikanter i sina predikstolar beskriver hans ledarskap som Forsynens skickelse. En rad religiösa ledare som har mött honom vittnar om hans tro, samtidigt som nätsidor uppmuntrar människor att fasta och be för presidenten.”¹⁴

Presidentens tal har, som alla religiösa uttalanden, till och med blivit föremål för teologiska diskussioner. Till råga på allt finns det även en kritik av George W Bushs oförsonlighet som utgår från kristen förlåtelse, på samma sätt som moderata muslimer kritiserar Al-Qaida-nätverkets ledare och hans religiösa appeller.

”’Den onde’: Mr Bush har regelbundet använt den frasen för att beskriva Usama bin Ladin. Bland evangeliska kristna anspelar det uppenbart på Satan, och förekommer i hela bibeln. (Från Matteus: ’Var gång någon hör ordet om riket utan att förstå, kommer den Onde och snappar bort det som har blivit sått i hans hjärta.’)

Mr Bush uppfostrades i episkopalkyrkan, blev metodist sedan han gift sig, och sade därefter 1986 att han åter skänkte sitt hjärta till Jesus Kristus — en upplevelse av pånyttfödelse, åtminstone i evangelisternas språkbruk, även om presidenten inte använt det ordet för att beskriva sig själv. Och evangelisterna ser användningen av begreppet ’den onde’ som sitt eget.

Men en del i den evangelikala rörelsen har ifrågasatt begreppet. ’Problemet med ’den onde’ är att i den kristna tanken är det bara Satan som är totalt, hopplöst ond’, sade Richard J Mouw, ordförande för Fullers teologiska seminarium i Pasadena, Kalifornien, det största seminariet i Nordamerika för huvudfåran inom den evangelikala rörelsen. ’Vi tror inte egentligen att någon är bortom frälsning förrän de ger upp andan, om de då förkastar Kristus.’ Att kalla mr bin Ladin ’den onde’ ger honom övernaturliga proportioner, sade dr Mouw. Han tillade att presidentens uttalande om att mr bin Ladin skulle tillfångatas död eller levande, innebar att trivialisera det mänskliga livet.”¹⁵

Hur unikt var 11 september?

Att kritisera att terrorns fasa den 11 september gjorts till något absolut ont är desto viktigare, som själva händelserna har begravts under ett ytterst kraftigt lager av överdrivna beskrivningar. Det är därför nödvändigt att ge händelserna deras rätta proportioner, att se dem i det sammanhang där de hör hemma, utan att ge efter för hotfulla anklagelser om att det skulle innebära att trivialisera illdådet. Ingen har monopol på moralisk indignation. Att sätta in en

¹³ Wickert gjorde detta påpekande i en artikel i tidskriften *Max* från början av oktober 2001. Det ledde till allvarliga tillrättavisningar från den ”politiska klassen” i Tyskland, och kostade honom nästan hans jobb. Han tvingades göra en förödmjukande offentlig uppvisning av botfärdighet.

¹⁴ Dana Milbank, ”Religious Right Finds Its Center in Oval Office”, *Washington Post*, 24 december 2002.

¹⁵ Elisabeth Bumiller, ”Recent Bushisms Call for a Primer”, *New York Times*, 7 januari 2002.

avskryvande handling i ett sammanhang med andra liknande händelser innebär inte att trivialisera den, än mindre att rättfärdiga den, särskilt inte om de som utförde eller inspirerade till handlingen själva, redan från början och mycket uttalat, angav just det sammanhanget som sitt motiv. Snarare kan man genom att se handlingen i sitt sammanhang undvika alltför inskränkt indignation.

Så vad var i själva verket extraordinärt med den massförstörelsens terrorhandling som 11 september tog cirka 3 300 liv (enligt de senaste korrigerade siffrorna)? På en skala av de massmord som USA bär direkt ansvar för, och aldrig uttryckt det minsta beklagande över, var det på det hela taget en rätt ordinär massaker. Är det förbjudet att nämna de 200 000 civila offren för Hiroshima och Nagasaki, bara för att Usama bin Ladin själv skickligt använt detta argument? Vad sägs om de tre miljoner civila i Indokina som blev offer för USA:s angrepp — och som bin Ladin däremot åberopat i mycket mindre grad, eftersom han som så länge varit en god antikommunistisk kämpe måste stödja Vietnamkriget? Måste vi också, bara för att bin Ladin ständigt hänvisat till dem, hålla tyst om de 90 000 personer — 40 000 barn yngre än fem år och 50 000 övriga civila — som enligt FN:s beräkningar dött varje år under de senaste tio åren på grund av effekterna av sanktionerna mot Irak?

Till och med i en så prestigefylld tidning som *Foreign Affairs*, den främsta publikationen från Council on Foreign Relations, som i sin tur är den främsta tankesmedjan för USA:s utrikespolitik, har sanktionerna mot Irak kallats ”massförstörelsesanktioner”. I en artikel i *Foreign Affairs* 1999 uppskattade två USA-professorer, John och Karl Mueller, att massförstörelsevapen (kärnvapen, kemiska och biologiska vapen, med undantag för nazisternas gaskamrar) orsakat 400 000 dödsfall under historiens lopp. De drog följande slutsats, och var noga med att använda rätt verbform för att mildra intrycket av sitt uttalande:

”Om FN-beräkningarna av de mänskliga skadorna i Irak skulle vara ens tillnärmelsevis korrekta, skulle det verka som om ekonomiska sanktioner — som genomförts i ett hittills fåfängt försök att avlägsna Saddam (Hussein) från makten och i ett något mer lyckat försök att begränsa hans militära kapacitet — mycket väl kan ha kostat fler människors liv än samtliga så kallade massförstörelsevapen hittills i historien.”¹⁶

I ett avsnitt som behandlar samma tema som denna bok, fortsätter de två Mueller:

”Det är intressant att dessa förluster av människoliv inte gjort större intryck i USA. Amerikaner anklagar uppenbarligen inte irakier för de handlingar deras land utför: till och med mitt under Kuwaitkriget, svarade 60 procent att det irakiska folket var oskyldigt till Saddams politik. Ändå har de massiva dödstalen bland civila irakier väckt mycket få offentliga protester, och knappast någon uppmärksamhet alls.

En del av bristen på uppmärksamhet kan bero på att man inte bryr sig om utländska liv. Även om amerikaner är extremt känsliga för amerikanska förluster, tycks de — som många andra — ofta helt okänsliga för motståndarsidans förluster, antingen det gäller militärer eller civila. En del av bristen på uppmärksamhet kan också bero på att de som drabbas av sanktionerna är spridda och inte koncentrerade, som offren för terroristbomber, och att de blir siffror i statistiken snarare än dramatiska händelser.”¹⁷

Här ser vi två grundläggande faktorer som hjälper till att förklara vad som är unikt med 11 september. Det första som var extraordinärt med massmorden på Manhattan och i Washington

¹⁶ John Mueller och Karl Mueller, ”Sanctions of Mass Destruction”, *Foreign Affairs* 78, maj/juni 1999, s.51.

¹⁷ a.a., s. 51-52. Författarna tillade att, enligt deras åsikt, var den viktigaste orsaken till deras landsmäns likgiltighet, att det amerikanska folket betraktade sanktionerna som ”en acceptabel metod att nå eftertraktade mål”.

var att de dödade amerikaner i hjärtat av USA:s storstäder. Som Noam Chomsky med rätta påpekade: ”De brottsliga handlingarna 11 september utgör verkligen en historisk vändpunkt — men inte på grund av omfattningen, utan på grund av valet av måltavla.”¹⁸ För att förstå den oerhörda effekten av detta extremt smärtsamma slag mot det ”amerikanska undantaget” behöver man bara ställa de frågor, som en kommentator vid den här tidpunkten formulerade i nogsamt objektiva ordalag:

”Våra känslor släpps lösa, inte i proportion till sakernas allvar, utan i proportion till den mening vi ger dem. Inte så mycket som ett mått på de verkliga mänskliga kostnaderna, utan som ett mått på vår sympati för offren. Skulle de (givetvis helt berättigade) känslor som väcktes av de attacker som förstörde World Trade Center i New York och delar av Pentagon i september 2001 ha varit lika starka, om denna mordiska förödelse skett någonstans i tredje världen? Skulle bilderna från katastroferna ha fått riktigt lika mycket uppmärksamhet i medierna?”¹⁹

Hur skulle reaktionen runt om i världen i själva verket ha sett ut ifall ett sådant här massmord begåtts i ett annat land än USA — låt oss säga ett afrikanskt land — eller om målen för attackerna hade varit de två jättelika Petrona-tornen i Kuala Lumpur? Vi behöver bara jämföra hur medierna bevakat raseringen av tvillingtornen på Manhattan jämfört med bevakningen av Groznyj i Tjetjenien, en hel stad som de ryska bomberna förvandlat till motsvarigheten till Ground Zero.

Det faktum att attackerna 11 september slog mot New York och Washington, de två huvudstäderna för ”globaliseringen” — vilket i första hand innebär ”amerikanisering”, (let vill säga utbredningen av USA:s samhällsekonomiska och kulturella modell — förklarar inte bara varför amerikaner blev så chockade och berörda, utan också varför resten av världen blev det i så hög grad. USA:s absoluta dominans inom medievärlden när det gäller fiktion lika väl som information innebär en stark tendens för bildkonsumenter världen över att identifiera sig med USA-medborgare. Det är också därför som människor framförallt identifierar sig med USA-imperiets största städer, eftersom de är välbekanta för tv-tittare och biobesökare jorden runt.

Därför skulle så dödliga attacker som den 11 september ha väckt mycket mindre uppmärksamhet och känslor var helst de hade inträffat i resten av världen, inte bara om de hade drabbat något tredjevärlden-land. Det skulle ha varit likadant om europeiska eller japanska städer eller till och med mindre centrala städer i USA (som Oklahoma City) drabbats. Som regel är känslornas intensitet direkt proportionell till brottsplatsens närhet till världssystemets nervcentrum och det globala skådespelets främsta scener. Förövarna från 11 september valde sina mål med omsorg, när de valde New York och Washington.

Globalisering och narcissistisk medkänsla

På grund av de uppenbara likheterna, är det de som bor i västvärlden eller som tillhör de transnationella sociala skikt som delar yuppie-livsstilen från New York, som mest identifierar sig med nordamerikanerna. Vi skulle kunna kalla det för en ”kosmopolitisk borgerlig livsstil”,

¹⁸ Noam Chomsky, ”September 11 and Its Aftermath: Where is the World Heading?” Offentlig föreläsning vid musikakademien, Chennai, Madras, Indien, 10 november 2001 (utskrift tillgänglig på nätet). Chomsky hade lagt fram samma tanke i tidigare tal, t ex vid Teknologi- och kulturforumet vid MIT i Boston, 18 oktober 2001. Ingen kunde bättre bedöma omfattningen av massmordet 11 september än Chomsky, som ständigt har fördömt USA-regeringens brott med modet och rättrådigheten hos den som utför den moraliska plikten, att i första hand gå emot sitt eget lands regering, när det direkt förtrycker en stor del av mänskligheten.

¹⁹ Andre Versaille, ”Retour sur le territoire des Autres”, förord till Gerard Chaliand och Jean Lacouture, *Voyage dans le demi-siècle. Entretiens croisés avec André Versaille*, Complexe, Bryssel 2001, s.12. De två sista frågorna i citatet står inom parentes i originalet.

en elitistisk, uppdaterad, globaliserad version av "the American way of life" från 50-talet. Thomas Friedman, välkänd krönikör i *New York Times*, globaliseringens och amerikanseringens lovsångare, är en framstående företrädare för denna livsstil. Han redogjorde på sitt karaktäristiska pösande och oförställda sätt för hur han tillbringade helgen två veckor efter 11 september.²⁰

"Jag gick på matchen på fredag kväll, avnjöt Dvoraks Nya Världen-symfoni på Kennedy Center på lördagen, åt frukost ute med mina döttrar i Washington på söndag morgon, och flög sedan till University of Michigan. Heck, jag gick till och med ut igår (måndag) och köpte lite aktier. Vilket härligt land.

Jag undrar vad Usama bin Ladin gjorde i sin grotta i Afghanistan igår?"²¹

Det är en säker gissning att mycket färre människor i världen känner igen sig i ett sådant dagschema som Thomas Friedmans, än de som känner till ett liv i samma stil som bin Ladins i hans grotta. Den peruanske författaren och tidigare presidentkandidaten Mario Vargas Llosa slog an samma ton men i mer tillgjord stil. Han inriktade sig på att sjunga den elitistiska kosmopolitismens lov i globaliseringens och amerikaniseringens era, genom att i den spanska dagstidningen *El País* beskriva för alla och envar hur upplyftande det alltid är att vara i New York, en stad "där (han) alltid kände sig i världens centrum", en stad där det lyckligtvis "fortfarande går att fröjdas åt ägg Benedict och Bloody Mary i tegelskrinet P J Clarke's på Tredje Avenyn".²² *New York Times* blev så rörda att de publicerade en förkortad översättning av artikeln.

De exceptionellt intensiva känslor som väcktes världen över när Manhattans Twin Towers förstördes beror i själva verket huvudsakligen på vad vi skulle kunna kalla "narcissistisk medkänsla". Det är ett slags medkänsla som i mycket högre grad väcks av olyckor som drabbar "så'na som vi" än av olyckor som drabbar dem som inte är som vi. I det här fallet är det New York-bornas öde, som väcker mycket mer medkänsla än vad irakiernas eller rwandierens öde någonsin skulle göra, för att nu inte tala om afghanerna.²³ Tornen i World Trade Center befann sig i hjärtat av den kapitalistiska kosmopolitismens främsta metropol. De utgjorde så att säga den "kosmopolitiskt borgerliga livsstilens" totempålar, och dess globala lärjungar drabbades hårt av förstörelsen.

Det är bara en sådan narcissistisk medkänsla — som vida överskrider den legitima medkänsla vi kan känna för varje mänsklig varelse som drabbas av en barbarisk handling — som kan förklara den överväldigande, absolut enastående intensiteten i de känslor och passioner som grep den "allmänna opinionen", först och främst opinionsmakarna, i västvärlden och i den globaliserade ekonomins huvudstäder efter 11 september-attackerna.

Bara en sådan narcissistisk medkänsla gör det möjligt för oss att förstå, att den mest framträdande dagstidningen i ett land som Frankrike, som sägs vara i klorna på en hätsk

²⁰ Se Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, reviderad och utvidgad upplaga, Anchor Books, New York 2000.

²¹ Friedman, "Terrorism Game Theory", *New York Times*, 25 september 2001.

²² Mario Vargas Llosa, "Novelista en New York", *El País*, 25 november 2001, och "Out of Many, New York", *New York Times*, 11 december 2001.

²³ "Vi kan visa vår djupa sympati för offren för attackerna och för deras anhöriga, på samma sätt som man visar sympati för dem som angripits av regeringen i USA. Men att acceptera att ett amerikanskt lip på något sätt är mer värt än ett rwandiskt, ett jugoslaviskt, ett vietnamesiskt, ett koreanskt, ett japanskt, ett palestinskt... det är oacceptabelt." (Tariq Ali, "A Political Solution Is Required", *The Nation Online*, 17 september 2001.)

”anti-amerikanism”,²⁴ kan gå så långt som att sätta följande förstasidesrubrik på ledaren dagen efter attackerna: ”Vi är alla amerikaner.”²⁵ Rubriken hade en dubbelmening. Å ena sidan uttryckte den medkänsla; å andra sidan stolthet över att kunna visa solidaritet med det världsledande landet, ”gudfadern” i den familj som *Le Monde* är glad att tillhöra (särskilt vid en tidpunkt när det håller på att få ett av sina raseriutbrott) och som var och en inte kan ha turen att tillhöra.²⁶ Det är detta som Freud kallade för ”den narcissistiska tillfredsställelsen över kulturidealet” och som han förklarade så här: ”Visserligen är man en eländig, av skulder och krigstjänst plågad plebej, men man är i alla fall romare och har sin del i uppgiften att behärska andra nationer och föreskriva dem lagar.”²⁷

Det måste medges att narcissistisk medkänsla är vanligt förekommande i världen av idag. Den begränsas inte alls till de känslor inför offren från 11 september som uttrycks i några länder och upplevs av några kategorier av människor. Visserligen är det så, men det unika med den narcissistiska medkänsla som visas av opinionsbildare och andra i ”eliten” i de västerländska metropolerna är att den förkläds till universell humanism oberoende av hudfärg eller religion. Deras anspråksfullhet stiger till och med högre än de tidigare World Trade Center-tornen själva. Från denna upplyfta nivå vänder sig de västerländska eliterna nedlåtande till andra människogrupper och begär att de ska dela elitens egna känslor, i namnet av den humanism som de förutsätter att de har monopol på. Allt för ofta är deras ”humanism” ingenting annat än ett maskerat uttryck för etnocentrism.

Denna narcissistiska medkänsla, i kombination med den underdåniga önskan att visa sin brinnande solidaritet med ”gudfadern”, förklarar varför EU utropade en alleuropeisk sorgedag och tre minuters tystnad för de 6 000 offren i USA (enligt de siffror man då uppskattade antalet offer till). Samma EU ägnade inte en enda tyst minut åt de 7 000 människor som massakrerades i Srebrenica, vilka alla sägs ha varit ”européer”. EU fann något försonligt till och med i Rysslands smutsiga krig i Tjetjenien. De hundratusentals mördade i Rwanda bekymrade den mycket litet, och de tiotusentals offer som dör varje år i Irak knappt alls — och då har vi ändå hållit oss till exempel i Europas egen geografiska periferi.

Denna Europeiska Union har tillsammans med USA och de andra stormakterna organiserat en verklig tystnads konspiration kring ett annat krig i dess forna koloniala imperium, ett krig som har lett till en humanitär katastrof av folkmordsdimensioner. Antalet dödsfall som direkt eller indirekt orsakats av det krig som pågår i Kongo-Kinshasa sedan augusti 1998 uppgick till

²⁴ Enligt en opinionsundersökning utförd av det franska gallupinstitutet Sofres för French-American Foundations räkning, är emellertid bara so procent av den franska befolkningen ”anti-amerikansk”. Den gruppen definieras som människor som förknippar USA med begrepp som ”våld, ojämlikhet, rasism och imperialism”, ”ser USA:s utrikespolitik bara som ett medel för USA att tvinga på resten av världen sin vilja, och inte har tilltro till USA:s vilja att bevara freden i världen eller stödja utvecklingen av demokrati i utvecklingsländer.” (Philippe Méchet, ”En France, l'anti-américanisme structure apparaît minoritaire et politique”, *Le Monde*, 6-7 januari 2001.) Med en sådan definition finns det troligtvis minst lika många, om inte fler, ”anti-amerikaner” bland USA-medborgarna som bland fransmännen.

²⁵ Ledare av Jean-Marie Colombani, *Le Monde*, 13 september 2001 (egentligen publicerad 12 september). *Le Mondes* nitiska solidaritet gick så långt, att tidningen i flera dagars tid publicerade en sida direkt från *New York Times*, på engelska — vilket ledde till protester från många läsare som inte läser engelska.

²⁶ En av *Newsweeks* redaktörer tolkade ledarrubriken från *Le Monde* på följande sätt: ”Ja, USA hade byggt ett internationellt system och det var mäktigt. Bush seniors nya världsordning hade trots allt förverkligats. Så kan man tolka världens reaktioner på septemberkatastrofen, reaktioner som sammanfattades i *Le Mondes* skarpa rubrik 'Vi är alla amerikaner.'” (Michael Hirsh, ”America Adrift”, *Foreign Affairs* 80, november/december 2001, s. 161.)

²⁷ Sigmund Freud, *En illusion och dess framtid*, Bonniers 1928, s.20.

nästan tre miljoner våren 2001 — ja, tre miljoner på mindre än tre år! Detta visas i en studie som genomförts av en högst tillförlitlig källa, International Rescue Committee med högkvarter i New York.²⁸

Samma Europeiska Union delar ansvar med USA och andra rika länder för att ha underlåtit att hjälpa de befolkningar som hotas av ett av de värsta ”biologiska folkmorden” i historien. AIDS-pandemin drabbar redan mer än 28 miljoner människor i Afrika söder om Sahara.

Färre än en på tusen av dem får adekvat behandling. Resultatet blev 2 300 000 dödsfall på grund av AIDS i Afrika söder om Sahara bara under år 2001, tjugoförsta århundradets första år. Det innebär mer än två 11 september per dag!

”Med nuvarande nivå på insatserna, kommer antalet afrikaner som dött i AIDS om 10 år förmodligen att vara större än befolkningen i Frankrike.”²⁹ När hoten befinner sig på den skalan, utgör underlåtenheten att hjälpa den utsatta befolkningen i sig ett oerhört brott mot mänskligheten. Hur är det möjligt att inte se något djupt oanständigt, något djupt upprörande, i den vita världens plågade kramper över ”6 000” döda i USA, samtidigt som den knappast ägnar en tanke åt svarta Afrika i dess förfärliga dödskamp?³⁰

Medierna och krigslogiken

På grund av vad som var måltavlorna för attackerna i New York och Washington blev de unika genom den extraordinära medieuppmärksamheten. Det är det andra sättet på vilket det var unika. Medieuppmärksamheten var inte bara ett naturligt resultat av att massmordet på Manhattan var (för att använda uttrycken från artikeln i *Foreign Affairs*) så ”koncentrerat” och ”dramatiskt” till skillnad från de ”utspridda”, ”rent statistiska” gissel som drabbat Afrika eller de irakiska offren för FN/USA:s embargo. Att överdramatisera september-attackerna var också, och framförallt, resultatet av en medveten medieaktion i det ”världsomspännande skådespelet”, en produkt av världsmarknaden som beskrivits i en bok av Guy Debord.³¹

Redan från början var det en politisk logik — ”krigslogiken”, för att använda en utnött fras — som dikterade mediernas överdramatisering. Det var nödvändigt att skjuta imperialistiska grymheter och global fattigdom under mattan, för att den ”absoluta ondskan” som framträdde 11 september och som George W Bush beskrev skulle framstå i ett klarare ljus. Mediebevakningen i direktsändning av attackerna i New York och Washington slog ett historiskt rekord, men därefter fortsatte återutsändningarna och hänvisningarna till attackerna oupphörligt, och de kommer att fortsätta ännu en tid, för att täcka över och rättfärdiga nya attacker

²⁸ Resultaten av studien finns på International Rescue Committees webbplats. Se också Karl Vick, ”Death Toll in Congo War May Approach 3 Million”, *Washington Post*, 30 april 2001.

²⁹ Barton Gellman, ”An Unequal Calculus of Life and Death”, *Washington Post*, 27 december 2000.

³⁰ Andre Glucksmann kan inte anklagas för att endast hysa narcissistisk medkänsla. Han har på ett berömvärd sätt ägnat sig åt Tjetjeniens sak och använder de bästa sidorna av Dostojevski a Manhattan: till detta ämne. Ändå utgör även han ett slående exempel på att se flisan i andras ögon men inte bjälken i sitt eget. Han fördömer bara brott som begås av ryssarna, kineserna och nordkoreanerna. I boken finns inte ett ord av sympati för NATO:s eller dess allierades offer, som kurderna eller palestinierna. Han skriver till exempel: ”(Den franske seriemördaren) Landru, som dödat ett tiotal personer, fördömdes kraftfullt och enhälligt. Men diktatorn i Nordkorea som dömer två eller tre miljoner (vem vet hur många? och vem bryr sig?) av sina egna landsmän att dö av svält, fördöms inte. Inte heller fördömer man den kinesiska regeringen som låtit AIDS föröda en hel landsända under årtal, för att skydda de myndigheter som är ansvariga för katastrofen...” (*Dostojevski a Manhattan*, s.184.) Vad ska vi då säga om de miljoner irakier som redan dött som en följd av blockaden? Och när det gäller AIDS...?

³¹ Guy Debord, *Skådespelssamhället*, Daidalos 2002, s. 107.

som genomförs av USA och dess allierade som repressalier. Tony Blair påminde medierna om denna ordning vid den tidpunkt, då opinionsundersökningarna visade en klar minskning av stödet för att bomba Afghanistan från den brittiska allmänhetens sida: ”I varje del har vi rättvisan och rätten på vår sida, och en strategi att följa. Det är viktigt att vi aldrig glömmer varför vi gör det. Viktigt att vi aldrig glömmer hur det kändes att se planen flyga in i Twin' Towers.”³²

För att ingen någonsin ska kunna glömma det, har medierna massivt anslutit sig till ”krigsansträngningen”. Till och med en journalist som bara gav sig ut för att skriva tv-recensioner på den franska sidan av kanalen, hyllade skamlöst ”krigsansträngningen” och lät som ett eko av den brittiska premiärministern.

”Vad betyder deltagandet i krigsansträngningen för medierna? Absolut inte att blunda för miss-tagen, trevandet, skadorna som åstadkoms av USA:s repressalier. Vi måste hålla ögonen öppna. Men hålla dem öppna dag efter dag, uthålligt utan att någonsin glömma den första bilden från angreppet 11 september.”³³

Bland ett övermått av andra exempel kan vi också nämna vad som återberättas i en artikel i *Washington Post*, om hur man fortsatte att använda överdrivna beräkningar av antalet offer 11 september trots att siffrorna justerats ned kraftigt (så att de vid den här tiden uppgick till knappt 4 000). Exempelen visar på en hämndlysten logik som är mycket allvarligare än den enkla överdrift av siffror som artikeln sägs handla om.

”Vid en presskonferens 29 oktober frågade en reporter om vilken 'taktisk bevekelsegrund' som leder till att man använder klusterbomber, vilka enligt mänskliga rättighetsgrupper kan döda stora antal civila utan urskillning.

'Ja, det är mycket enkelt', svarade flyggeneralen Richard B Myers, som företrädare för militärledningen.' 11 september förlorade vi 5 000 människor på grund av en avsiktlig handling. Vi för nu ett globalt krig mot terrorismen.'

CNN-ordföranden Walter Isaacson varnade korrespondenter för att göra rapporter om civila offer i Afghanistan till talibanpropaganda och sade: 'Vi måste tala om hur talibanerna... skyddade de terrorister som är ansvariga för att ha dödat närmare 5 000 oskyldiga människor.’³⁴

De rådande moralreglerna har blivit mer flexibla än någonsin, sedan västerländska krigshetsare började återropa ”humanitära” hänsyn. Enligt denna skeva moral är det i högsta grad omoraliskt att ge proportioner åt brottet september, genom att jämföra det med den långa lista av brott som genomförts av USA:s regering och som delvis återopats av dem som planerade attackerna. Ändå anses det enligt samma regelbok vara ett moraliskt imperativ att ge proportioner åt de brottsliga bombningarna av Afghanistan, genom att ständigt jämföra dem med det brott som de anses vara ett svar på. Det handlar om dubbelmoral. Det visar att all slags egocentricitet, antingen den är etnisk eller social, är och förblir orättfärdig.

³² Tony Blair, tal om konflikten i Afghanistan till parlamentet i Wales, 30 oktober 2001.

³³ Daniel Schneidermann, ”Effort de guerre”, *Le Monde*, ledare i TV-bilagan, 4-5 november 2001. För att fortsätta att tala om flisor och bjälkar, bör vi också nämna det hätska utfall mot den arabiska TV-kanalen Al-Jazeera som publicerades i *New York Times Magazine*, som hade mage att anklaga stationen i Qatar (bland annat) för att ”ha sänt och återutsänt hjärtslitande bilder av 12-åriga Muhammed al-Durra, som sköts i Gaza och dog i sin fars armar” (Fouad Ajami, ”What the Muslim World Is Watching”, *New York Times Magazine*, i8 november 2001.)

³⁴ Shankar Vedentam, ”Discourse Does Not Match Falling Sept. 11 Death Toll”, *Washington Post*, 22 november 2001.

2. Olja, religion, fanatism och Frankenstein

Numera är det en öppen hemlighet att Al-Qaida-nätverket och dess främste ledare och finansör Usama bin Ladin tidigare varit USA-allierade, och använts av USA i dess tio år långa krig genom ombud i Afghanistan mot Sovjetunionen. Den bästa beskrivningen av relationerna mellan Al-Qaida och USA är fortfarande en bok som publicerades 1999, två år före 11 september, men som sedan dess ofta citerats och plagierats: John Cooleys bok *Oheliga krig: Afghanistan, USA och den internationella terrorismen*. Redan då fanns det på bokomslaget en bild av bin Ladin, som ännu inte hade blivit en legendarisk figur.¹

Cooley, som är tv-korrespondent för ABC News, känner arabländerna och den islamiska världen väl. Han reste överallt i den delen av världen och rapporterade från den i flera årtionden. Hans bok beskriver den obevekliga händelsekedja som började med Sovjetunionens invasion av Afghanistan december 1979. Därefter följde *mujahedins* (de som för *jihad*) framgångsrika krig mot Moskva med stöd av Washington, dess muslimska vasaller och även dess franska och kinesiska allierade. Efter tjugo år kulminerade utvecklingen med skapandet av en terroristisk nebulosa som vände elden mot segerns sponsorer. Cooley nystar mästerligt upp härvorna i denna islamiska saga utan att missa någon aspekt. Han ger hela bilden: hur kämparna rekryterades och tränades, beväpnades och betalades, liksom de politiska omständigheter som ledde till att de vände sig mot de inblandade länderna. Kapitlet ”Angreppet på Förenta Staterna” ger följande sammanfattning i det profetiska nästsista stycket:

”Från Peshawar, Islamabad och Kabul till Kairo, Khartoum, Alger, Moskva, Centralasien, Manila, New York och slutligen, Nairobi och Dar es Salaam, har spåret efter krigsveteranerna från Afghanistan varit långt och blodbesudlat. Man kan hävda att Leonid Brezjnevs Sovjetunionen genom att invadera Afghanistan i december 1979 hade dömt sig själva. Historikerna må dra slutsatsen att detta inte var den ursprungliga synden, utan snarare den slutliga, det sista stora misstaget av ett döende Sovjetunionen. Det skapade en öppning för Amerika att inleda ett korståg, genomfört av muslimska legosoldater som senare om att vända sig mot sina välgörare och arbetsgivare. Världen kommer att fortsätta att känna av rekylverkan från kriget i Afghanistan 1979-89 långt in på nästa århundrade.”²

Trollkarlens lärlingar

Det sätt på vilket dessa muslimska legosoldater i tjänst hos USA, dess skyddslingar och allierade, vänt sig mot sina uppdragsgivare påminner oundvikligen om den indiska revolten 1857-58, det så kallade sepoyupproret, då sepoys eller *sipahi*, inhemska trupper i den brittiska armén i Indien, gjorde uppror mot sina officerare. Den dåtida engelska pressen var full av fördömanden av dessa ”barbariska” mysteristers handlingar. Samtidigt kommenterade en viss Karl Marx, bosatt i London, händelserna för den New York-tidning han var korrespondent för. Hans ton i denna redogörelse får honom att låta som en föregångare till Noam Chomsky. Vad han säger går i så hög grad att tillämpa på 11 september att det är värt att citera här. Han börjar så här:

”De illgärningar som begåtts av upproriska sepoys i Indien är i sanning förfärande, ohyggliga,

¹ John Cooley, *Unholy Wars: Afghanistan, America and International Terrorism*, Pluto, London 1999. Boken gavs ut på svenska 2002: John Cooley, *Oheliga krig. Afghanistan, USA och den internationella terrorismen*, Ordfront. Den svenska utgåvan är en översättning av en senare upplaga av boken, en upplaga som uppdaterats efter 11 september och kriget mot Afghanistan. (Ö.a.)

² Cooley, *Unholy Wars*, s. 240-41.

obeskrivliga — sådana gärningar som man förväntar sig endast i upprorskrig, nationalitetskrig, raskrig, och framförallt religionskrig; med ett ord, sådana gärningar som det respektabla England brukade applådera när de genomfördes av folk i Vendee mot 'de blå', av den spanska gerillan mot de otrogna fransmännen, av serberna mot deras tyska och ungerska grannar, av kroaterna mot rebeller i Wien, av Cavaignacs mobila garde eller Bonapartes decembrister mot det proletära Frankrikes söner och döttrar.³ Hur avskyvärt sepoys beteende än är, är det bara en reflex, i koncentrerad form, av Englands eget beteende i Indien, inte bara under den epok då hennes östra imperium grundades, utan också under de senaste tio åren av det långa styret. För att beskriva det styret räcker det att säga att tortyren utgjort en organisk del av den ekonomiska politiken. Det finns i den mänskliga historien något som liknar vedergällning; och det är den historiska vedergällningens regel att dess redskap inte smids av de förtryckta, utan av förtryckaren själv.”⁴

Till den ”historiska vedergällningens regel” som Marx beskriver måste man lägga iakttagelsen, att de som i slutänden får betala räkningen för angripnarlandets förbrytelser alldeles för ofta är dess egna förtryckta medborgare. Således var de döda 11 september när det kommer till kritan dubbelt drabbade: offer såväl för kamikazeterroristerna som för den USA-regering som hade skapat dem. Marx' syfte var emellertid att bemöta det rådande hyckleriet i förtryckarlandet genom att understryka att detta lands regering bar det slutliga ansvaret. Resten av hans artikel visar detta tydligt. Han avslutade med denna fräna kommentar om den indignation, som den tidens främsta brittiska tidning visade:

”Times i London går för långt, inte bara på grund av panik. Den skapar en ny komisk figur, som inte ens Molière hade tänkt på, en Hämnens Tartuffe... John Bull (symbol för Storbritannien, motsvarar Uncle Sam) ska dränkas i rop på hämnd upp till öronen, för att få honom att glömma att hans regering bär ansvaret för den skada som åstadkommits och för de kolossala dimensioner den har tillåtits anta.”⁵

De rop på hämnd som har fyllt medierna i USA har på samma sätt tjänat till att dölja regeringens ansvar ”för den skada som åstadkommits och de kolossala dimensioner den har tillåtits anta”. Men den oomtvistliga sanningen är att Washington och Langley (där CIA har sitt högkvarter) hjälpt till att skapa och underhålla en rörelse, som sedan vänt sig mot dem. Al-Qaida-nätverket utgör den mest fanatiska, mest våldsamma extremen av den internationella islamiska fundamentalismen. För inte så länge sedan var denna extrem under tio års tid indragen i en obarmhärtig strid i Afghanistan mot en sovjetisk armé som inte heller gav någon pardon.

³ Marx tar här en lång rad exempel på övergrepp och brutalitet från reaktionära krafter eller i konflikter med religiösa, nationella, etniska drivkrafter: Vendee är ett departement i västra Frankrike, vid Atlantkusten. Där utbröt under åren 1793-96 ett religiöst och rojalistiskt färgat uppror mot den franska revolutionsregeringen.— Gerillakrigsföring utvecklades som en metod under det spanska frihetskriget 1808-14 mot Frankrikes ockupation av landet under Napoleonkrigen. Det fanns inslag av katolsk fanatism på den spanska sidan, som också stöddes av britterna. — Serber som bodde inom det habsburgska österrikiska väldet deltog liksom frivilliga från Serbien i att slå ned ett ungerskt uppror för frigörelse från Österrike 1849. — De kroatiska soldaterna ansågs vara bland de mest brutala när det folkliga upproret i Wien slogs ned under revolutionsåret 1848. — Louis Eugene Cavaignac var krigsminister i Frankrike under revolutionen 1848 och lät krossa vänstern med militärmakt. — Louis Napoleon Bonaparte, Napoleon I:s brorson, valdes till president i Frankrike efter februarirevolutionen 1848. Eftersom författningen inte tillät omval genomförde han en statskupp i december 1851, och utropade sig följande år till kejsare (Napoleon III). Hans stödtrupper under kuppen, decembristerna, eller tionde decemberligan, bestod av en blandning av marginaliserade individer från borgerliga skikt, avskedade soldater, trasproletärer med flera. Ö.a.

⁴ Karl Marx, ”The Indian Revolt”, *New York Daily Tribune*, 16 september 1857, i *Marx and Engels on Britain*, Foreign Languages Publishing House, Moskva 1953, 5.449-50.

⁵ Se a.a., s.453

Antingen medlemmarna i Al-Qaida var visionära fanatiker eller (åter)omvända förbrytare,⁶ kom många av dem — så snart de demobiliserats i Afghanistan mot slutet av kriget mot Sovjetunionen och dess allierade — att vända sina vapen mot regeringarna i de länder de kom från: Algeriet, ”Saudi”-Arabien⁷, Kina, Egypten, Uzbekistan, Filippinerna, Ryssland, Tadzjikistan, Tjetjenien, Tunisien etc. I vart och ett av dessa länder gick de med i eller hjälpte till att grunda lokala nätverk för väpnad kamp eller för mord på civila med de politiska och ideologiska motiv som vanligen kallas ”terrorism”. Under det afghanska kriget hade nätverken av väpnade islamiska fanatiker finansierats såväl av stater som av privata källor. Främst hade de finansierats av USA:s regering och dess saudiska skyddslingar, men också av privata donatorer i det saudiska kungadömet, liksom i andra oljestater och muslimska länder, vilka uppmuntrades av sina regeringar och av religiösa myndigheter. Men så snart nätverkens antikommunistiska uppdrag hade fullgjorts, sinade de statliga medlen.

De fortsatte sin kamp, men denna gång mot västallierade regeringar. De lyckades ändå behålla en del av det privata stöd de fått tidigare, antingen genom att donatorerna sympatiserade med deras sak eller genom skrämeltaktiker — eller till och med genom att förskingra välgörenhetsgåvor. De använde olika knep för att överföra fonder i hemlighet och tvätta smutsiga pengar från droghandel och annan smuggling. Allt detta var metoder som CIA redan hade använt långt tidigare, och som CIA i själva verket lärde upp dem i under kriget mot Sovjetunionen.

Den pakistanska militärdiktaturen försökte tillsammans med det saudiska kungadömet, ibland officiellt och ibland inofficiellt, hålla den afghanska lågan under kontroll och begränsa den terroristexport den — i likhet med den libanesiska storbranden tidigare — gav upphov till. Med det syftet stödde regeringen en marsch mot Kabul av fundamentalister — talibaner — vilka skolats till fanatiker i afghanska flyktingläger i Pakistan, med stöd från den saudiska regeringen i Riyadh. Talibanernas erövring av större delen av Afghanistan mellan 1994 och 1996 skedde med Washingtons välsignelse, av skäl som hade lika mycket med politik som med olja att göra. Ändå skulle det snart visa sig att man inte hade kontroll över talibanerna heller.

Allt detta är nu välkänt. John Cooleys bok beskrev det i detalj. Det påminner om den allegoriska figur som beskrivs av diktaren Goethe i hans ballad ”Trollkarlens lärling” eller av Mary (Wollstonecraft) Shelley i hennes roman *Frankenstein*, som har ett liknande tema. I båda berättelserna undflyr skapelsen skaparens kontroll och vänder sig mot honom. Men på ett annat sätt skiljer sig världsskaparen i Washington från dessa två oskyldiga figurer, ”Trollkarlens lärling” och Victor Frankenstein (vilken, tvärtemot den rådande missuppfattningen, inte var monstret utan endast den man som satte ihop det av likdelar): dagens världsskapare är själv ett monster.

Denne nutida Frankenstein visste att det var genom att samla ihop delar som bildats i upplösningen av olika muslimska samhällen, som den skapade och närde ett monster. Den gjorde det

⁶ ”Många av dem som bin Ladin rekryterade visade sig vara lika hängivna muslimer som han själv och tappra krigare. Några var emellertid kriminella, till exempel personer som Tabligh (en islamisk missionsorganisation, författarens anm.) satte i religiös utbildning i Pakistan så snart de sluppit ut ur fängelser i Algeriet och Tunisien.” Cooley, *Oheliga krig*, s.179-180.

⁷ Eftersom ledet ”saudi” i Saudiarabien inte är ett namn som har något med landets befolkning att göra, utan endast namnet på det härskande kungahuset, har författaren som en markering konsekvent satt det inom citattecken i boken, när det används om landet eller invånarna. På svenska gör detta texten otympligare, och vi har därför valt att inte överföra alla dessa citattecken i den svenska översättningen, men noterar på detta sätt författarens avsikt. (Ö.a.)

med ett bestämt syfte: monstret skulle utföra det smutsiga arbete som skaparen själv inte kunde utföra.

Inte desto mindre vände sig demonen till slut mot skaparen. I samma slag dödade monstret den 11 september 2001 tusentals män och kvinnor som inte hade något som helst ansvar för USA-regeringens handlingar.

Ett islamiskt Texas

Al-Qaida-nätverket är hur som helst bara en av den islamiska fundamentalismens vanvettiga uppenbarelseformer, en politisk strömning som Washington har hållit under armarna i mer än ett halvt århundrade. Genom en historiens ironi var de flesta av kaparna 11 september — 15 av 19 — saudiska medborgare. Det var också deras främste ledare bin Ladin (även om bin Ladin fråntagits sitt medborgarskap 1994). Samtidigt är Saudiarabien en av USA:s äldsta internationella samarbetspartner. Kungadömet har sina rötter i en allians från 1700-talet mellan den ultrapuritanske hanbalitiska⁸ muslimen Muhammad bin Abdel-Wahhab som predikade broderskap och stamhövdingen Muhammad bin Saud. Kungadömet upprättades på det territorium som Abdel-Aziz bin Abdel-Rahman, bättre känd som Ibn Saud, erövrade under början av 1900-talet. Det utropades 1932 och tog namnet Saudiarabiska kungadömet, efter Al Saud-dynastin som döpts efter förfadern och grundaren.

Vid ungefär samma tid hade upptäckten av olja i den arabiska regionen kring Persiska viken och denna grundläggande energiråvaras växande betydelse lett till omfattande konkurrens mellan brittiska intressen, som etablerats i regionen många år tidigare, och ”gröngölingen” USA. Den arabiska halvöns vida ökenområden, som tidigare inte haft något intresse för de utländska makter som dominerade regionen, började nu väcka imperialistisk girighet. Det första avtalet om markupplåtelse som slöts av Ibn Saud, 1933, hamnade hos det amerikanska oljebolaget Standard Oil of California (Socal, föregångaren till Chevron). Socal hade tagit en viss risk när de bjöd över sina huvudsakligen brittiska konkurrenter, eftersom kungadömet oljetillgångar fortfarande var osäkra.⁹ Samma år, 1933, upprättade USA diplomatiska förbindelser med det saudiska kungadömet. Det var början på en allians som skulle komma att vara in i vår egen tid.

Under andra världskriget ökade kungadömet strategiska betydelse avsevärt i USA:s ögon, tack vare ett språng i världens oljekonsumtion samtidigt med upptäckten av enorma oljetillgångar under Saudiarabiens yta. Så tidigt som 1943 visade USA:s krigstidsregering sitt strategiska intresse för kungadömet genom att ta beslutet att bygga en större flygbas i Dhahran,¹⁰ nära Aramcos (Arabian-American Oil Company) källor. Aramco ägdes gemensamt av Socal och Texaco och kom snabbt att bli en stat inom den saudiska staten. Sedan dess har USA:s åtagande att försvara det saudiska riket förnyats och prövats i praktiken flera gånger:

”Den sovjetiska expansionismen — som den var, och som den kunde utvecklas — ställde Mellanöstern i blickpunkten. För USA utgjorde oljetillgångarna i regionen ett intresse som på sitt

⁸ Hanbalitisk, efter grundaren Ahmad bin Hanbal (780-855) är en av fyra rättsskolor (madhabib) som erkänns av det ortodoxa sunniislam. Den hanbalitiska rättsskolan kännetecknas av sin intoleranta dogmatism och sin fientlighet mot all förnyelse i religiösa frågor. Wahhabism, en beteckning som anhängarna till Muhammad bin Abdel-Wahhab själva ogillar, är en extrem form av den hanbalitiska skolan.

⁹ Endast fem år senare, 1938, upptäcktes det första oljefältet i landet som var kommersiellt möjligt att exploatera.

¹⁰ USA-trupperna evakuerade Dhahran-basen 1962, sedan den blivit måltavla för våldsamma fördömanden från nasservänliga arabiska nationalisterna och blivit mycket besvärande för den saudiska regimen.

sätt inte var mindre vitalt än Västeuropas självständighet. Mellanösterns alla oljefält måste bevaras och försvaras på västra sidan av järnridån för att garantera hela Västvärldens ekonomiska överlevnad.

Saudiarabien hamnade i fokus för dem som utformade USA:s politik. Här har vi, sade en amerikansk företrädare 1948, 'det förmodligen största ekonomiska kapet i världen på utlandsinvesteringarnas område.'¹¹

Om Ibn Saud å sin sida valde att alliera sig med Washington, berodde det inte bara på att han hade goda skäl att vara misstänksam mot briter — han hade kämpat mot briter och arabiska allierade, den hashimitiska dynastin, som var Al Sauds rivaler och som vid den tiden hade makten i Irak och Transjordanien. Han kände också en viss ”valfrändskap” med USA. En episod som återges i Daniel Yergins omfattande historieskrivning om oljeindustrin visar detta tydligt. Ibn Saud hade två kontrasterande möten inom tre dagar 1945, ett med Franklin D Roosevelt (på hemväg från toppmötet i Jalta) och ett med Winston Churchill. Medan den amerikanske presidenten ansträngde sig för att respektera sin saudiske partners religiösa tro, insisterade den brittiske premiärministern på att dricka alkohol och röka cigarr i sin asketiske kunglige värds närvaro.¹²

Den anekdoten är symptomatisk för en viktig skillnad mellan USA och Storbritannien. Puritanerna, som själva var en ultrafundamentalistisk presbyteriansk sekt, hade en del saker gemensamt med wahhabiterna. De förföljdes av den brittiska monarkin på 1500- och 1600-talen och blev en av de första europeiska grupperna som koloniserade Nordamerika. Den berömda expeditionen med Mayflower (1620) är en symbol för detta. Att fundamentalistiska religiösa strömningar har haft betydelse i USA:s historia är välbekant. Än idag finns det många delstater som ser på Darwins utvecklingsbiologi med fasa. Många människor fortsätter att bekämpa den i den ”vetenskapliga kreationismens” namn. Samma människor försöker införa obligatoriska bönestunder i skolorna.

Det är religiös tolerans, inte sekularisering, som ligger till grund för USA:s institutioner. Kongressens förhandlingar öppnar med bön. Gudsförtröstan proklamerar till och med på landets valuta, dollarn. Flera framträdande namn inom USA:s intelligentsia skröt nyligen i ett kollektivt manifest med att ”vi har en sekulär stat — våra myndighetspersoner är inte samtidigt religiösa myndigheter — men vi är västvärldens utan jämförelse mest religiösa samhälle”.¹³

Följaktligen är det så att säga ett anställningskrav att Vita Husets inneboende är beredda att visa ”förståelse” mot de saudiska skyddslingarna och kundernas islamiska fundamentalism. De är desto mer beredda att visa hänsyn som kungadömet har ökat i vikt för USA. Saudiarabien var under många år den främsta utländska oljeleverantören till USA, och landet tävlar fortfarande med Kanada och Venezuela om tättplatsen. Ändå råder det nästan balans i handeln mellan USA och Saudiarabien, framförallt på grund av saudiernas enorma

¹¹ Daniel Yergin, *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*, Pocket Books, London 1993, s.417.

¹² Se a.a., s.404-405. Under sitt möte med Roosevelt förklarade den saudiske monarken också, enligt den amerikanska regeringens redogörelse för deras möte: ”Ni och jag vill ha frihet och välstånd för vårt folk och dess grannar efter kriget. Hur och med vems hjälp friheten och välståndet kommer bryr vi oss mycket lite om. Engelsmännen arbetar också och gör uppoffringar för att ge världen frihet och välstånd, men bara på villkor att det är de själva som frambringar det och att det är stämplat 'Made in Britain' ” (USA:s utrikesdepartement, *Foreign Relations of the United States*, 1945, ”Near East and Africa”, Government Printing Office, Washington DC 1969, s.8; citeras i Joseph McMillan, *US-Saudi Relations: Rebuilding the Strategic Consensus*, *Strategic Forum* no 186, not 1, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington DC).

¹³ ”What We're Fighting For”, Institute for American Values, New York februari 2002.

vapenimport och deras kontrakt med byggfirmor i USA, vilka ökat kraftigt sedan oljeboomen 1974. Saudiarabien har världens nionde största militärbudget idag, och har varit världens största importör av vapen och den främsta uppköparen av amerikanska vapen under senare år. Det visar hur Saudiarabien ”kompletterar” USA, som å sin sida är världens största vapenexportör.

Kungadömets betydelse för Washington sammanfattades mycket väl i en rapport nyligen från Human Rights Watch, en organisation i USA för mänskliga rättigheter:

”För USA är Saudiarabien, världens största oljeexportör, en nödvändig allierad. Mer än hälften av dess råoljeexport och huvudparten av dess export av raffinerat petroleum går till Asien, medan USA får 17 procent av sin råoljeimport från Saudiarabien. Exporten av civila och militära varor från USA till Saudiarabien uppgick år 2000 till totalt 6,23 miljarder dollar, enligt USA:s ambassad i Riyadh. USA-baserade multinationella företag investerar i landet för cirka 5 miljarder dollar. Saudiska investeringar i USA uppgår totalt till nästan en halv biljon dollar, huvudsakligen i aktier och obligationer, banktillgångar och fast egendom, enligt myndigheterna i USA. Saudiarabien är den ojämförligt största kunden bland utvecklingsländerna för USA:s vapenexport. Enligt den senaste årsrapporten om vapenhandel från kongressens forskningstjänst mottog Saudiarabien under perioden 1993-2000 leveranser värda mer än 28 miljarder dollar.”¹⁴

USA:s intresse för Saudiarabiens olja begränsas inte bara till den direkta handeln. Saudiarabiens nyckelroll på världs-oljemarknaden, som det land vilket har den största möjligheten att variera sin oljeexport, är absolut nödvändig för Washington. Kungadömet har ofta ingripit på marknaden för att gynna USA-ekonomins intressen. Det har ett direkt intresse av hur det går för ekonomin i USA och särskilt för dollarn, eftersom det mesta av dess enorma utländska tillgångar investerats i USA.¹⁵

Saudiarabiens militära satsningar å ena sidan och dess relationer till beskyddaren USA när det gäller oljan och finansiella transaktioner å andra sidan, är två sidor av samma mynt. Det är en klientstat i termens historiska betydelse. Saudiarabiens militära utgifter är i hög grad kungadömets direkta bidrag till USA:s kostnader för att beskydda det. Med Zbigniew Brzezinskis träffande formulering handlar det om en relation av ”asymmetriskt ömsesidigt beroende”:

”Vi behöver deras olja och därför måste vi se till att de är vänligt inställda, och därför har vi tagit på oss att garantera deras säkerhet. Samtidigt är de nästan helt beroende av oss för sin säkerhet i en region där de är mycket sårbara och mycket rika. Så det finns ett slags märkligt, om än asymmetriskt, ömsesidigt beroende här.”¹⁶

Det var bara ungefär 50 procent av utgifterna för militära kontrakt mellan Saudiarabien och USA under andra halvan av 1900-talet som gick till rent krigsmateriel. Resten gick till underhåll (utom reservdelar), utbildning och byggnation.¹⁷ Kungadömets kontrakt från 1981 för att köpa fem Awac-radarplan är ett belysande exempel. Som en journalist från *Washington Post* upptäckte uppgick kontraktssumman till tio gånger flygplanens försäljningspris (5,5

¹⁴ Human Rights Watch, *Human Rights in Saudi Arabia: A Deafening Silence*, Human Rights Watch, Washington DC, december 2001, s. 1.

¹⁵ När det gäller de olika aspekterna av USA:s och Saudiarabiens förbindelser, se artikelserie av Robert Kaiser och David Ottaway, som publicerades under samlingsrubriken ”Marriage of Convenience: The US-Saudi Alliance” i *Washington Post*, 10–12 februari 2002.

¹⁶ Zbigniew Brzezinski, utskrift av ”The Arming of Saudi Arabia”, *Frontline* program #1112, PBS, 16 februari 1993.

¹⁷ Se Alfred Prados, ”Saudi Arabia: Post-War Issues and US Relations”, Issue Brief for Congress IB93113, Congressional Research Service, Washington DC 13 april 2001.

miljarder dollar jämfört med 550 miljoner dollar).¹⁸

Dessa vapenkontrakt gick i själva verket till att finansiera bygget av militära installationer liksom till att placera ut militär utrustning som ställdes till USA-militärens förfogande. Det förklarar att USA så lätt och snabbt kunde placera ut en formidabel armada på Saudiarabiens territorium och sätta den i stridsberedskap 1990.

Den iranska revolutionen 1979, då shahen störtades, hade sänt varningsklockor såväl till Saudiarabien som till Washington. Carterregeringen beslöt därefter att upprätta en snabb reaktionsstyrka som skulle stå beredd att intervensera i Persiska viken. Den nödvändiga infrastrukturen för denna snabba intervention byggdes upp i själva Saudiarabien. Samme Brzezinski, som då var Carters nationelle säkerhetsrådgivare, förklarade: ”Vi utarbetade därför förslaget om en snabb insatsstyrka och om arrangemang för att utplacera vissa anordningar, utrustning och logistiska hjälpmedel på förhand i området. Vi begärde inte baser, titan tillträde till baser, och i själva verket blev det operationellt inte så stor skillnad.”¹⁹

På 80-talet kastade sig det saudiska kungadömet in i en ursinnig militär satsning, vilket underlättades av oljeprisernas kraftiga uppgång under perioden efter den iranska revolutionen 1979 och inledningen på kriget mellan Iran och Irak 1980. Detta ursinne var motsvarigheten i Mellanöstern till Reaganregeringens militära extravaganser. Lawrence Korb, som då var medlem i USA:s regering som statssekreterare i försvarsdepartementet under Caspar Weinberger, gav en bra sammanfattning av den verkliga betydelsen av Saudiarabiens satsning under den här perioden:

”Det sauderna tillät USA att göra där borta i den där delen av världen var att i praktiken upprätta sin egen infrastruktur genom att köpa upp flygfält, köpa upp mycket moderna hamnar, köpa upp en massa amerikansk utrustning, att i teorin stödja deras styrkor genom att köpa en massa amerikansk utrustning som skulle användas i samma typ av anläggningar som våra styrkor behövde. Så i själva verket fick vi en kopia av USA-flygfält och -hamnar i den delen av världen, betalda av sauderna för att användas av USA, när och om vi måste ta oss dit.”²⁰

När USA:s styrkor ”måste ta sig dit” för Kuwaitkriget 1990-91, lade det saudiska kungadömet ut totalt 55 miljarder dollar, det mesta av det för att täcka USA-truppernas kostnader på dess territorium, och 17 miljarder dollar direkt till USA som ett bidrag till att finansiera krigsansträngningarna. Kungadömet hade för övrigt bidragit till att finansiera USA-budgeten i många år genom sina massiva uppköp av USA:s statsobligationer. Det gällde särskilt under åren då budgeten visade rekordunderskott på grund av Reagans militära satsningar. Kort sagt, med tanke på allt detta kan det saudiska kungadömet rättmätigt betraktas som USA:s 51:a delstat,²¹ ett slags islamiskt Texas.

¹⁸ ”Gradvis började det framtona en bild av att vi inte bara talade om fem Awac-radarplan, utan att det här var ett sätt att öppna dörren för ett avancerat elektroniskt kommunikationssystem som skulle motsvara kärnan av det vi har i NATO, till exempel. Det skapade en ny krigsscen. Det var någonting som amerikanerna i princip skulle kunna gå in och kontrollera med en gång. Men nyckeln till det, var att det var sauderna som skulle betala.” (Scott Armstrong, i PBS *Frontline* ”The Arming of Saudi Arabia”).

¹⁹ Zbigniew Brzezinski, ”The Arming of Saudi Arabia”.

²⁰ Lawrence Korb, ”The Arming of Saudi Arabia”.

²¹ Israel, som har mer manöverutrymme och högre grad av politisk självständighet från Washington, kallas ofta den 51:a delstaten, men borde i kronologisk ordning kallas den 52:a. För övrigt kan man säga att Israel och Saudiarabien kompletterar varandra när det gäller att göra USA tjänster. I situationer, till exempel, då kongressen eller lagen hindrar regeringen för att göra som den vill, kan Israel rycka in för USA genom att göra militära tjänster, medan sauderna kan rycka in genom att ge pengar (som då de stödde Contras i kriget mot sandinistregeringen i Nicaragua).

Den islamiska fundamentalismens spridning

Denna speciella ”delstat” baserade sig redan från början på en maktindelning, som en fortsättning på den pakt som slöts på 1700-talet mellan Schejk Muhammad bin Saud och predikanten Muhammad bin Abdel-Wahhab. Den saudiska kungafamiljen tog själv kontrollen över kungadömet ekonomi, försvar och utrikespolitik, samtidigt som den garanterade wahhabiternas religiösa orden den slutliga bestämmanderätten över religiösa frågor, utbildning, och vardagslivets regler. Men den här maktindelningen har inte alltid fungerat harmoniskt. När de wahhabitiska *Ikhwan* (”bröderna”) ännu utgjorde en väpnad styrka, på den tiden då Abdel-Aziz Ibn Saud själv ledde dem i ett stamkrig, gick de så långt som till att utmana den man som utropat sig själv till kung 1926, eftersom han inte respekterat deras absoluta fördömande av varje modern uppfinning. På det sättet liknade de den anabaptistiska amish-sekten i USA. Ibn Saud blev tvungen att tämja dem med olika medel, inklusive våld.

På 50-talet uppstod den republikanska, progressiva arabnationalismen — under karismatisk ledning av Gamal Abdel-Nasser, som hade störtat den egyptiska monarkin 1952 — och från mitten av femtiotalet allierade den sig med Sovjetunionen. Detta kom att hejda kungahuset Saud och det wahhabitiska etablissemanget från att glida isär. Hädanefter sågs wahhabiterna som den saudiska monarkins bästa sociala och ideologiska bålverk mot den arabiska anti-imperialismen, som den anklagade för att stödja ”den ateistiska kommunismen”. Kungadömet i USA såg situationen på samma sätt och uppmuntrade sina saudiska skyddslingar att stödja sig på wahhabiterna.

Den islamiska fundamentalismen — med flerparten av dess strömningar enade under wahhabitiskt förmyndarskap — blev sedermera det viktigaste ideologiska vapnet för den antikommunistiska och antinationalistiska kampen i den islamiska världen, ett vapen som styrdes av Washington i allians med Saudiarabien. Samma koppling låg bakom den islamiska fundamentalismen i dess moderna politiska version, i form av det Muslimska Brödrskapet (*al-Ikhwan al-muslimun*), som föddes i Egypten i slutet av 1920-talet. Wahhabiternas expansionism fascinerade Rashid Rida, Brödrskapets ideologiske inspiratör och företrädare för den mest reaktionära formen av salafiyya (doktrinen om att gå tillbaka till det ursprungliga islam från dess grundningsepok). Rida odlade banden med Ibn Saud.²²

Det saudiska kungadömet ställning som försvarare av islams heliga platser, särskilt Mekka, innebar redan från början att dess islamiska politik skulle nå internationell räckvidd. Varje praktiserande muslim förutsätts besöka Mekka åtminstone en gång i sitt liv. Denna vallfärd är en av de fem ”pelarna” i den muslimska religionen. Det faktum att den fanatiska minoritetssekten wahhabiterna kontrollerade Hijaz, den heligaste av alla provinser i muslimernas ögon, blev en källa till problem. För att dämpa människors oro och bygga ett samförstånd kring saudiernas styre av de heliga platserna lät Ibn Saud hålla en islamisk kongress i Mekka så tidigt som 1926. Kongressen sammanförde muslimska religiösa organisationer från flera länder, både länder där muslimerna var i majoritet och länder där de utgjorde minoriteter.

Det ”arabiska kalla kriget”²³ och den våldsamma motsättningen mellan den USA-stödda

²² Om detta ämne, se Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798-1939*, Cambridge University Press, Cambridge 1983. Det Muslimska Brödrskapet blev Nassers mest oförsonliga fiender, och försökte mörda honom redan 1954.

²³ Malcolm Kerr, *The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958-1970*, Oxford University Press, London 1970.

saudiska monarkin och det Sovjetallierade Egypten under Nasser, vilket då var som mest radikalt, nådde sin kulmen 1962.. Det var det året som det egyptiska nationella frihetsbrevet utropade ”socialism” kombinerat med arabisk nationalism och antiimperialism. Samma år grundade Saudiarabien och det wahhabitiska etablissemanget det muslimska världsförbundet, vilket förenade olika muslimska institutioner och organisationer från många länder efter modellen från 1926 års islamiska kongress. Förbundet blev den smältdegel där wahhabiterna och det Muslimska Brödrskapet förenades. Många av Brödernas ledare hade tagit sin tillflykt till Saudiarabien, sedan de flytt från länder där nationalisterna tagit makten. Förbundet bidrog, med CIA:s stöd, till att sprida det reaktionära islam som en motvikt till den populistiska nationalismen.

Israels seger över arabländerna i sexdagarskriget i juni 1967 blev ett dödligt slag mot nasserismen, vilket förstärktes av Nassers död 1970. Sammantaget med den plötsliga stegringen av oljepriserna efter det fjärde arabisk-israeliska kriget i oktober 1973 innebar det en kraftig förstärkning av Saudiarabiens inflytande i arabvärlden och bland muslimer. Men den iranska ”islamiska revolutionen” 1979 ställde härskarna i Saudiarabien inför en oväntad ideologisk utmaning: västfientlig radikalism som hädanefter skulle kombineras med islamisk fundamentalism av Khomeinis snitt. Det hände vid precis samma tid som ett panikslaget Sovjetunionen för första gången trängde utanför de gränser som fastställts efter 1945 och invaderade ett muslimskt land, Afghanistan. Under dessa oförutsedda omständigheter kastade sig det saudisk-wahhabitiska ideologiska företaget in i tävling med den Khomeini-inspirerade islamiska fundamentalismen om vem som var mest radikal. Saudierna ställde sin huvudsakligen antikommunistiska fanatism mot Khomeinis huvudsakligen västfientliga fanatism. Som ofta är fallet i sådan tävling, kom de två typerna av fanatism att rinna över i och färga av sig på varandra. Det muslimsk-sovjetiska kriget i Afghanistan blev den främsta arenan för deras tävling, med fortsatt stöd från CIA.

USA är således direkt ansvarigt för att den västfientliga islamiska fundamentalismen fått ett nytt uppsving. Under de senaste trettio åren har detta uppsving skett i två vågor efter varandra. Den iranska revolutionen utgjorde kulmen på den första vågen, på 70-talet. 11 september och de chockvågor det sände ut var kulmen på den andra vågen, som började på 90-talet. USA är i själva verket dubbelt ansvarigt för dem. Inte bara bidrog landet aktivt till att sprida den islamiska fundamentalismen, utan genom att hjälpa till att besegra och krossa vänstern och den progressiva nationalismen i hela den islamiska världen, rörde det mark för det politiska islam som det enda ideologiska och organisatoriska uttrycket för folkligt missnöje. Det folkliga missnöjet skyr, liksom naturen, tomrummet. Uppsvinget för islamisk fundamentalism är inte den kulturellt oundvikliga formen för radikaliserings i muslimska länder. Tills helt nyligen avisade de flesta i de muslimska länderna ideologin. Den vann bara i brist på annat, sedan dess främste medtävlare utplånats av den gemensamma motståndaren.

Det är flera olika faktorer som samverkat för att skapa en högexplosiv blandning av den mest hätska islamiska antagonism gentemot västvärlden. Det handlar om att socialistiska värden förlorat sin ideologiska trovärdighet över hela världen efter det stalinistiska systemets sammanbrott; det handlar om att alla vänsterströmningar i den muslimska världen misslyckats eller marginaliserats; det handlar om att den islamiska fundamentalismen glidit ned för den bana som oljats av Washington och Riyadh; det handlar om ett sammanhang av ekonomisk kris och växande social otrygghet mot bakgrund av nyliberal avreglering i världsskala. Allt detta förvärras av den skymf som upplevs dagligen av de muslimer som identifierar sig med palestinierna eller irakierna. Under dessa förhållanden kan ”folkets opium” — som den unge

Marx föreställde sig som ett lugnande narkotikum, religionen som en ”gloria” över denna ”jämmerdal” — istället bli ett kraftigt stimulansmedel, och ”de betryckta kreaturernas suck” kan bli till ett vredesskri.²⁴ Både de folkliga samhällsskikten och medelklasserna är desto mer förbittrade som de förlorat sin samhällsställning och sin ideologiska och kulturella orientering. De utgör en naturlig grogrund för denna manifestation av samhälleligt, nationellt och kulturellt hat.

De som trodde att de skulle kunna använda ”folkets opium” mot ”kommunismen” — på samma sätt som CIA använde verkligt opium mot sovjettrupperna i Afghanistan — har till slut fått se hur bumerangen återvänt till deras egen plan. Det mest belysande exemplet i det avseendet var Anwar as-Sadat. Han sporrades politiskt och ekonomiskt av Saudiarabien och dess herrar i Washington, och använde, islamiska fundamentalistiska strömningar mot den egyptiska vänstern och nasseranhängarna — tills han till slut själv mördades av förbittrade fundamentalister. Det finns så många andra illustrationer av samma fenomen, inklusive Israels medverkan till Hamas' uppsving, att det inte går att räkna upp dem alla. Exemplet med Sadat har nu överträffats av 11 september, det yttersta exemplet på samma bild av ett fenomen som vänder sig mot sin skapare.

Tolkningar av den islamiska fundamentalismen

Den första kulmen för ett islamiskt fundamentalistiskt uppsving ledde till en omfattande diskussion, som fortsätter än idag, om hur man ska förstå detta fenomen. Jag utvecklade själv för mer än tjugo år sedan en marxistisk analys, som inspirerat beskrivningen ovan. Enligt min mening har den stått emot tidens tand. Jag tar mig därför friheten att citera några långa utdrag från den artikeln här, trots att den är skriven i en speciell jargong riktad till en politiskt aktiv läsarkrets. Analysen utgick från en uppfattning som uttrycktes i Marx' och Engels *Kommunistiska manifestet*: ”Medelstånden, den lille industriidkaren, den lille köpmannen, hantverkaren och bonden bekämpar alla bourgeoisin, för att säkra sin egen existens som medelstånd mot undergången. De är alltså inte revolutionära, utan konservativa. De är dessutom reaktionära, eftersom de försöker vrida tillbaka historiens hjul.”²⁵

Artikeln började med en definition av den islamiska fundamentalismen och betonade hur många former och strömningar den innehöll. Den fortsatte:

”Den småborgerliga islamiska reaktionen finner sina ideologer och organisatörer bland det muslimska samhällets 'traditionella intellektuella', ulama och deras likar, liksom inom de lägre kretsarna av borgarklassens 'organiska intellektuella', de som kommer från småborgerligheten och är dömda att stanna där: främst lärare och tjänstemän. Under en uppgångsperiod rekryterar den islamiska fundamentalismen främst på universiteten och andra centrum där 'intellektuella' produceras, på platser där de mer påverkas av sitt sociala ursprung än av sin hypotetiska och undflyende framtid.

De länder där den islamiska fundamentalistiska reaktionen lyckats göra sig till en massrörelse, och där den nu har medvind i seglen, har en hög andel medelstånd med *Kommunistiska manifestets* definition. Det rör sig om fabrikanter, affärsinnehavare, hantverkare och bönder. Varje gång den islamiska fundamentalismen bryter fram kan vi ändå se att den inte bara mobiliserar en viss del av medelklasserna utan också delar av andra klasser, som nyligen frambringats ur medelklassen genom primitiv kapitalackumulation och utarmning. Således är de delar av proletariatet som proletariserats mest nyligen, och framförallt de delar av trasproletariatet som kapitalismen störtat

²⁴ Karl Marx, ”Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin”, *Karl Marx. Texter i urval*, Ordfront 2003, s.37.

²⁵ Karl Marx och Friedrich Engels, *Kommunistiska manifestet*, Bokförlaget Röda Rummet 1994, s.20.

från deras tidigare småborgerliga ställning, särskilt mottagliga för fundamentalistisk agitation och beredda att mobiliseras i dess led.

Så ser den islamiska fundamentalismens bas ut, dess massbas. Den basen står ändå inte automatiskt bakom den religiösa reaktionen, på det sätt som borgarklassen står bakom sitt eget program. Vilka religiösa känslor massorna än hyser, även om de är islamiska, finns det ett kvalitativt språng mellan sådana känslor och att ansluta sig till en religion som ett världsligt program. För att opiet för massorna åter ska kunna bli ett stimulansmedel i maskinåldern, fordras det i sanning att dessa massor inte har något annat val än att tillbe gud. För det minsta man kan säga om islam är att dess omedelbara relevans inte är uppenbar! I själva verket ställer den islamiska fundamentalismen fler problem än den löser... Med andra ord, inte ens den mest ortodoxe muslimske fundamentalist kan svara på det moderna samhällets problem bara genom textuttolkning, om inte denna tolkning ska bli helt godtycklig och därmed en källa till oändliga konflikter mellan uttolkarna... Den islamiska fundamentalismen är i sig själv på intet sätt det program som bäst svarar mot strävandena hos de samhällsskikt som mobiliseras bakom den.

... Medelklasserna är framförallt den sociala basen för den demokratiska revolutionen och den nationella kampen. I beroende och efterblivna samhällen, som de muslimska samhällena, behåller medelklasserna den rollen i den mån som den nationella och demokratiska revolutionens uppgifter inte genomförts. De är de mest brinnande anhängarna till varje borgerligt (eller ännu hellre, småborgerligt) ledarskap som för fram dessa uppgifter. Medelklasserna är den främsta sociala basen för den uppåtstigande borgerlighetens bonapartism. (I själva verket utgör de den sociala basen för all slags bonapartism.) Det är därför först när de borgerliga eller småborgerliga ledarskap som för fram de nationella och demokratiska uppgifterna misslyckats att genomföra dem, när de förlorat sin trovärdighet, som stora delar av medelklasserna kan ta avstånd från dem och söka sig andra vägar.

Så länge som den kapitalistiska expansionen tycks leda till samhällsförbättringar, så länge som medelklassernas existensvillkor förbättras, så länge kommer de givetvis inte att ifrågasätta den etablerade ordningen. Även om de inte är politiskt engagerade eller entusiastiska, utgör de ändå den borgerliga ordningens 'tysta majoritet'. Men om de drabbas av den kapitalistiska samhällsutvecklingen — genom inhemsk eller internationell konkurrens, inflation, skuldsättning — då kan medelklasserna bli en reservoar för motståndet mot den etablerade makten. De befrias då från borgarklassens kontroll. Effekten blir desto mer mäktig, eftersom vreden och våldsamheten hos en småborgerlighet i kris saknar motstycke.”²⁶

Syftet med att åter publicera denna mer än tjugo år gamla analys är att vi kan jämföra den på ett användbart sätt med andra, färskare diagnoser och prognoser om den islamiska fundamentalismen som fenomen. Den centrala tesen i den marxistiska analysen ovan är att den radikala, västfientliga islamiska fundamentalismen är ett förvridet, reaktionärt uttryck för medelklassernas och de folkliga gruppernas motstånd mot den förvridna kapitalistiska utvecklingen och det västerländska herraväldet, vilket ofta förvärras av en inhemsk despotism. Detta uttryck — fundamentalismen — har kunnat dominera när moderna uttryck för samma motstånd misslyckats eller utplånats. Det kan gälla nationalistiska, antiimperialistiska och populistiska alternativ; antikapitalistiska och socialistiska; eller en kombination av dessa strömningar.

Den logiska konsekvensen av den tesen är att den islamiska fundamentalismen bara kan förvisas från motståndets centrum på ett av två sätt. En möjlighet skulle vara ett uppsving för den kapitalistiska utvecklingen i de regioner där den islamiska fundamentalismen spritt sig,

²⁶ Gilbert Achcar, "Onze theses sur la resurgence actuelle de l'intégrisme islamique", februari 1981; en engelsk översättning av dokumentet publicerades som "The Resurgence of Islamic Fundamentalism", *International Marxist Review*, 2:3, sommaren 1987.

genom en varaktig ”god cirkel” av tillväxt som skulle gynna hela befolkningen. Det slags tillväxt brukar vanligen beskrivas som ett ”ekonomiskt mirakel” — och i det här fallet skulle begreppet vara helt och fullt berättigat. Den enda andra möjligheten är ifall nya progressiva eller revolutionära former av antiimperialistisk, mer eller mindre antikapitalistisk, kamp än en gång tar ledningen i den folkliga kampen.

Första gången som den samtida islamiska fundamentalismen framträdde i historien som en politisk kamprörelse av modern typ var, när det Muslimska Brödrskapet i Egypten nådde imponerande framgångar under tiden efter andra världskriget. Det växte till en rörelse med mer än en halv miljon medlemmar, och fick ett så överväldigande inflytande i det egyptiska samhället att makten tycktes inom räckhåll. Villkoren för att denna rörelse skulle kunna växa så explosivt över en period av ungefär tjugo år liknade de villkor som beskrivs ovan: en korrupt, föraktad egyptisk monarki; utbredd, djup fattigdom; brittiskt herravälde, som blev ännu mer outhärdligt därför att de brittiska härskarna i mandatet Palestina sågs som medskyldiga i det sionistiska företaget; den klenmodiga liberala, nationalistiska borgarklassen som representerades av Wafd-partiet; arbetarrörelsens svaghet och den kommunistiska oppositionens marginella roll, sedan den slagits tillbaka med brutala metoder under 20-talet.²⁷

Och ändå gick det snabbt utför för det Muslimska Brödrskapet under en period på 50- och 60-talen, då rörelsen marginaliserades och diskrediterades. Det var inte Nasser-regeringens förtryck som var orsaken till detta, även om förtrycket hårdnade särskilt efter mordförsöket mot Nasser 1954. Algeriet där militären intar en oförsonlig hållning mot islamisterna utgör, liksom general Mubaraks Egypten, ett bevis för att enbart förtryck inte räcker för att fullständigt utplåna en rörelse som har djupa rötter i befolkningen och som är beslutsam att kämpa med alla nödvändiga medel, inklusive de mest våldsamma metoderna. Den djupare orsaken till att den islamiska fundamentalismen vissnade bort i Nassers Egypten är också orsaken till Nassers enorma popularitet, inte bara i det egna landet utan över hela arabvärlden och i hela den islamiska världen. Nasser var ryktbar i hela den vida afroasiatiska regionen, som trädde fram på världsscenen genom Bandung konferensen 1955.

Nationaliseringen av Suezkanalen 1956, som följdes av trepartsangreppet från Israel, Frankrike och Storbritannien mot Egypten, gjorde Nasser till en hjälte i tredje världens befrielse-rörelser. Han odlade den rollen genom att aktivt försvara och stödja arabnationalismen och de afrikanska och asiatiska nationella striderna. Han kunde vinna stöd från den överväldigande majoriteten av det egyptiska folket genom att besluta att omfördela jorden och nationalisera industrin och utrikeshandeln. Utan tvivel inledde han en period av stora sociala framsteg i Egypten, särskilt med sin demokratiska reform av utbildningsväsendet. Kort sagt, genom att bygga på de nationella, demokratiska och sociala strävandena drog Nasser undan mattan under fötterna på sina fundamentalistiska motståndare, och för övrigt, även på sina kommunistiska motståndare.²⁸

För att även den islamiska fundamentalismen som det massfenomen den har varit sedan 70-talet skulle vittra bort för gott fordras det — i avsaknad av ett ”ekonomiskt mirakel” — att nya politiska rörelser uppstår och reser progressiva politiska alternativ till den degenererade perifera kapitalismen i globaliseringens/amerikaniseringens tidsepok. Sådana rörelser skulle tvingas återerövra de nationella, demokratiska och sociala stridernas terräng. Sådana rörelser

²⁷ Jacques Berque har gett en storartad skildring av Egypten under första hälften av 1900-talet i *L’Egypte. Impérialisme et révolution*, Gallimard, Paris 1967.

²⁸ De egyptiska kommunisterna slöt så småningom upp bakom Nassers regim, som enligt Moskva följde ”en icke-kapitalistisk utvecklingsväg”.

kan ännu inte skymtas vid horisonten. På den punkten tar den nye orientalisterna Gilles Kepel, trots sin omfattande kunskap om ämnet, fel när han förutspår ”islamismens” undergång inom en nära framtid.²⁹ Hans senaste bok *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme* (”Jihad. Islamismens uppgång och fall”) inleddes med ett oförsiktigt uttalande:

”Islamistiska rörelser har gått in i... en nedgångsfas som fördjupats sedan mitten av 90-talet... Idag, år 2000, förebådar den islamistiska politiska ideologin och mobiliseringens nedgång en tredje fas (efter nationalismen och ”islamismen”); en fas av överskridanden. Den fasen, som börjar med 2000-talet, kommer utan tvivel att bli den tid då den islamiska världen landar med bägge fötterna i moderniteten, och på oförutsedda sätt smälter samman med den västerländska världen. Det kommer främst att ske genom utvandring och dess effekter och genom revolutionen inom informations-teknologi och telekommunikationer.”³⁰

Det skulle vara alldeles för lätt att ironisera över det ”oförutsedda sätt” att ”smälta samman med den västerländska världen” som ledde till att tornen i World Trade Center jämnades med marken 11 september 2001. De muslimska invandrare som kapade planen visade sannerligen att den moderna kommunikationsteknologin är en öppen bok för dem — tack vare en originell kombination av teologi och teknologi, som *Washington Post* så träffande uttryckte det.³¹ Men även om Kepels förutsägelse är uppenbart felaktig, är den ändå upplysande. Den gör det möjligt att illustrera den tes jag argumenterat för ovan. Vad baserade sig egentligen hans optimistiska förutsägelse på?

Kepel var för snabb att se nedgången för vissa former av ”islamism” som uppstått under det senaste kvartssekle som bevis för en allmän tendens till nedgång. Han tog sina drömmar för verklighet på ett sätt som bara kan kallas önsketänkande. Vi kan hur som helst göra honom och Olivier Roy, den tänkare som inspirerat honom, heder för att de avvisar den kulturalistiska tesen att islam och demokrati skulle vara omöjliga att förena.³² Men han har gått längre

²⁹ Jag håller helt och hållet med Maxine Rodinson om dennes betänkligheter mot användningen av ordet ”islamism”. Se särskilt *L'Islam: Politique et croyance*, Fayard, Paris 1993. ”För det första riskerar man att förväxla det med 'islam', eftersom de två orden ges som synonymer i många texter och ordböcker” (s.329). Enligt Rodinson är de nya orientalisternas insisterande på att använda ordet ett uttryck för ”personliga strategier för napoleonisk kamp om makten eller om ryktbarhet i den intellektuella världen, särskilt i universitetsvärlden” (s.231). Den franska termen ”intégrisme” och den engelska ”fundamentalism”, som har kommit att betyda ungefär samma sak, kan definieras som ”strävan att använda religionen för att lösa alla sociala och politiska problem och att samtidigt återupprätta total lydighet mot dogmerna och riterna”. Dessa begrepp har den stora fördelen att de — till skillnad från ordet ”islamism” — understryker att religionen kan användas på detta sätt inte bara inom islam. Det finns också katolska, protestantiska, judiska, hinduiska m fl fundamentalismer, även om givetvis varje fundamentalism har sina särdrag. (Rodinson, ”Revel de l'intégrisme musulman?”, *Le Monde*, 6-7 december 1978.)

³⁰ Gilles Kepel, *Jihad: Expansion et déclin de l'islamisme*, (”Jihad: islamismens uppgång och nedgång”) Gallimard, Paris 2000, s.16. År 2002 publicerades Kepels bok på engelska av Belknap Press vid Harvard University Press, Cambridge, MA, under titeln *Jihad: The Trail of Political Islam* (”Jihad: det politiska islams spår”). Ändringen i undertiteln, som tonar ned den föga övertygande tesen om en ”nedgång”, är en talande kommentar till hela bokens öde, där en del nyckelpartier ändrats av författaren utan minsta antydning till självkritik. Det gäller främst de avsnitt (inledningen och avslutningen), där Kepel försöker ge sin tolkning av den rikedom av fakta hans bok innehåller. Händelsevis är det också från dessa avsnitt som citaten här är tagna. Jag har därför behållit referenserna till den franska utgåvan (som trycktes i ny, oförändrad upplaga oktober 2001, i en pocketutgåva).

³¹ Karen DeYoung och Michael Dobbs, ”Bin Laden: Architect of New Global Terrorism — Evolving Movement Combines Old Theology and Modern Technology in Mission Without Borders”, *Washington Post*, 16 september 2001.

³² Olivier Roy, *L'Échec de l'Islam politique*, Le Seuil, Paris 1992. Olivier Roy medgav emellertid med rätta att ”det är inte slut på de islamiska protesterna”, eftersom ”de sociala och ekonomiska realiteter som fört fram islamismen finns kvar och inte är på väg att förändras: misären, rotlösheten, kris för värden och identiteter,

än att bara hävda möjligheten att förena islam och demokrati — under förutsättning att man gör några nödvändiga anpassningar, förstås — och har nått en naiv tro (som påminner om Francis Fukuyama) på att de historiska villkoren mognat för en slutlig seger för demokrati och modernitet i den islamiska världen.³³ Kepels angreppssätt är typiskt ”idealistiskt” i den mening som det ordet har i historiefilosofin, eller för den delen inom teorier om internationella relationer. Han avvisar alla tankar på att det skulle fordras strukturella förutsättningar, sociala och ekonomiska lika väl som politiska, för att utvidga moderniteten i de muslimska länderna. Istället väljer han att — med överdriven tilltro till viljans makt — tro på att några av de mest korrupta och auktoritära regimerna i världen, i länder med skriande, explosiv social ojämlikhet, ska kunna förnya sig själva:

”Inom en snar framtid kommer regimer som segrat i konfrontationen med hela (den islamistiska) rörelsen att ha övertaget. Islamisterna kommer att ha brutits sönder av det väpnade våldet eller fångats upp i maktens korridorer. Vid detta sekel- och millennieskifte ankommer det på dessa regimer att integrera de grupper som marginaliserats i deras länder ända sedan självständigheten. De måste underlätta födelsearbetet för ett slags muslimsk demokrati, som skulle kunna kombinera kultur, religion och politisk och ekonomisk modernitet på ett oförutsett sätt.

Det här scenariot förutsätter att de yngre delar av eliten som tar makten, från Muhammad VI:s Marocko till Abdullah II:s Jordanien och från den militär-teknokratiska kretsen kring den algeriske presidenten Bouteflika till kretsen kring den indonesiske presidenten 'Gus Dur' Wahid, kommer att kunna möta framtiden och 'fördela tårtan' idag så att det blir en större tårta i morgon.”³⁴

Det är förbryllande med denna öppenhet hos Kepel. Man väntar sig inte att en ”expert” som han ska ha illusioner om de figurer han nämner, vilka inte har större förmåga att underlätta födelsearbetet för moderniteten eller att ”fördela tårtan” än Ayatolla Khomeini på sin tid hade förmågan att främja de mänskliga rättigheterna. (Michel Foucault hade visserligen illusioner om Khomeini på den punkten. Men Foucault är dubbelt ursäktad: han var okunnig om Iran och den muslimska världen, och Khomeini var enormt populär sedan han lett en

förfall av utbildningssystemet, motsättningar mellan Nord och Syd, problem med att integrera invandrare i mottagarländerna” (s.43). Titeln på hans bok (”Det politiska islams misslyckande”) handlar inte om någon nedgång för islamismen, utan om ett misslyckande för dess projekt. De som till skillnad från Roy själv aldrig haft illusioner om det politiska islam förväntade sig ett sådant misslyckande redan från början (som till exempel den tidigare citerade artikeln från 1981 visar). Roy inför också en åtskillnad mellan ”islamism” och ”ny-fundamentalism”, ett särdeles dunkelt begrepp som bara har bidragit till den allmänna förvirringen.

³³ Den man som framförde budskapet om ”historiens slut” hade själv förutsagt den ”liberala demokratis” slutliga seger i den islamiska världen: ”Faktiskt tycks den islamiska världen mer sårbar för liberala idéer i det långa loppet än tvärtom, eftersom dessa idéer har lockat till sig talrika, inflytelserika islamanhängare under de senaste hundrafemtio åren.” Francis Fukuyama, *Historiens slut och den sista människan*, Norstedts 1992, s.68.

³⁴ Kepel, *Expansion et déclin*, s.548-49. I den engelska utgåvan är det här avsnittet nästan oförändrat, med undantag för ”den indonesiske presidenten 'Gus Dur' Wahid” som avskedats pga inkompetens av det indonesiska parlamentet och ersatts — i verkliga livet, liksom i Kepels bok — med ”den nya presidenten i Indonesien, Megawati Sukarnoputri” (s.374). Vilka kommer att utses till ”den muslimska demokratis understödjare” om det ges ut en andra engelsk upplaga av Kepels bok? Vi kan i förbifarten notera att Kepels underförstådda antagande att det finns en speciell form av modernitet — ”islamisk demokrati”, som kombinerar religionen med politisk och ekonomisk modernitet ”på ett oförutsett sätt” — endast gäller de muslimska länderna. Detta antagande som Olivier Roy delar, är typiskt för det som vi här kallar ”den nya orientalismen”. Denna nya orientalism skiljer sig från det som Farhad Khosrokhavar kallar ”neo-orientalism” och definierar utifrån antagandet att den islamiska världen aldrig kan moderniseras överhuvudtaget. (”Du neo-orientalisme de Badie: enjeux et methodes”, *Peuples méditerranéens*, 50, januari-mars 1990, s. 122) Den nya orientalismen däremot utgår från att den muslimska världen aldrig kan sekulariseras, så att de med nödvändighet måste moderniseras inom den islamiska religionens oöverstigliga gränser.

revolution som på många sätt var imponerande.)³⁵

Om despotismen i de muslimska länderna

Liksom Fukuyama som förebådade ”historiens slut” har Kepel hållit fast vid sin tes om ”islamismens” nedgång. Båda hävdar att 11 september bara är ett slags svanesång för denna historiska rörelse, och att det inte kan hejda den moderna liberala demokratins obevekliga uppgång. Med Fukuyamas ord:

”Konfrontationen består av en rad aktioner från eftertruppen i samhällen vars traditionella existens direkt hotas av moderniseringen. Den styrka de slår tillbaka med visar hur allvarligt hotet är. Men tiden och resurserna står på modernitetens sida, och jag kan inte se att USA skulle sakna vilja att segra idag.”³⁶

Och med Kepels ord: ”Det terroristiska våldet är ett uttryck för den islamistiska strömningens minskade förmåga att ta makten... Det som gjorde bin Ladin-fenomenet möjligt var islamismens fragmentering.”³⁷

Gilles Kepel kan även hävda att han hade varnat för nya explosioner inom en snar framtid ifall lokala ”eliter”, inte gjorde sig till herrar över sitt eget öde och genomförde reformer. ”Ledarna i detta (islamiska) universum behöver mer än någonsin ta på sig sitt ansvar, i en politisk konjunktur som inte missgynnar dem. De måste handla snabbt.”³⁸ Men detta visar bara vilken idealistisk metod han använder.

Hans betoning av den roll som sådana ledares fria vilja kan spela undviker i själva verket frågor på den subjektiva nivån som vilken social karaktär dessa regimer har, vilka sociala skikt de är beroende av för att överleva, och därmed också vilka intressen de representerar och handlar utifrån. På den objektiva nivån undviker han också frågor om djupet av de sociala och politiska motsättningarna i de här länderna, och om deras begränsade förmåga att överleva en konfrontation med oppositionen ifall de skulle ge den fria tyglar. Det senare har visats tydligt av den algeriske presidenten Chadli Bendjedids och shahens av Iran erfarenheter av experiment med försoningspolitik.

Sist men inte minst, undviker Kepels analys helt frågan om att den västerländska dominansen i sig kraftigt bromsar alla demokratiseringsprocesser i den här delen av världen. De nya orientalisterna är vanligen tysta på den punkten.³⁹ När det gäller Fukuyama utesluter han tvärsäkert varje tanke på västerländskt ansvar: ”Det är dessa (muslimska regeringars) misslyckanden, och ingenting som yttervärlden gjort eller inte gjort, som (utgör) grundorsaken till den muslimska världens stagnation.”⁴⁰

³⁵ När det gäller Foucaults förringar om Khomeinis Iran, se Rodinson, *L'Islam*, s.301-27, liksom Foucaults egna skrifter från perioden 1978-1979 i Michel Foucault, *Dits et écrits II*, 1978-1988, Gallimard, Paris 2001.

³⁶ Fukuyama, ”History Is Still Going Our Way”, *Wall Street Journal*, 5 oktober 2001.

³⁷ Jose Garçon och Véronique Soule, ”La quête du martyre s'est propagée — Entretien croisé avec Gilles Kepel et Farhad Khosrokhavar”, *Liberation*, 19 november 2001. I den engelska upplagan av sin bok skriver Kepel på samma sätt om 11 september: ”I motsats till vad många förhastade kommentatorer hävdade omedelbart efter händelsen, var attacken mot USA en desperat symbol för isoleringen, fragmenteringen och nedgången för den islamistiska rörelsen”, Kepel, *Jihad: The Trail*, s.375.

³⁸ Kepel, *Jihad: Expansion*, x.549.

³⁹ Se följande kollektiva arbete av Ghassan Salamé (red.), *Democracy Without Democrats: The Renewal of Politics in the Muslim World*, I B Tauris, London, New York 1994. En hel rad faktorer tas upp i denna bok — utom västvärldens roll.

⁴⁰ Fukuyama, ”Their Target: The Modern World”, *Newsweek* specialnummer, Issues 2002, december 2001— februari 2001, s.62.

Jag betonade västvärldens roll i en artikel i *Le Monde diplomatique* i juni 1997, där jag förklarade:

”Av alla de viktigare geopolitiska regionerna är arabvärlden den enda där statens relativt sett minskade inflytande över ekonomin — vilket inleddes av Anwar as-Sadat i Egypten så tidigt som i början av 70-talet — inte åtföljts av en minskad statlig kontroll över politiken. Det är också den enda regionen där det civila samhället inte har lyckats skapa sig politiska uttryck som står fria från de byråkratiska och despotiska staternas kontroll. De politiska regimerna i arabvärlden är allt från absoluta monarkier till republiker vilka i praktiken fungerar absolutistiskt. I de arabländer som kallar sig demokratiska utgör de fria valen en fiktion, och i bästa fall är de medborgerliga rättigheterna knappa, selektiva och noggrant övervakade...

Hur ska vi förklara de här särdragen hos arabländerna? Och ännu viktigare, varför tolereras de så iögonenfallande av samma stormakter som predikar demokrati för resten av planeten?...

Två grundläggande faktorer förklarar despotismen i arabvärlden. Den första är oljans förbannelse; den andra är att den politiska oppositionen i regionen leds av islamiska rörelser.

När västregeringarna bevarade, och i en del fall införde, förmoderna stamdynastier i oljestaterna på Arabiska halvön, stod det i skarp kontrast med kolonialismens projekt att störta traditionella strukturer i andra delar av världen och ersätta dem med modeller som härmade den politiska moderniteten. Västvärldens ”civiliserande uppdrag” när det gällde att forma statliga institutioner utsträcktes aldrig till de här länderna. Tvärtom. Här var projektet att befästa efterblivenheten för att garantera, att de imperialistiska makterna skulle kunna exploatera kolvätetillgångarna obehindrat. Det gällde särskilt Saudiarabien.

Eftersom Saudiarabien har världens största oljereserver, är det ett av de länder som USA fäster störst vikt vid. USA har länge utövat en direkt kontroll över kungadömet ekonomiska affärer och säkerhetspolitik. USA har garanterat rigida sociala strukturer i landet, för att utesluta varje möjlighet till folkliga protester. Man har noga sett till att det inte utvecklats en inhemsk arbetarklass. Modellen — som också använts i andra oljestater, men som är särskilt absurd i Saudiarabien med tanke på befolkningens storlek — har varit att skapa en privilegierad medelklass av saudiska medborgare och att samtidigt importera invandrad arbetskraft till industriproduktionen och till manuellt arbete. Invandrarna kontrolleras noga och det är möjligt att hålla nere deras antal, eftersom landet använder avancerad produktionsteknologi på ett irrationellt sätt.

Den saudiska militären är uppbyggd enligt samma logik. Den är relativt begränsad i storlek, för att minska risken för republikanska statskupper av det slag som störtade monarkierna i Egypten 1952, Irak 1958 och Libyen 1969. Den är upprustad till tänderna med utrustning som köpts till avskräckande priser med stor vinst för de västerländska vapenhandlarna. Så samtidigt som Saudiarabien har fyra gånger så stor befolkning som grannlandet Jordanien, har landet knappt dubbelt så mycket militär personal, men det spenderar 33 gånger mer på sin militärbudget!

Den saudiska armén och nationalgardet som bygger på landets stamstrukturer utgör i själva verket monarkins taktstyrka. Man kan betvivla att de skulle vara särskilt effektiva mot ett yttre hot, och det finns i vart fall inga som helst proportioner mellan deras effektivitet och vad de kostar, vilket är två och en halv gånger så mycket som Israels armé...

Saudiarabien, som är så nära allierat med USA att det senare landet inte har några som helst problem med att ingripa i den saudiska ekonomiska politiken, är motsatsen till en demokrati. Det är ett land där Koranen och sharia utgör grunden för all lagstiftning. Det styrs av extremt stränga wahhabiter. Det är obestridligen den mest fundamentalistiska staten i hela världen, den mest totalitära när det gäller politik och kultur och den mest förtryckande för den kvinnliga hälften av befolkningen. I jämförelse framstår det iranska samhället som relativt liberalt, pluralistiskt och tolerant mot sina kvinnor.

Här ser vi hyckleriet hos dem som är beredda att angripa fundamentalismen i sekulära och

demokratiska världens namn, så snart den får en västfientlig anstrykning, men som glatt fortsätter att njuta av och utnyttja den lönsamma vänskapen med saudiaraberna. Det är inte svårt att förstå varför folk i arabvärlden såg uttalandena från koalitionen mot Irak under Kuwaitkriget 1991 som lögnaktiga och oacceptabla. Koalitionen, med USA i spetsen, trumpetade ut sitt stöd för demokratiska värden samtidigt som den allierade sig med den saudiska monarkin.

Så det är ett av de grundläggande skälen till att arabvärldens despotier kvarlever: Västvärlden skulle inte i ord kunna stödja demokratiska värden i arabvärlden utan att riskera att skada sina skyddslingar vid Persiska viken.

Men det finns också ett andra skäl: framväxten av fundamentalismens andra sida, av det iranska slaget med en radikal kritik av västvärlden. Här får Väst skörda vad man en gång varit med och sått...

Under så många år fördes kampen mot kommunismen och nationalismen under islams fana snarare än under den liberala demokratis. Nu har kombinationen av bankrutt nationalism och kraftlös vänster öppnat dörren för den islamiska fundamentalismen. Den lättaste vägen att beträda för det nationalistiska och sociala och folkliga ifrågasättandet blev religionens väg — och den har stenlagts av Riyadh och Washington.

Därefter följde en lång period av tvekan, då de saudiska härskarna och deras amerikanska rådgivare föreställde sig att smittan skulle kunna begränsas genom att spela på Irans shiitiska tradition och bygga relationer med ”moderata sunnimuslimer” gentemot de ”shiitiska extremisterna”. Saudiarabien fortsatte att stödja sunni-fundamentalister, särskilt strömningar med rötter i Muslimska Brödrskapet. Men denna nya taktik visade sig vara lika katastrofal: 1990, då krisen i Persiska viken ställde Irak och Saudiarabien i olika läger, valde flertalet inom den sunnitiska fundamentalistiska rörelsen, som hade stötts av Riyadh, Iraks sida för att inte avskära sig från sin sociala bas. Det var ett stort fiasko för Saudimonarkin.

När Sovjetunionens kollaps 1991 gjorde kommunismens hot till något ur det förflutna, uttalade Washington att västvärldens offentliga fiende nummer ett nu skulle bli den iranska typen av radikal islamism. Vi förflyttade oss från det ”historiens slut” som det skapats så många teorier om, till perspektivet på en ”civilisationernas kamp”. Givetvis har det slags hyckleri som gjorde det saudiska kungadömet till den västerländska civilisationens allierade fortsatt med oförändrad styrka: dess främsta ”framgång” nyligen var i Afghanistan, där det finns omfattande rapporter om samarbetet mellan Washington och Riyadh och talibanerna.

Så den västfientliga islamismen kom att bli den främsta kanalen för folkliga sociala rörelser i arabvärlden. Detta tillsammans med den saudiska monarkins antidemokratiska inflytande innebär, att även efter 1990 är den ”nya världsordningen” i dess arabiska version — till skillnad från den politiska utvecklingen i andra delar av världen — fortsatt byggd på despoti.”⁴¹

Även om USA håller tyst om det, återanvänder landet samma argument idag mot västfientlig islamisk fundamentalism som man en gång använde för att rättfärdiga stödet till diktaturer som Pinochet, vilka på ett förskönande sätt beskrevs som ”auktoritära”. Argumentet var att auktoritära regimer var att föredra framför alternativet: en glidning, till och med via demokratiska val, mot marxistiska regimer, vilka beskrevs som åtminstone potentiellt ”totalitära”. Enligt den argumentationen skulle totalitära regimer vara svåra, om inte omöjliga, att störta.⁴²

⁴¹ Gilbert Achcar, ”Le monde arabe orphelin de la démocratie”, *Le Monde diplomatique*, juni 1997. Omtryckt i Proche-Orient: rebâtir la paix, *Manière de Voir*, no 54, november 2000. Liknande reflektioner kring samma problem återfinns i Lisa Andersons utmärkta artikel, ”Arab Democracy: Dismal Prospects”, *World Policy Journal* 18:3, hösten 2001.

⁴² För detta ämne, särskilt när det gäller den åtskillnad Jeanne Kirkpatrick utvecklat mellan ”auktoritär” och

Det här var en av konsekvenserna av vad Samuel Huntington, med sin egen tolkningsram, kallar ”den demokratiska paradoxen: när icke-västerländska samhällen inför västerländska demokratiska institutioner leder det till att chauvinistiska och västfientliga politiska rörelser uppmuntras och får tillträde till makten”.⁴³ Av samma skäl innebär Bush juniors ”krig mot terrorismen” idag stöd till ”demokrater” med anmärkningsvärda meritlistor, som den general Musharraf som störtade Pakistans valda regering i en kupp 1999, eller som härskaren i Uzbekistan som fortsätter den tidigare sovjetregimens förtryck i en maffia-kapitalistisk version.

Varken fascistisk eller progressiv

När George W Bush, i många andras efterföljd, jämför den radikala, västkritiska islamiska fundamentalismen med ”totalitarism”, har det som främsta syfte att rättfärdiga fortsatt stöd till ”auktoritära” regimer i den muslimska världen. Som Bush uttryckte det i sitt tal till kongressen 20 september 2001: ”De här terroristerna... är arvtagare till alla 1900-talets mordiska ideologier. När de offerar människoliv för sina radikala visioner — och överger alla värden utom strävan efter makten — följer de samma väg som fascismen, nazismen och totalitarismen.”⁴⁴

Francis Fukuyama, som jämförde den islamiska fundamentalismen med totalitära läror i sin överskattade boka⁴⁵ och som fortfarande för fram samma tes, uppvisar en egen paradox, om än av mindre dimensioner. Genom att ständigt upprepa och överbetona denna tes, har han kommit att objektivt sett rättfärdiga sin egen regerings blockad av det globala triumftåg mot liberal demokrati, som han själv proklamerade och som givit honom så mycket uppblåst berömmelse under senare år.

Han som såg ”kommunismens” fall som ”historiens slut” har lyckats tillbakavisa sina egna argument med anmärkningsvärd effektivitet. Nu framställer han den radikala islamiska fundamentalismen, som han kallar ”islam-fascismen”, som i en del avseenden en större utmaning mot den liberala demokratin än utmaningen under kalla kriget: ”Det islam-fascistiska hav som terroristerna simmar i utgör en ideologisk utmaning som på en del sätt är mer grundläggande än utmaningen från kommunismen var.”⁴⁶ Fukuyama har plötsligt — i ett slags intellektuell harakiri — upptäckt att ”det historiska framsteget tyvärr inte är oundvikligt”.⁴⁷

Givetvis kan man finna gemensamma drag hos dessa två historiska fenomen, fascismen och den västkritiska islamiska fundamentalismen, ifall man bortser från skillnaderna mellan samhällena och kulturerna i fråga. De har båda småborgerlig och plebejisk social bas, ett djupt

⁴³ ”totalitär”, se Jeff McMahan, *Reagan and the World: Imperial Policy in the New Cold War*, Pluto Press, London 1984, s.78-89.

⁴⁴ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone, New York 1998, s. 94.

⁴⁵ George W Bush, ”Address to a Joint Session of Congress and the American People”. En rapport i New York Times om hur talskrivarna i Vita Huset utarbetade det här talet avslöjade att ordet ”totalitarism” var en ersättning för uttrycket ”imperie-kommunism” i en tidigare version. Ändringen gjordes för att inte stöta sig med Ryssland. (D T Max, ”The 2988 Words That Changed a Presidency: An Etymology”, *New York Times Magazine*, 7 oktober 2001). Olivier Roy å sin sida hävdar att ”totalitarismen, i betydelsen att hela samhällsfältet absorberas av politiken, är främmande för islamisk kultur” — också ett tveksamt påstående (Roy, *L'Échec*, s.10).

⁴⁶ Fukuyama, *Historiens slut*, s. 248-50.

⁴⁷ Fukuyama, ”Their Target: The Modern World”, s.62.

⁴⁸ Se a.a., s.63.

reaktionärt politiskt program, fanatiska drag och benägenhet för våldsanvändning. Men skillnaderna är större än likheterna. Till skillnad från fascismen i historien är den västfientliga islamiska fundamentalismen inte ett omedelbart uttryck för en imperiepolitik och en reaktion på arbetarrörelsens framväxt. Den är snarare ett omedelbart uttryck för ett motstånd mot imperialismens dominans och mot de korrupta borgerliga regimer som imperialisterna stöder sig på.⁴⁸ När vänsterkrafter likställer fascismen och den radikala islamiska fundamentalismen, har det i allmänhet syftet att rättfärdiga antingen stödet till lokala diktaturer (som de ”kommunistiska utrotarna” i Algeriet, vänsterkrafter som stödde militärens smutsiga krig mot den islamiska oppositionen) eller stödet för västmakternas politik (som när man stödde George W Bushs ”korståg” mot Afghanistan i namn av demokrati och kvinnofrigörelse).

Det politiskt meningslösa med att likställa ”islamism” och fascism är mest uppenbart i fallet med den radikala islamiska oppositionen mot det saudiska kungadömet, samma opposition som åberopar Usama bin Ladin som sitt affischnamn. Den som hävdar att denna hätska opposition mot den saudiska härskande familjen skulle ha som främsta strävan att upprätta en ”totalitär” regim, ger Saudiarabien demokratiska drag som landet inte har. Faktum är att fram till 1990 agerade bin Ladin på den saudisk-wahhabitiska regimens uppdrag, även om hans band till regimen gick genom hans familj och även om han, som han själv hävdade, länge hade kritiserat regimen till USA.⁴⁹ Det var USA-truppernas intervention i hans land, inte att han fick för sig att regimen demokratiserats, som fick honom att vända sig mot de saudiska härskarna.

Å andra sidan visar en noggrann granskning av situationen då bin Ladin vände sig mot Saudiarabiens härskare att det är lika dumt att se något progressivt — eller ens ”objektivt antiimperialistiskt” — i hans fanatiska fundamentalistiska jihad. Bin Ladin var som ledare för Al-Qaida i själva verket redo att försvara Saudiarabien, ett lydrike till USA, gentemot Saddam Husseins nationalistiska Irak. En av hans anhängare har berättat om detta:

”Mot slutet av 1989, efter Sovjetunionens tillbakadragande från Afghanistan, reste han till Saudiarabien. Där fick han reseförbud och fastnade i landet. Det sovjetiska tillbakadragandet kan ha varit ett skäl, men huvudskälet för reseförbudet var hans avsikter att starta en ny jihad-”front” i Sydjemen. Dessutom generade han regimen genom att hålla föreläsningar och tal som varnade för en hotande invasion från Saddam. Vid den tidpunkten stod regimen på mycket god fot med Saddam. Han fick officiell tillsägelse att hålla en låg profil och inte hålla offentliga tal. Trots reseförbudet var han inte fientlig till regimen vid den här tiden. I själva verket gav han skriftliga råd i form av ett detaljerat, personligt, privat och konfidentiellt brev till kungen några veckor före Iraks invasion av Kuwait.

⁴⁸ I det avseendet är det lika möjligt, om inte lättare, att jämföra den radikala islamiska fundamentalismen och yttersta vänstern, som Olivier Roy har gjort. Roy drog emellertid den kloka slutsatsen att ”jämförelser bevisar ingenting” (Roy, *L'Échec*, s.16-19).

⁴⁹ I en självbiografisk intervju med den Qatar-baserade tv-kanalen Al-Jazeera i december 1998 förnekade bin Ladin, att han skulle ha upprättat direkta band med USA under Afghanistankriget. Han rättfärdigade ändå sin objektiva allians med USA genom att tala om att två olika strider mot Sovjetunionen tillfälligt sammanföll. Han fäste uppmärksamheten på tal han hade hållit i Saudiarabien i mitten av 80-talet, då han uppmanat till bojkott av varor från USA och till angrepp mot USA:s väpnade styrkor. (”Usama bin Laden yatahaddath”/ ”Usama bin Ladin talar”, arabisk utskrift från Al-Jazeeras website, Doha, 13 september 2001).

En annan viktig källa till bin Ladins biografi är ett dokument som överlämnats till PBS-programmet Frontlinne av en person som beskrivs som ”bin Ladin närstående”, men som föredragit att vara anonym. Dokumentet bekräftar bin Ladins påståenden: ”Sedan slutet av sjuttioalet hade han starka antiamerikanska känslor. Han engagerade sig själv och sin familj och uppmanade alla vänner att undvika att köpa amerikanska varor, om det inte var nödvändigt. Han sade mycket tidigt på åttiotalet att nästa strid skulle bli mot Amerika.” PBS *Frontline*, ”A Biography of Osama bin Laden”, i ”Hunting bin Laden”, program #1713K3, 13 september 2001.

Han reagerade snabbt på Iraks invasion och menade att det bekräftade hans förutsägelse. Han skickade omedelbart ytterligare ett brev till kungen, där han i detalj föreslog hur landet skulle skyddas från befarade attacker från irakiska styrkor. Förutom många militära taktiska råd, ville han mobilisera alla mujahedin i arabvärlden till Saudiarabiens försvar. Brevet presenterades under krisens första dagar, och regeringen svarade med att ta det under beaktande!

Medan han väntade på en uppmaning att mobilisera sina stridande män och deras utrustning, fick han höra de nyheter som helt förändrade hans liv. Amerikanerna kommer. Han beskriver alltid det ögonblicket som en chockupplevelse.”⁵⁰

Hans storhetsvansinniga och främlingsfientliga egenkärlek hade sårats allvarligt. Bin Ladin blev från det ögonblicket en svuren fiende till den saudiska monarkin och dess västspansorer. Hans argument mot USA-truppernas närvaro i landet har varit helt och hållet reaktionära, fanatiskt religiösa och sexistiska. Hans uttalande från 1998, då tv-kanalen Al-Jazeera gav honom möjligheten att nå en bred, arabisktalande publik, illustrerar detta väl:

”De vill beröva oss vår manlighet, och vi menar att vi är män, och muslimska män, som måste försvara den viktigaste helgedomen i universum, det heliga Kaba, som vi har äran att försvara istället för att låta amerikanska, judiska och kristna, kvinnliga soldater anlända... Kanske har härskarna i regionen förlorat sin manlighet, och tror att folket är kvinnor, och vid Gud kommer även de anständiga kvinnorna bland muslimerna att vägra låta sig försvaras av dessa amerikanska och judiska horor.”⁵¹

Usama bin Ladin är långt ifrån ett uttryck för en progressiv revolt mot den saudiska monarkin och dem som stöder den. Han är snarare den typiske bäraren av den mest reaktionära wahhabitiska ideologin, det vill säga den extrema versionen av kungadömetns egen härskande ideologi. Samtidigt har hans plats i medieuppmärksamhetens rampljus som USA:s främste fiende gett honom stöd och sympati från ett stort antal av ”jordens fördömda” — och sympati från människor som med rätta hatar USA:s välde och dess lokala avläggare i och långt bortom den islamiska världen. Tänk bara på hur palestinierna kan uppfatta honom, som ett exempel.

I Saudiarabien händer samma sak som i många andra arabländer och muslimska länder, men i mer extrem grad. Den religiösa polisen — mutawwi'ah i ”Kommittén för bekämpande av synd och stärkande av dygd” — har piskat in i befolkningen ett totalitärt förbud mot alla slags ideologiska, politiska eller kulturella uttryck utanför den härskande wahhabismen. Själv förtrycket har gjort wahhabismen till det mest ”naturliga” sättet för folket att uttrycka sitt missnöje på. Det missnöjet riktas mot det hårda förtrycket i landet, den djupa korruptionen inom kungafamiljen och mot att den skyddas av USA.

⁵⁰ Se föreg. not.

⁵¹ Al-Jazeera, ”Usama bin Laden yatahaddath”. Närvaron av kvinnor i USA:s militärstyrkor i Saudiarabien har en dubbelt explosiv effekt. Det väcker manlig sexistisk fientlighet mot deras närvaro, som bin Ladins uttalande visar. Samtidigt kan det inte annat än bidra till att öppna arabiska kvinnors ögon för de extrema former av förtryck som de är utsatta för. Redan tidigt inspirerade de kvinnliga USA-trupperna 47 saudiska kvinnor till en utomordentligt djärv aktion: den 6 november 1990 körde de under femton minuter omkring i sina bilar, tills de stoppades. Närvaron av kvinnliga trupper är alltså destabiliserande, och regeringen i USA skulle utan tvivel ha föredragit att hålla dem utanför. Men tack vare den feministiska rörelsens kraft och vaksamhet i USA, kunde inte Pentagon välja ut trupperna som skulle sändas till kungadömet efter kön. Därför valde de att ”gömma” kvinnorna genom att tvinga dem att bära abaya (ett slags slöja) och förbjuda den' art ga ut utan sällskap, köra bil utanför basområdet eller ens sitta i fordonens framsäte. En kvinnlig pilot har stämt försvarsminister Donald Rumsfel inför rätta för könsdiskriminering och förvägran av religionsfrihet, och har redan lyckats få kravet att bära abaya upphävt. Detta kan visa sig vara mer effektivt än något bin Ladins anhängare kan göra för att åstadkomma USA-truppernas tillbakadragande från Saudiarabien! Se Ann Gerhardt, ”Saudi Dress Code for Female Troops Revised”, *Washington Post*, 23 januari 2002.

Det är för övrigt inte första gången som den islamiska fundamentalism som Saudiarabien gjort så mycket för att sprida i den islamiska världen slår tillbaka mot sauderna. Två vågor av västfientlig fundamentalistisk renässans har i tur och ordning slagit mot kungadömet. År 1979 märktes effekten av revolutionen i Iran inte bara genom att den shiitiska minoriteten i Saudiarabiens östra provins gjorde revolt, utan också, mycket mer spektakulärt, genom en resning i Mekka av en grupp wahhabitiska extremister. De leddes av en man vid namn Juhayman från Al-Utaybastammen, en av landets största stammar, och de vände sig med avsky mot kungafamiljens korruption.⁵² I efterföljden till Kuwaitkriget, då USA-trupper hade satts in och senare stationerats i landet, mötte monarkin ytterligare en utmaning från wahhabiterna. År 1992 kritiserade en grupp ulama regimen för korruption och för USA-truppernas närvaro på Saudiarabiens ”heliga” jord, i det land där islams heliga städer finns. Senare, 1994, utbröt ett uppror i staden Burayda, sedan två oppositionella ulama gripits. Upproret ledde till att flera hundra människor fängslades.

Bin Ladins duell med Washington

När Usama bin Ladin vände sig mot regeringen i sitt land — som han fick fly från för gott 1991 efter sin återkomst från Afghanistan — och mot dess överherre i USA var det en del av den andra vågen av ultrapuritanskt religiöst motstånd mot monarkin. Bin Ladin tillförde det kunnande och det utbildade manskap han samlat under det långa kriget i Afghanistan. Han tänkte använda det mot USA-trupperna, som han såg som en hednisk ockupationsstyrka snarare än som en imperialistisk. I november 1995 dödades fem USA-soldater och två indiska arbetare i en första attack i Riyadh. (De fyra som förmodades ha genomfört attacken halshögs senare.) I juni 1996 genomfördes självmordsattacken mot Khobar-tornen i Dhahran, och nitton USA-soldater dödades. Samma år ledde Saudiarabiens och USA:s påtryckningar på Sudan, där bin Ladin sökt sin tillflykt, till att han tvingades återvända till Afghanistan. Där omorganiserade han Al-Qaidanätverket och beseglade sin allians med talibanerna.

Vid den tiden pågick redan ett fullt utvecklat krig mellan den islamiska fundamentalismen och USA-regeringen — ibland fördes kriget hemligt, ibland med spektakulära metoder. Det skedde attacker mot USA-trupper som tillskrevs bin Ladins nätverk i Jemen 1992 och därefter i Somalia 1993. Det första försöket att förstöra tornen i World Trade Center 1993 skulle också komma att tillskrivas bin Ladin, sedan operationens organisatör, Ramzi Yousef, gripits. Andra attacker följde, även attacker på saudisk jord. På den andra sidan försökte säkerhetstjänsterna i USA och Saudiarabien, i samarbete med sina kollegor i Pakistan, flera gånger att mörda bin Ladin. CIA upprättade en tusenmannastyrka av legosoldater, utrustade med helikoptrar och terrängfordon, och den angrep en av Al-Qaidas baser i Afghanistan i juli 1997 i ett försök att kidnappa eller mörda bin Ladin.⁵³

USA-truppernas kaotiska reträtt från Somalia 1994-95, liksom den tidigare segern över de sovjetiska trupperna i Afghanistan, gav bin Ladin nytt självförtroende. Han beslöt att kämpa till det bittra slutet mot sina tidigare bundsförvanter, vilka i sin tur var fast beslutna att eliminera honom. I februari 1998 utropade han en ”islamisk världsfront för jihad mot judar och korsfarare”. I dess första uttalande sades att det var legitimt och nödvändigt att ”döda amerikaner och deras allierade, militära såväl som civila”, i islams namn. Flera teman i detta

⁵² Se William B Quandt, *Saudi Arabia in the 1980s: Foreign Policy, Security and Oil*. Brookings Institution, Washington DC 1981, s.93-97.

⁵³ Enligt arabiska källor som citeras i PBS *Frontline*, ”A Chronology of His Political Life”, i ”Hunting Bin Laden”.

första uttalande har därefter upprepats många gånger. Bland dem fanns tre fördömanden: av USA-truppernas närvaro på den arabiska halvöns heliga jord; av den mordiska blockaden mot Iraks muslimska befolkning; och av den ”korsfarar-judiska alliansens” massaker på den palestinska, muslimska befolkningen.

De mest spektakulära episoderna i den följande fasen av detta krig mellan den islamisk-fundamentalistiska David och USA-imperialistiska Goliat är välkända: attackerna på USA:s ambassader i Kenya och Tanzania i augusti 1998; USA:s därefter följande attack med kryssningsmissiler mot Afghanistan och Sudan; självmordsangreppet på USA:s jagare Cole i Jemen i oktober 2000; självmordsattackerna 11 september 2001, och USA:s angrepp på Afghanistan som startade 7 oktober 2001. Listan är säkert inte fullständig än.

Man kan i det sammanhanget fråga sig varför Clinton-regeringen, som förde detta våldsamma krig i många år, inte stödde Norra alliansen i Afghanistan hellre än att fyra iväg meningslösa missiler mot det arma landet. Vad kommandant Massouds beundrare än kan ha trott, berodde det inte på bristande mod. Clintonregeringens motiv visar betydligt högre grad av politiskt förutseende än vad den nuvarande samlingen av sabelskramlande förespråkare för krig genom ombud tycks besitta.⁵⁴

”Att ingripa på Norra alliansens sida skulle ha betytt att stödja den förlorande sidan och att förena sitt öde med korrupta och brutala miliser, sade en tidigare regeringstalesman. Inte 'den vite riddaren mot den svarte riddaren utan 'den mörkgrå riddaren mot den svarte riddaren'. Albright sade att idén inte förtjänade att tas på allvar. 'Vi handlar alla med minnet av Afghanistans historia och de oönskade konsekvenserna av att ha blivit indragna där' på 80-talet, påminde Albright. ”Vi beväpnade alla de där människorna och försåg dem med Stingerrobotar. Det hade varit vansinne från vår sida att dras in i ett inbördeskrig på Norra alliansens sida.”⁵⁵

Andra episoder i kriget mellan USA och Al-Qaida-nätverket är mindre kända. Det är till exempel få som känner till att Pakistans säkerhetstjänst och CIA inrättade en ny kommandostyrka 1999 med uppdrag att tillfångata eller döda bin Ladin i Afghanistan. Projektet skrinlades efter Pervez Musharraf's kupp i Pakistan.⁵⁶ Inte heller är det många som känner till de så kallade utlämningsoperationerna, då USA tvingar underordnade eller mutbara regeringar att helt olagligt utlämna individer som USA betecknar som skadliga för dess intressen.⁵⁷ I andra fall kan ”utlämning” betyda att individer som inte kan straffas enligt USA:s lagar lämnas över till länder som är mycket mindre kinkiga när det gäller mänskliga rättigheter. För att ta ett exempel bland dussintals: CIA och Albaniens säkerhetstjänst kidnappade fem egyptiska, islamiska fundamentalister i Albanien 1998 och flög dem till Egypten, där de ställdes inför militärdomstol och avrättades.⁵⁸

⁵⁴ ”Vi insåg att dessa skrämmande krigare (talibanerna) bara var papperstigar; att de skräckfigurer som höll oss tillbaka bara var våra egna spöken, hämningar och rädslor; vi insåg, kort sagt, att bara vi hade viljan skulle vi ha resurserna och Afghanistans befrielse skulle vara inom räckhåll” (Bernard-Henri Levy, ”Ce que nous avons appris depuis le 11 septembre”, *Le Monde*, 2 december 2001.)

⁵⁵ Barton Gellman, ”The Covert Hunt for bin Laden: Struggles Inside the Government Defined Campaign”, *Washington Post*, 20 december 2001.

⁵⁶ Se Bob Woodward och Thomas E Ricks, ”US Was Foiled Multiple Times in Efforts to Capture bin Laden or Have Him Killed”, *Washington Post*, 3 oktober 2001.

⁵⁷ För en officiell definition av rendition, ”utlämning”, se förre FBI-chefen Louis Freehs vittnesmål inför senatens rättsliga kommitté, ”US Government's Response to International Terrorism”, *Congressional Statement*, 3 september 1998.

⁵⁸ Gellman, ”The Covert Hunt for bin Laden”. När sex araber som man hävdade tillhörde Al-Qaidanätverket i januari 2002 deporterades till Guantanamo-lägrät, passar det in i samma mönster. De lokala bosniska

Sedan 11 september har alla möjliga dåraktiga idéer spirat om denna obarmhärta, våldsam konfrontation mellan två tidigare allierade. En av de mest utbredda teorierna bygger antingen på en öppet rasistiskt högerinriktad ”anti-islamism” eller på en naiv vänster-”anti-islamism”. Den teorin säger, att det är det saudiska kungadömet självt som drar i trådarna bakom bin Ladin. Denna absurda ide är produkten av en fantasibild av världen.⁵⁹ Den fördöljer det faktum att den saudiska regimen är bland dem som mest hotas av bin Ladins aktiviteter, och att detta är ett stort bekymmer för dess gudfäder i Washington. Det saudiska kungadömet självt, som gärna skapar illusioner om att det kan stå på sig mot skyddsmakten USA, är bara allt- för nöjt med det slags rykten.⁶⁰

På samma sätt betonas ständigt bin Ladins rikedomar, och en del medier insisterar till och med på att han är ”miljardär”.⁶¹ Det leder till att en del människor till och med tror att de kan analysera Al-Qaida-nätverkets motiv i termer av ”kapitalistiska intressen”.⁶² Den synen missar fullständigt det faktum att en av de främsta orsakerna till bin Ladins popularitet är hans (icke oförtjänta) rykte som sonen i en rik familj som offrat sin förmögenhet, lever i fattigdom och som har riskerat sitt liv många gånger för den sak han fanatiskt tror på.

En individs sociologiska profil kan aldrig förklara sociologin i den rörelse han inspirerar eller leder. I vart fall utgörs huvuddelen av Al-Qaidas medlemmar absolut inte av miljardärer eller miljonärer. De passar väl in på den typiska sociala profilen för militanta islamiska, fundamentalistiska rörelser. Det faktum att femton av de nitton 11 september-kaparna var saudiaraber betyder inte alls att de var oljeschejker. De undersökningar som genomfördes av myndig-

myndigheterna grep de sex och överlämnade dem till USA-ambassaden i strid mot alla lagliga regler. Det ledde till en allmän proteststorm i Bosnien enligt *Washington Post*: ”Omslaget på en populär bosnisk tidskrift förra veckan avbildade Onkel Sam som urinerar på landets konstitution och på den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter... Mänskliga rättighetsgrupper som tidigare stött USA, och i en del fall finansierats från USA, protesterar livligt” (Daniel Williams, ”Hand-Over of Terrorism Suspects to US Angers Many in Bosnia”, *Washington Post*, 31 januari 2002).

⁵⁹ När kan vi vänta oss att få se Mekkas vises protokoll rulla ur pressarna? Jag minns fortfarande en karikatyrteckning som den framlidne, djupt saknade Israel Shahak (forskare, kritiker av sionismen, känd israelisk förkämpe för mänskliga rättigheter ö.a.) en gång indignerat visade upp. Den publicerades i Israel vid tiden för den arabiska oljebojkotten efter det arabisk-israeliska kriget i oktober 1973. Den avbildade en arab med saudiskt utseende som bar en huvudsjal, keffiyah och betraktade den jordglob han höll i sina händer med ett sniket ansiktsuttryck. Det var en exakt replik av de antisemitiska karikatyrteckningar som förr brukade avbildas ”Judarna” som världens finansiella härskare. (Författaren anspelar här på Sion vises protokoll, en antisemitisk förfalskning som först publicerades av ryska hemliga polisen 1905 för att hetsa till judepogromer; i dokumentet beskrivs hur judarna tänker förintna mänskligheten. Ö.a.)

⁶⁰ Den saudiske prinsen Bandar bin Sultan, kungafamiljens ambassadör i Washington, erkände detta klumpigt under en tv-intervju. Han svarade på en fråga om motsättningar mellan FBI och de saudiska myndigheterna under utredningen av attacken mot Khobar, och sade: ”Jag uppfattade aldrig att våra västallierades klagomål skadade Saudiarabien politiskt. Jag såg det alltid som en tillgång. Ju mer amerikanerna klagar, eller européerna, om att vi inte samarbetar i inhemska frågor, desto starkare framstår det inför dem — inför mitt folk, inför de oppositionella — att vi inte låter oss styras av någon” (PBS *Frontline*, ”Saudi Time Bomb?”, 55 november 2001).

⁶¹ I samma intervju som citeras ovan avfärdade Bandar bin Sultan, som förmodligen vet vad han talar om, uppskattningen av bin Ladins rikedomar till 300 miljoner dollar som skrattretande. Bin Sultan uppskattade bin Ladins förmögenhet till någonstans mellan 30 och 55 miljoner dollar. I alla händelser konfiskerade bin Ladins familj och de saudiska myndigheterna det mesta av hans tillgångar långt före 11 september. De aktioner som Al-Qaidanätverket sägs ha utfört har inte fordrat astronomiska penningssummor: USA-utredare uppskattade totala kostnaden för att förbereda 11 september-attackerna till en halv miljon dollar. Det som dessa aktioner framförallt har fordrat är mycket beslutsamma människor och betydande skarpsinne.

⁶² ”Anti-islamismen” tycks vara på god väg att bli en ny ”socialism för dårar”, för att låna den tyske socialisten August Bebels beskrivning av antisemitismen.

heterna i USA visade följande: ”De flesta kom från fattiga byar där fundamentalismen frodas. Men deras familjer tycktes tillhöra de övre skikten: deras fäder var religiösa ledare, skolrektorer, affärsinnehavare och affärsmän.”⁶³

Det kan inte vara en nyhet för någon — och absolut inte för författaren till dessa rader, vilket visas av teserna från 1981 som citeras ovan — att den islamiska fundamentalismens sociala bas inte enbart är fattiga eller ursprungsbefolkningar. Många av dem tillhör medelklasserna. Det är inte desto mindre viktigt att förstå den anomi,⁶⁴ den förvirrande förlust av referenspunkter, som har drabbat dessa medlemmar av medelklasserna, av traditionellt småborgerligt ursprung från landsbygden eller städerna. Dessa samhällsskikt har först råkat ut för oljeboomen, därefter oljekrisen, med ökad social ojämlikhet, och rädsla hos ungdomen för att inte få arbete trots att den skaffar sig högre utbildning. Denna anomi har länge närt missnöjet, som lätt vänds mot de makthavande, och dras till de ideologier som lättast ger uttryck åt protesten.

Nyckelfaktorn är inte individernas levnadsstandard med absoluta mått mätt, utan deras utsikter att få relativt sett högre levnadsstandard i framtiden — det vill säga, klyftan mellan deras verkliga utsikter och deras strävanden. Emile Durkheim förklarade detta mycket väl när han talade om det ”anomiska självmordet” och pekade på dess sociala och ekonomiska orsaker.⁶⁵ Om man inte förstår vad denna anomi innebär, riskerar man att ge en statisk, socialt deterministisk förklaring av ett fenomen som den islamiska fundamentalismen. Den radikaliserade islamiska fundamentalismen är i själva verket vare sig ett spontant resultat av fattigdomen eller en ”produkt av rikedom”, som Daniel Pipes, en av dem som utformar USA:s Mellanösternpolitik, tycks tro. Pipes gör en karikatyr av en rad fakta och siffror i ett försök att bevisa sin tes, som i grund och botten utgörs av den mest karikerade versionen av ”civilisationernas kamp”.⁶⁶

Egyptiern Mohammed Atta, 11 september-attackernas främste organisatör — som Terry McDermott publicerade ett anmärkningsvärt porträtt av i *Los Angeles Times* — tillhörde också en burgen medelklassfamilj av landsbygdsursprung. Han var en lysande student. Sedan han börjat arkitekturskolan i Kairo, kunde han fortsätta till Hamburg i Tyskland för att studera stadsplanering. År 1995 vann han ett tyskt stipendium för att studera den egyptiska regering-

⁶³ Don Van Natta Jr och Kate Zernike, ”Hijackers' Meticulous Strategy of Brains, Muscle and Practice”, *New York Times*, 4 november 2001. Vi kan också citera en anmärkning som gjordes i *Frontline* av den saudiske antropologen Mai Yamani — forskare vid Londons Royal Institute for International Affairs och den första kvinnan från Saudiarabien som någonsin nått doktorsgraden vid universitetet i Oxford — att de saudiska kaparnas familjenamn tyder på att fem av de kom från Hijaz-stammarna och elva från Asir-provinsen. ”Vi vet... a dessa folk fortfarande upplever att de befinner sig i periferin. Periferi är inte bara ett geografiskt tillstånd, utan en politisk helhet, ser ni. De känner sig isolerade och marginaliserade. Hänger detta — känslan av marginalisering, att vara utestängd från centrum, missnöje, och andra känslor — ihop med deras kontakter med och stöd till bin Ladin? Det är en fråga som borde ställas och undersökas” (PBS *Frontline* ”Saudi Time Bomb?”).

⁶⁴ Begreppet anomi reds ut i följande kapitel.

⁶⁵ Emile Durkheim, *Självmordet*, Argos, 1968, s.197 ff.

⁶⁶ Daniel Pipes, ”God and Mammon: Does Poverty Cause Militant Islam?”, *The National Interest* 66, vintern 2001/02. Pipes tycks således inte kunna förstå att oljeboomen på 70-talet för många invånare i de berörda länderna inte innebar högre inkomster utan utarmning pga galopperande inflation. Han tycks ha en idyllisk bild av sociala förhållanden i länder som Marocko eller Jordanien, låter sina läsare förstå att Oslo-avtalen gav palestinierna på de territorier som ockuperats av Israel sedan 1967 materiellt välstånd, säger att den islamiska fundamentalismen är starkare på Västbanken än i Gaza, och tonar ned risken för fundamentalistiskt uppsving i Indonesien. Det mest absurda argument han använder för att tillbakavisa idén att fattigdomen är en orsak till den islamiska fundamentalismen är hans betoning (s.18) av att iraniernas ökade fattigdom sedan 1979 inte har ökat deras stöd för den islamiska regim som bär ansvaret för det!

gens planer för att omvandla den del av Kairo som kallas ”den islamiska staden” till ett turistkomplex. Han reste dit tillsammans med två andra studenter, bägge tyskar. En av dem heter Ralph Bodenstein. Den episod som McDermott återger är talande — och för den delen typisk — om vilka motiv som kan väcka agg mot USA hos en ung högskolestuderande egyptier och from muslim, som bevittnar det sorgliga spektakel som äger rum i hans eget land:

”Det de tre unga arkitekterna såg förfärade dem. Regeringen planerade att 'restaurera' området genom att förflytta många av dem som bodde där, avhysa lök- och vitlökshandlarna, reparera de gamla byggnaderna och föra in skådespelargrupper för att spela de fördrivna människornas roller.

Bodenstein beskrev vad som hände: 'Vi hade en mycket kritisk diskussion med kommunen. De förstod inte vår oro. De ville göra sitt jobb, klä ut folk i kostym. De tyckte att det var en bra idé och kunde inte förstå varför vi var emot den.'

Det var Attas första yrkesmässiga kontakt med den egyptiska byråkratin och den upprörde honom, sade Bodenstein.

'Mohammed var mycket, mycket kritisk mot planeringsadministrationen, mot svågerpolitiken. Han hade börjat göra förfrågningar för att hitta ett arbete efter skolan, och det var svårt för honom att finna något. Han tillhörde inte nätverket, där jobb fördes vidare från en generation till nästa, till politiska allierade. Mohammed var mycket idealistisk, humanistisk; han hade samhällsideal han ville förverkliga.'

Attas klagomål över svårigheten att hitta ett anständigt jobb var inte unik. Egyptens ambitiösa, i praktiken kostnadsfria högre utbildningsväsende pumpar ut många fler med examen än vad ekonomin kan hantera. Ju mer utbildning du har, desto mindre chans att hitta ett jobb. Enligt en studie från 1988 har personer med högre examen 32 gånger större risk att vara arbetslösa än analfabeter.

Bodenstein sade att Attas kritik av regeringen blev allt mer omfattande, ju längre studieprojektet höll på. Han sade att regeringens utvecklingsplaner skulle göra gamla stan till ett islamiskt Disneyland. Sådant västerländskt inflytande var, sade han, resultatet av regeringens iver att alliera sig med USA.⁶⁷

Till skillnad från Usama bin Ladin, som på många sätt är en atypisk gestalt, är Mohammed Atta helt och hållet representativ — nästan ett perfekt statistiskt porträtt — av de unga högskolestudenter som utgör den intellektuella eliten, ”de organiska intellektuella” i denna småborgerliga och folkliga muslimska strömning. I trettio år nu har vi sett hur deras uppror mot korrupta, outhärdliga, USA-stödda regimer lett dem längs den islamiska fundamentalismens väg.

⁶⁷ Terry McDermott, ”A Perfect Soldier”, *Los Angeles Times*, 27 januari 2002.

3. Hat, barbarier, asymmetri och anomi

Det behövs inga fantasieggande teorier eller filosofiska utläggningar för att förstå Usama bin Ladins motiv. Han är religiös fundamentalist, inte nihilist. Han skulle absolut inte känna igen sig i Nietzsches eller Heideggers versioner av nihilismen, utom möjligen i föraktet för den vanliga människan, som inte är unik för nihilisterna. Inte heller kan någon förstå bakgrunden till bin Ladins handlingar genom att läsa Dostojevskij, så som den franske författaren och en gång ”nye filosofen” André Glucksmann har försökt göra.

Glucksmann använder ordet nihilist, som Bush använder ordet terrorist, med ett klart ideologiskt syfte. Med hans ord ”ger det juridisk grund för en universell allians mot terrorismen — märk väl, i dess nihilistiska variant”.¹ På samma sätt som forna tiders pirater, förklarar Glucksmann, måste bin Ladin betecknas som en ”mänsklighetens fiende (*hostis generi humani*), en fredlös som det är rättfärdigt att tillfångata 'död eller levande’”. Glucksmann tillägger omedelbart: ”Detta uttryck som den amerikanske presidenten använt vid upprepade tillfällen är traditionellt och välkommet, trots oförståelsen och de föraktfulla leendena från åhörare med kort minne.”² Vilka lyckliga minnen kan frasen ”död eller levande” överhuvudtaget väcka i André Glucksmanns hjärna? Han kan i och för sig åberopa sig på den fatwa som utfärdats av Michael Walzer, den store ayatollan bakom teorin om ”rättfärdiga krig”. Walzer har rättfärdigat att man mördar politiska ledare för terroristorganisationer med argumentet att de är ”svåra att skilja (från militära ledare) och vi planerar inte att förhandla (med dem)”.³

Om man inte fäster sig vid ytliga likheter mellan olika konspirationsteorier, har i själva verket bin Ladins världsåskådning inte mycket gemensamt med de principfast ateistiska terroristerna i 1800-talets Tsarryssland — eller ens med den karikatyr av deras världsåskådning som Dostojevskij gav i romanen *Onda andar*. Till skillnad från Dostojevskijs personer hade bin Ladin absolut inte som mål att ”systematiskt skaka samhällets grundvalar” eller ”att slå ned modet på alla”.⁴ Bin Ladins mål var att terrorisera USA:s regering och folk till den punkt, då de skulle bli tvungna att gå med på vissa klart uttalade krav. Han försökte också väcka de muslimska folken genom att sprida sin egen fanatiska, fundamentalistiska tro. Man behöver bara lyssna på eller läsa bin Ladins egna förklaringar. En mycket fullständig framställning finns i de uttalanden som filmades av en reporter från ABC i södra Afghanistan maj 1998. Första delen av videobandet, som offentliggjorts av PBS-kanalen, består av en upplysande diskussion mellan Washingtons offentlige fiende nummer ett och flera av hans anhängare.

Hat och strategi

Usama bin Ladins hat mot USA motsvaras endast av hans hat mot den saudiska monarkin. Han strävade efter att störta sauderna, men visste mycket väl att det var omöjligt så länge de

¹ Glucksmann, *Dostojevski a Manhattan*, s.82. Glucksmanns förtydligande av vad han menar med ”terrorist” är inte lugnande, med tanke på hur han i samma bok blandar samman saker: ”Under täckmantel av fattiga människors uppror mot Internationella valutafonden, Världsbanken och ”globaliseringen” fungerar en synnerligen blodig mekanism för rotation och förnyelse av eliter, vilka mobiliserar massorna ideologiskt i namn av rasen, nationen, klassen eller Gud” (s.31).

² a.a., s.82.

³ Michael Walzer, ”Five Questions About Terrorism”, *Dissent*, 49:1, vintern 2002, s.9. När det gäller detta ämne, liksom mycket av Walzers tänkande kring ’rättfärdiga krig’, bryr han sig mindre om vad etiken kräver, än om att rättfärdiga allt Israel gör.

⁴ Fjodor Dostojevskij, *Onda andar* Tredje delen, Aldus/Bonniers 1973, s.145.

skyddades av USA. Hans första mål var således att tvinga USA:s trupper att dra sig tillbaka från Saudiarabien och avbryta det skydd de ger denna avskyvärda regim:

”Maningen till krig mot Amerika gjordes eftersom Amerika gått i spetsen för korståget mot den islamiska nationen, genom att sända tiotusentals trupper till de två Heliga Moskéernas land och dessutom blanda sig i landets affärer och dess politik, och stödja den förtryckande, korrupta och tyranniska regimen. Detta är motiven för att peka ut Amerika som måltavla.”⁵

Det här var bin Ladin enda öppet uttalade mål. Hans handlingar hade som syfte att nå det målet med terroristiska påtryckningar, eller om det misslyckades, att vinna ideologisk hegemoni över den saudiska, arabiska och muslimska allmänna opinionen genom denna spektakulära strid. Alla andra motiv han åberopade, som irakiernas och palestiniernas öde, var bara något han använde som polemiska argument — och givetvis för att motivera de anhängare som inte var saudiaraber. Närhelst någon ifrågasatt hans oförmåga att skilja mellan militära och civila mål, har bin Ladin konsekvent svarat, att USA och dess allierade Israel inte har några skrupler mot att döda civila, särskilt barn, vare sig i Irak eller i Palestina.

Men under månaderna före 11 september började bin Ladin ägna mycket mer uppmärksamhet åt palestiniernas situation, i samband med det som kallats den ”andra intifadan”. I ett videobudskap som sändes ut 7 oktober, den dagen som Operation Varaktig fred inleddes i Afghanistan, lyfte han fram Palestina som det omedelbara målet för sin kamp. Exakt detsamma hade Saddam Hussein gjort 1990 för att vinna så mycket stöd som möjligt genom att åberopa den islamiska världens mest brännande fråga:

”När det gäller Amerika, riktar jag till landet och dess folk följande noggrant vägda ord: Jag svär vid den allsmäktige guden, som reste himlarna utan pelare, att vare sig Amerika eller de som bor i Amerika kommer att kunna drömma om trygghet innan vi kan leva i verklig trygghet i Palestina, och innan alla otrogna arméer lämnat Muhammeds land, må Gud välsigna och bevara honom.”⁶

Bin Ladin var emellertid mer förutseende än Saddam Hussein, och han hade inga illusioner om möjligheten att besegra USA i en direkt konfrontation. Han förstod att, med tanke på USA:s överväldigande militära överlägsenhet, skulle enda sättet att slå våldsamma, smärtsamma slag mot landet vara att använda sig av det som Washington sedan 1997 officiellt kallat ”asymmetriska metoder”, vilket definierats som ”okonventionella angreppssätt som undviker eller underminerar våra styrkepunkter och utnyttjar våra sårbarheter”.⁷ Bin Ladin anhängare har inte kunnat föra ”alla krigs moder” mot USA, men de har obestridligen lyckats rikta ”alla terroristattacker moder” mot landet.

Den aktionsmetoden har helt rationella syften, tvärtemot vad många skulle vilja tro. Bin Ladin hoppades att skapa en situation, där USA:s befolkning skulle tröttna på att bära bördan av regeringens inblandning i en världsdela, som befolkningen inte har mer intresse av än vad den hade av Vietnam för trettio år sedan, och att befolkningen därefter skulle sätta press på regeringen att dra sig ur och lämna regionen. Det är därför han riktade sina varningar, som i budskapet 7 oktober, inte bara till USA:s regering och dess västerländska allierade, utan också till deras folk. Han gjorde det ännu tydligare i uttalandena 1998, i form av en varning:

⁵ Usama bin Ladin, intervju maj 1998 i PBS *Frontline* ”Hunting bin Ladin”, program #1713K3, 13 september 2001. I en intervju som Al-Jazeera gjorde med honom flera månader senare, svarade han på frågan ”Vad vill bin Ladin?” med att på samma sätt hävda att han slogs för att befria de muslimska heliga platserna och för att ”Guds ord” ska regera på jorden (”Usama bin Laden yatahaddath”/ ”Usama bin Ladin talar”, arabisk utskrift på Al-Jazeeras website, 13 september 2001.)

⁶ Usama bin Ladin, budskap som sändes av Al-Jazeera, *Doha*, 7 oktober 2001, översatt direkt från arabiskan.

⁷ William Clinton, ”A National Security Strategy for a New Century”, tal hållet i Vita Huset, maj 1997.

”Regimerna i västvärlden och regeringen i Amerikas förenta stater bär skulden för vad som skulle kunna hända. Om deras folk inte vill skadas i sina egna Linder, borde de välja regeringar som verkligen representerar dem och som kan skydda deras intressen.”⁸

I bin Ladins direkta svar på frågorna från ABC-reportern, anklagade han Clinton-regeringen för att representera ”judarnas intressen”, och varnade sedan folket i USA:

”Om den nuvarande orättvisan fortsätter att råda, samtidigt som det nationella medvetandet fortsätter att öka, kommer kampen oundvikligen att flyttas till Amerikas jord, precis så som Ramzi Yousef (som organiserade attacken 1993 mot World Trade Center) och andra har gjort. Det är mitt budskap till det amerikanska folket. Jag uppmanar dem att skaffa sig en seriös regering som agerar i deras intresse och som inte angriper människor, kränker deras heder och plundrar deras välstånd.”⁹

Men några månader senare, efter USA-angreppen mot Irak under Operation Ökenräv, ändrade bin Ladin ton. På TV-kanalen Al-Jazeera sade han:

”Varje amerikan är en fiende för oss, antingen han bekämpar oss direkt eller bara betalar sin skatt. Ni kanske har hört under de senaste dagarna att ungefär tre fjärdedelar av det amerikanska folket stöder Clintons angrepp mot Irak. Ett folk vars presidents popularitet stiger när han bombar oskyldiga civila... är ett degenererat folk som inte respekterar några värden.”¹⁰

Bin Ladin tycks ha förstått en nyckelfaktor i varje strategi för att göra motstånd mot USA: landet kan inte besegras militärt, och det effektivaste sättet att få dess regering att ge med sig är genom den allmänna opinionen i USA. Men å andra sidan gjorde han två fatala misstag. För det första underskattade han den arabiska halvöns betydelse, som världens största oljereserv, för den härskande klassen i USA. Det misstaget, som Saddam Hussein gjort tidigare, leder till en underskattning av USA-härskarnas beslutsamhet att inte sky några medel för att försvara sina intressen i regionen — en region som är mycket viktigare i deras ögon än Indokina någonsin kunde ha varit. Givetvis betyder arabiska frågor oerhört mycket mer för dem än någonsin Somalia, och det var fel av bin Ladin att se kriget där som bevis för USA:s ”svaghet”.¹¹

Bin Ladins andra fatala misstag var att tro att han, genom att angripa civila i USA på ett så kriminellt, förödande sätt, skulle lyckas förmå dem att tvinga sina härskare att dra sig tillbaka. Hamas' palestinska självmordsbombare gör samma misstag. I bägge fallen gör terroristiska aktioner mot civila bara att de drabbade befolkningarna sluter upp bakom sina styrandes mest reaktionära och brutala politik. Vietnameserna lyckades tvinga USA att dra tillbaka sina trupper från deras land 1973 endast genom att kombinera sin otvivelaktigt rättfärdiga militära kamp mot den ockuperande armén med uppmaningar till folket i USA, där man vädjade till dess sinne för rättvisa snarare än till dess rädsla. Den vietnamesiska kampens moraliska överlägsenhet kompenserade i hög grad för deras militära underlägsenhet.

Samtidigt måste vi tillägga att palestinska, saudiarabiska eller andra självmordsbombare som offerar sina liv för att döda så många som möjligt i fiendelandet, inte alls nödvändigtvis gör sådana här politiska eller strategiska kalkyler. Men inte heller drivs de, utom möjligen i andra hand, av tron att de vinner inträdesbiljett till paradiset. Ännu mindre drivs de av hat mot de ”värden” som George Bush hävdar att han företräder. Som andra presumtiva martyrer, troende

⁸ PBS *Frontline*, intervju med Usama bin Ladin maj 1998.

⁹ Se a.a.

¹⁰ Al-Jazeera, ”Usama ben Laden yatahaddath”.

¹¹ Se a.a.

eller ateister, drivs de huvudsakligen av det oförsonliga hat som väcks av den största stormaktens brutala, mordiska, cyniska, arroganta herravälde. Det hatet förklarar varför 11 septemberattackerna blev så populära i tredje världen, och bortom den.¹²

”Hatets betydelse för kampen måste inskräpas, detta outsinliga hat till fienden som driver människan utöver hennes egna gränser och förvandlar henne till en effektiv, våldsam, beräknande och iskall dödsmaskin. Våra soldater måste vara sådana; ett folk utan hat kan inte besegra en brutal fiende.

Kampen måste föras där fienden själv för den: i hans hem, överallt där han äter, sover, njuter och roar sig. Han måste hindras från att få en minuts lugn eller vila utanför sina kaserner, eller ens inom dem. Han måste angripas var han än påträffas; han måste ana ett rasande vilddjur var han än färdas. Då sviktar hans moral. Han kommer att bli än mer bestialisk, men samtidigt kommer förfallet inom honom att visa sig.”¹³

Usama bin Ladin? Nej — Ernesto Che Guevara, i hans mest berömda text, budskapet till Tricontinental-konferensen 1967, några månader före hans tragiska död.

Vi har emellertid sett att hatet ofta är alltför blint och en mycket dålig rådgivare. 11 september-bombarna som styrde sina kapade plan mot de monumentala målen upplevde förmodligen en ”extatisk glädje” lik den som André Malraux beskriver i *Människans lott* hos Chen, den kinesiske kommunisten som ”blundade” och kastade sig själv med en bomb under armen mot Chiang Kai-sheks bil.¹⁴ Chen har mer gemensamt med de muslimska självmordsbombarna än vad Dostojevskijs personer har. Bombarna slog ned tvillingtornen i World Trade Center på samma sätt som Simson i Bibeln, drivna av samma slags hat mot fienden och samma hämndtörst:

”(A)lla filistéernas hövdingar var där, och på taket stod omkring 3 000 män och kvinnor som såg på när man roade sig med Simson.

Då ropade Simson till Herren: 'Herre, min Gud! Tänk på mig, o Gud, och ge mig styrkan tillbaka denna enda gång, så att jag i ett slag kan hämnas på filistéerna för mina båda ögon!' Han sökte stöd mot de båda mittpelarna som bar upp huset och tog spjörn med höger hand mot den ena och med vänster hand mot den andra och sade: 'Må jag dö på samma gång som filistéerna!' Sedan tryckte han till med sådan kraft att huset störtade samman över hövdingarna och allt folket där inne. De han dödade vid sin egen död var fler än de han hade dödat medan han levde.”¹⁵

En förfärlig hämnd, men så meningslös! I sista hand förorsakade 11 september-bombarna så många fler dödsfall bland ”sitt eget folk”. Afghaner, palestinier, tjetjener och andra muslimer blev alla offer för ännu förfärligare hämndaktioner från Imperiet och dess allierade, vilka släppte lös sin vrede och kände sig friare att döda än någonsin förr. Guevara hade fel: det våldsamma odjuret förlorar bara sin moral ifall det störtas till marken av någon som är starkare än det, av en fiende som det är maktlös mot — och den starka viljan kommer alltid att störta den svagare i gruset i slutänden. När det våldsamma odjuret skadats blodigt av en svagare varelse, blir det bara ännu mer bestialiskt. I det fallet sätts Clausewitz' dynamik med

¹² Som Jean Baudrillard klarsynt insett och haft modet att skriva: ”När en makt ständigt ökar sin makt leder det logiskt och obevekligen till önskan att förstöra den. Och den är medskyldig till sin egen förstörelse” (”L'esprit du terrorisme, *Le Monde*, 3 november 2001). Senare i samma artikel tillade Baudrillard, och tolkade då 11 septemberbombarnas motiv med betydande insiktsfullhet: ”Utmaningen och duellen... med den fiendliga makten är allt. Den har förödmjukat er, den måste förödmjukas. Och inte bara utplånas. Ni måste få den att förlora ansiktet.”

¹³ Ernesto Che Guevara, ”Vietnam får inte lämnas ensamt!” i Debray m fl, *Kontinent i uppror*, Rabén & Sjögren 1967, s.153.

¹⁴ André Malraux, *Människans lott*, Forum 1964, s.200.

¹⁵ *Domarboken* 16:17-30, senaste bibelöversättningen.

stegringen till det yttersta in:

”(V)ad gäller så farliga ting som krig är de missförstånd som uppstår genom välvilja just de värsta. Bruket av fysiskt våld intill dess yttersta gräns utesluter ingalunda medverkan av förnuftet. Därför måste den vinna framgång som skoningslöst och utan hänsyn till blodsutgjutelsen utnyttjar detta våld, om inte motståndaren gör det...

(O)ch det är en onödig och till och med felaktig strävan att bortse från det råa våldet av motvilja däremot.”¹⁶

Barbariernas kamp

Vilken enorm missuppfattning att ta något för ”civilisationernas kamp”, när det uppenbarligen är barbarierna som strider! Det medges att Samuel Huntington i sin bok nogsamt klargjorde att han gör en skillnad mellan ordet ”civilisations” två betydelser, en betydelse som går att använda även i flertal, civilisationer, och en betydelse som bara fungerar i ental. De två betydelserna kan till och med motsäga varandra, säger han, eftersom ”en civilisation i den plurala betydelsen i själva verket skulle kunna vara rätt ociviliserad i singularisbetydelsen”.¹⁷

Det är en alltför förenklad åtskillnad, som bland annat baseras på en alltför inskränkt tolkning av Fernand Braudels skrifter.¹⁸ Och den undviker problemet med att de två betydelserna av ”civilisation” är nära förbundna. Civilisation i ental (som vi hädanefter skriver med stor bokstav), i betydelsen förfinade seder, bemästrande av aggressivitet och fredliga relationer mellan individer och stater, måste förstås som en process. Den har inte förverkligats än utan är

¹⁶ Carl von Clausewitz, *Om kriget*, Bonniers 1991, s.30.

¹⁷ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, Touchstone, New York 1998, s.41. Av de två bestsällrar som uttrycker två olika sidor av tidsandan efter kalla krigets slut, är Huntingtons helt klart överlägsen Fukuyamas. Trots att Huntington har ett förenklat synsätt och trots att många av hans teser är så tendentiösa, har det han skrivit den fördel som ”realistiskt” skrivande alltid har jämfört med ”idealistiskt”, när det gäller att analysera politiska verkligheter. Boken baseras på omfattande grundläggande studier, och överflödar av intressanta och användbara fakta. Huntingtons relativism i förhållande till olika civilisationer får honom att kritisera en viss form av västerländsk etnocentrism mycket klarsynt och bryta ned dess ”civiliserande” retorik. Kort sagt, hans bok utgör ett exempel på ett slags karikerad ”multikulturalism” i världsskala — samtidigt som han uppmanar sina läsare att energiskt bekämpa multikulturalismen inom USA.

¹⁸ Huntington tycks till och med ha lånat sin boktitel från Braudel, som skrev om den islamiska världen: ”Islams ekonomiska och sociala problem är nästan överallt i grunden likartade, eftersom de uppstår ur samma kamp mellan en ålderdomlig, traditionell islamisk civilisation, som bevarats oförändrad in i våra dagar, och en modern civilisation som utmanar den på alla områden” (Fernand Braudel, *Grammaire des civilisations*, Flammarion, Paris 1993, s.145). Braudel gjorde emellertid en skarp åtskillnad mellan arabisktalande länder — och menade att det arabiska språket var ”ett av de säkraste tecknen på att länder verkligen ingår i den muslimska civilisationens enhet” (se ovan) — och länder i andra muslimska regioner som svarta Afrika, den indiska subkontinenten, Sydostasien och Kina, där islam blandas med andra civilisationer. När Braudel beskrev sin syn på metoden för att studera civilisationer, förkastade han uttryckligen metoden att göra ”snäva listor över civilisationer” (Huntington räknar upp nio stycken!) och betonade vikten av att indela det han med en engelsk term kallade ”major civilizations” i ”undercivilisationer och dessa i sin tur i ännu mindre enheter” (”L’histoire des civilisations: le passé explique le présent” i *Écrits sur l’histoire*, Flammarion, Paris 1969, s.291). Braudel skiljer således inte endast mellan den europeiska civilisationen och den amerikanska — medan Huntington helt enkelt klumpar ihop Nordamerika, Europa och Australien som ”den västerländska civilisationen” — utan han skiljer också på olika europeiska civilisationer. ”Oberoende av vilken etikett man vill ge det, finns det en fransk civilisation, en tysk, en italiensk, en engelsk, var och en av dem med sina karaktäristika och sina inre mot-sättningar. Att studera dem alla under den allmänna rubriken ’västerländsk civilisation’ tycker jag är alltför förenklat” (se ovan). Huntingtons sätt att stycka upp världen i ”civilisationer” är i själva verket ingenting annat än ett uttryck för hans egna politiska scheman.

”på väg”,¹⁹ för att citera en välkänd analys av Norbert Elias som Huntington inte nämner.

Om vi accepterar Elias' analys, måste vi samtidigt undvika den västerländska etnocentrism som Elias knappast undgår. På så sätt kan vi lätt visa att det verkligen pågår en ”civilisationsprocess” på historiskt lång sikt inom flera olika civilisationer, i deras inbördes utveckling lika väl som i deras ömsesidiga samspel. Men vi får inte glömma bort konsekvensen av denna historiska process, vilken vi precis lika lätt kan belägga: varje steg framåt för Civilisationen ger upphov till särskilda former av Barbari.

Varje civilisation producerar sina egna specifika former av barbari. De är inte avvikelser från ”civilisationsprocessen” — vilket Enzo Traverso helt riktigt betonar i ett briljant kort arbete som inspirerats av det Hannah Arendt skrivit om nazivåldets rötter i den europeiska historien — ”utan uttrycket för en av dess möjligheter, ett av dess ansikten, en av de riktningar den kan avledas i”.²⁰ Det är därför det är ännu riktigare att låna Herbert Marcuses uttryck och tala om ”civilisationens dialektik”:

”Det nuvarande stadiets destruktivitet avslöjar sin fulla relevans blott om det nuvarande inte mäts i termer av förgångna stadier utan i termer av dess egna möjligheter. Det är mer än kvantitativ skillnad mellan huruvida krig utkämpas av yrkesarméer på begränsat utrymme eller i total skala mot hela befolkningar; huruvida tekniska landvinningar som kunde befria världen från armod används för att övervinna eller för att skapa lidande: huruvida tusenden faller i fältslag eller miljoner vetenskapligt utrotas med läkares och ingenjörers hjälp; huruvida flyktingar kan finna en fristad på andra sidan gränsen eller jagas jorden runt; huruvida människor av naturen är okunniga eller görs okunniga av deras dagliga konsumtion av information och underhållning.”²¹

Man måste därför också skilja på Barbari i ental och barbarier i flertal. Marx var mycket väl medveten om det i sin artikel om det indiska upproret:

”Grymhet har, som allt annat, sitt mode, som växlar med tid och rum. Caesar, den bildade vetenskapsmannen, berättar uppriktigt om hur han beordrade att man skulle hugga av högra handen på flera tusen galliska krigare. Napoleon skulle ha skämts för att göra det. Han föredrog att sända iväg sina egna franska regementen, som misstänktes för republikanism, till Santo Domingo, där de dödades av de svarta och av pesten.”²²

Varje civilisation har sin egen form av barbari. En del människor skär av halsar, en traditionell afghansk mordmetod som importerades till Algeriet av veteraner från kriget mot Sovjetunionen, och som symboliseras av 11 septemberbombarnas matknivar. Andra ”skär av tusenskönor”: de dödar massivt på avstånd med hjälp av *daisy cutters*, de mest dödliga ”konventionella” (cirka 7 000 kilogram) bomber som finns. En del människor kapar flygplan för att använda dem som missiler för att döda civila. Andra sänder iväg kryssningsmissiler i ”kirurgiska slag”, som liknar kirurgi lika mycket som kedjesågar liknar skalpeller.

En del människor försöker imponera på så många som möjligt med att visa upp sina offer. Andra härmar Molières hycklare Tartuffe och beordrar massmedia att dölja den slakt som orsakats av deras hämndaktioner. Dubbelmoral är i själva verket inte bara syndens eftergift för dygden utan också Barbariets eftergift för Civilisationen. Till och med nazisterna dolde sitt kallblodiga utrotningsföretag bakom lägrens taggtrådsstängsel.

Hur kan vi således bedöma det faktum att Donald Rumsfelds Pentagon först skröt om hur

¹⁹ Norbert Elias, *Från svärdet till plikten Samhällets förvandlingar, Civilisationsteori del II*, Atlantis 1991, s.409.

²⁰ Enzo Traverso, *La violence nazie: Une généalogie européenne*, La Fabrique, Paris 2002, s.166.

²¹ Herbert Marcuse, *Eros och civilisation En Freudtolkning*, Arcana 1968, s.88-89.

²² Karl Marx, ”The Indian Revolt”, *Marx and Engels on Britain*, s.452.

omänskligt de transporterade och logerade fångarna i Camp X-Ray i Guantánamoviken? Dessa män togs till fånga i vad som officiellt betecknas som "kriget mot terrorismen" i Afghanistan, och ändå förvägrades de i strid med all logik krigsfångestatus. Rumsfeld trodde att han kunde rättfärdiga sättet de behandlades på genom att beskriva dem som "illegala stridande". Detta juridiska nytillskott låter som en "civiliserad" motsvarighet i ett rättssamhälle till begreppet *Untermenschen* (undermänniskor) i naziststaten. Primo Levi har på ett gripande sätt beskrivit hur även dessa *Untermenschen* kategoriserades i Auschwitz, så att de eländiga fångarna i botten av stegen fick öknamnet *Muselmänner* (muslimer).²³

Idag i USA har tusentals andra *Muselmänner*, muslimska invandrare, fastnat i nätet av förtryck efter 11 september och i den kollektiva paranoian. Hundratals av dem hålls fortfarande godtyckligt fängslade, ofta i hemlighet, i strid med rättigheten till "personlig säkerhet" som finns med i USA:s konstitution och i 1948 års allmänna förklaring om mänskliga rättigheter.

Tusentals civila dödades direkt en morgon i New York; tiotusentals civila har dödats indirekt varje år i Irak i mer än tio år. Det är måttskalan för att jämföra varje barbaris mordiskhet. Ju rikare och mäktigare en civilisation är, desto dödligare blir dess barbari. För bara några årtionden sedan uppfann nazisterna i stormakten Tyskland det industrialiserade folkmordet. Idag gör sig de rika länderna, genom sin industrialiserade underlåtenhet att hjälpa, skyldiga till "biogenocide", biologiskt folkmord, på bekostnad av svarta afrikaner och andra folk i misär som lider av AIDS. Om detta är ett tecken på Civilisationens framsteg är öppet för tvivel.

Vi kan föreställa oss vad Michel Foucault, en av dem som bäst avslöjat de former av barbari som finns inneboende i den moderna kapitalistiska civilisationen, skulle ha skrivit om detta biologiska folkmord med AIDS (ifall han inte hade dött av samma sjukdom själv). Han skulle utan tvivel ha sett det som ett särskilt motbjudande uttryck för "makten över livet", den makt som skapades på 1800-talet då "rätten att skapa liv och låta dö" lades till "suveränens gamla rätt — att åsamka död eller låta leva".²⁴ Idag har även denna makt över livet globaliserats. "Att låta dö" — är det inte vad västvärlden gör sig skyldig till gentemot människor med AIDS och med många andra farsoter som utplånar världens fattigaste befolkningar? Vilken annan slutsats är möjlig, när en bråkdel av de rikaste ländernas militärbudgetar och andra överflödiga utgifter skulle räcka för att hejda eller utrota dessa sjukdomar, för att inte nämna att rädda livet på dem som redan fått infektionerna? Är inte förhållandet mellan "biologiskt folkmord" genom att vägra bistånd och folkmord genom utrotning samma förhållande som mellan "att låta dö" och den gamla makten "att åsamka död"?

"Hur kan den här makten, vars syfte huvudsakligen är att låta leva, låta människor dö? Hur utövas makten över döden och dödens funktion i ett politiskt system som bygger på 'biologisk makt'?"

²³ Primo Levi, *Är detta en människa? / Fristen*, Bonniers 1998, s. 98.

²⁴ Michel Foucault, "Il faut défendre la société": *Cours au Collège de France*, 1976, Gallimard, Paris 1997, s. 214. Foucaults kommentarer om "makten över livet" i dessa föreläsningar är intressantare än de sidor han skriver om samma ämne i k. 1. *Viljan att veta*, Gidlunds 1980. Vi kan särskilt lägga märke till att i det senare verket kommer den nya makten över livet "istället för" den gamla makten (s.173). I *Il faut défendre la société* skriver han mer korrekt: "Och jag tror att en av de viktigaste förändringarna av den politiska rätten under 1800-talet bestod just i att, inte direkt ersätta, men komplettera den gamla rätten för suveränen — att åsamka död och låta leva — med en annan, ny rätt, som inte utplånar den tidigare rätten, men som tränger in i den, genomkorsar den, förändrar den, och som är den exakt motsatta rätten, eller snarare makten: makten att 'skapa' liv och 'låta' dö" (Se ovan).

Det är här jag tror att rasismen kommer in i bilden... Det är just utvecklingen av den här makten över livet som inlemmat rasismen i statens mekanismer. Rasismen inlemmades då som en grundläggande mekanism för maktutövning i moderna stater. Som ett resultat kan vi knappast tala om en modern stat som inte, vid vissa tillfällen, i viss grad och under vissa villkor, använder sig av rasism.

Vad är rasism i själva verket? Det är för det första ett sätt att införa en skiljelinje inom det livsutrymme som staten tagit kontroll över: en skiljelinje mellan dem som får leva och dem som måste dö.”²⁵

Så snarare än civilisationernas kamp, är den kamp som pågår definitivt en strid mellan de barbarier som civilisationerna utsöndrar i varierande grad under Civilisationens långa historiska och dialektiska process. Ju glupskare samhällena är, desto större barbari utsöndrar de. Idag hotar dessa olika barbarier åter att svälja Civilisationens mest grundläggande erövringar i det allmänna Barbariets gap. För i kristider kan Barbariets olika uttrycksformer alltid övertrumfa Civilisationen. Nazibarbariet, som skapades av ett land på höjdpunkten av avancerad ”västerländsk civilisation” är ett exempel på det. Enzo Traverso betonade denna lärdom i slutet av sin bok, på ett sätt som Hannah Arendt, författaren till *The Origins of Totalitarianism* som Traverso inspirerats av, skulle ha instämt i.²⁶ Vi har uppenbarligen än en gång kommit till ett av dessa epokgörande ögonblick då — som Freud förklarade — driften mot död och destruktion, som dittills kontrollerats av Civilisationen i livskraften Eros' tjänst, befrias från alla hämningar:

”Under omständigheter som gynnar denna lust, när de själsliga motkrafterna, som annars verkar hämmande på den, faller bort, tar den (aggressiviteten) sig också spontana yttringar, avslöjar människan som en vild best, för vilken skonandet av det egna släktet är främmande. Den, som erinrar sig folkvandringarnas gräsligheter, hunnernas och de sk mongolernas härjningståg under Djengis Khan och Timurlenk, de fromma kors fararnas erövring av Jerusalem, ja, även världskrigets fasor, måste ödmjukt böja sig inför de fakta som ligger bakom denna åsikt.”²⁷

De som beundrade 11 september-bombarna hurrade när de såg tvillingtornen rasa och ropade på mer. De som beundrade USA-militären gladdes åt att se Afghanistan förstöras och ropade på mer. Vi befinner oss tydligen i dessa ”tider av social omvälvning” då, enligt Elias, ”grymhet och lust att förgöra och plåga andra, liksom bekräftande av den egna fysiska överlägsenheten... bryter fram mer direkt och ohämmat, mindre belagt med skam- och obehagskänslor”.²⁸

På bägge sidor finns, med Carl Schmitts ord, ”absolut fiendlighet” mot den ”absoluta fienden”, och det leder till extrem våldsanvändning och till en utrotningslogik: ”Människor som använder sådana metoder mot andra människor finner sig själva tvungna att utrota dessa andra människor, som är deras offer lika väl som deras objekt, även moraliskt. De är tvungna att utmåla hela fiendeläget som kriminellt och omänskligt, att reducera det till en total intighet. Annars skulle de själva bli kriminella och monster.”²⁹

²⁵ Foucault, *Il faut défendre la société*, s.227.

²⁶ ”Det finns en **historisk kontinuitet** här som gör det liberala Europa till ett laboratorium för 1900-talets våldsdåd och Auschwitz till en genuin produkt av den västerländska civilisationen” (Traverso, *La violence nazie*, s.167, markerat i originalet).

²⁷ Sigmund Freud, *Vi vantrivs i kulturen*, Bokförlaget Röda Rummet 1995, s. 66-67.

²⁸ Norbert Elias, *Sedernas historia, Civilisationsteori del I*, Atlantis 1989, s. 296-297.

²⁹ Carl Schmitt, *Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung zum Begriff des Polnischen*, Duncker&Humblot, Berlin .1963, 5.95. Schmitt menade att den ”absoluta fiendligheten.” logik kan tillskrivas det partisanerkriget, som Lenin teoretiserade kring, såväl som alla som förfogar över massförstörelsevapen och skulle vara beredda att

Om man tar varje barbarisk handling för sig, kan den dömas lika strängt från moralisk synpunkt. Ingen civiliserad etik kan rättfärdiga medvetna mord av icke-stridande och barn, antingen det sker slumpmässigt eller med avsikt, antingen det utförs av staten eller av civila grupper. Det finns en internationell samstämmighet som fördömer avsiktligt mord av civila för att sprida skräck. Att mörda civila borde vara precis lika förkastligt, när det är en oundviklig konsekvens, som man känner till i förväg, av en attack mot stridande grupper som inte är omedelbart nödvändig.

När Pentagon kallar de civila offren för bomberna för ”collateral damage”, indirekta skador, innebär det inte bara att mord på oskyldiga reduceras till något banalt. Det är också ett hycklande försök att ursäktas mord som beror på att man gång på gång väljer att ta till militärt våld. När det finns något möjligt alternativ till sådana attacker, och när de förstör fler människoliv än de räddar, är sådana attacker helt enkelt kriminella.

Om vi vill försvara en grundläggande rättvisa, kan vi ändå inte ikläda oss en metafysisk etik som fördömer alla former av barbari lika mycket. De olika barbarierna väger inte lika tungt på rättvisans våg. Visserligen kan barbari aldrig vara ett redskap för ”legitimt självförsvar”; det är alltid illegitimt per definition. Men det hindrar inte att när två barbarier stöter samman, är den starkaste, den som utgör förtryckaren, den mest skyldiga.³⁰ De svagas barbari är oftast och logiskt nog — utom i fall av uppenbart oförnuft — en reaktion på de starkas barbari. Varför skulle annars de svaga provocera de starka, och riskera att själva krossas? Det är för övrigt därför som de starka försöker dölja sin skuld genom att utmåla motståndarna som förvirrade, demoniska och bestialiska.

Att förhindra terrorism

Om målet verkligen är att stoppa Barbariet, alla barbarier, då måste deras grundläggande orsaker utplånas. Så vilka är orsakerna till ökningen av barbariet i världsskala? Låt oss först se på den internationella strid mellan de barbarier som tillhör olika civilisationer, och börja med de svagas barbari. Vi utgår från den logiska hypotesen att de svagas barbari betingas av och har sina rötter i de starkas barbari. Låt oss börja från början, med denna boks utgångspunkt, det barbari som ledde till det förfärande massmordet 11 september 2001.

Hur kan vi förklara att Al-Qaida obevekligen trappade upp sitt våld till mer och mer destruktiva former av terrorism, utan att återfalla till begrepp som vansinne eller det absolut onda i den mening Hannah Arendt ger det — ”absolut eftersom det inte längre kan härledas ur mänskligt begripliga motiv”?³¹ Folk i Washington visste svaret och förstod det perfekt, långt i förväg. Det har i grund och botten att göra med de ”asymmetriska resurser” som nämnts

använda dem. (Han förbigick nazisternas ”absolut fientliga” folk mord med tystnad.) Hans betraktelser över Lenins teori om partisaner blandade samman Lenins ”absoluta fientlighet” mot ett system med ”absolut fientlighet” mot de människor som drar nytta av systemet: ”(Lenins) absoluta fiende var, rent konkret, klassfienden, borgaren, den västerländske kapitalisten och hans sociala ordning i alla länder där den var förhärskande” (s.56). På sätt och vis stämmer Schmitts analys, inklusive beskrivningen av att det saknas en nationell dimension, att kampens globala karaktär gör att den saknar ”rötter” i en lokal verklighet, bättre på bin Ladin än på Lenin.

³⁰ Detta resonemang får oväntat stöd av en författare: ”Ojämligheten i resurser och klyftan mellan motståndarlägren är så förkrossande, att man omöjligen kan lägga lika stor börda på terroriststaten och dess offer, även om offret går för långt — för ingen är utan skuld” (Glucksmann, *Dostoïevski à Manhattan*, s. 177-78). Men han talar förstås bara om ryssarnas konfrontation med tjetjenerna...

³¹ Hannah Arendt, ”Förord till första upplagan”, *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt Brace, Orlando, FL 1979, s. ix.

tidigare. Det begreppet dök upp i Washingtons officiella publikationer, med hänvisning till konflikten mellan USA och bin Ladins nätverk, redan innan konflikten nådde en ny kulmen 1998, då USA-ambassader attackerades i Östafrika och USA:s kryssningsmissiler avfyrades mot Afghanistan och Sudan.

Den första fyraårsrapporten om USA-försvaret — vilken publicerades 1997 i enlighet med 1996 års National Defense Authorization Act, som krävde att varje ny regering skulle presentera sin militära planering för kongressen —förklarade den nya benägenheten att använda ”asymmetriska metoder” mycket väl, och anmärkningsvärt förutseende om vad som skulle drabba USA:

”USA:s dominans vad gäller konventionella militära metoder kan i själva verket uppmuntra motståndare att använda sådana asymmetriska metoder (okonventionella angreppsmetoder, som terrorism) för att angripa våra styrkor och intressen på andra kontinenter och amerikaner här hemma. Det vill säga, det är troligt att de kommer att försöka nå fördelar gentemot USA genom att kringgå eller underminera våra styrkepositioner och samtidigt utnyttja våra svagheter. Strategiskt kan en angripare försöka undvika direkt militär konfrontation med USA och istället använda metoder som terrorism, hot om NBC (nukleära, biologiska och kemiska vapen), propagandakrigföring eller miljösabotage för att nå sina mål.”³²

Det här dokumentet visar utan tvivel att även om de tekniker som användes 11 september överraskade USA:s regering, så var det faktum att en storskalig terroristattack kunde ske på USA:s mark inte på något sätt en överraskning. All retorik efter 11 september om att USA:s osårbarhet plötsligt tagit slut och att säkerheten försvunnit från landets territorium, är förmodligen avsedd att konsumeras av den ovetande allmänheten. I själva verket hade de berörda myndigheterna sett den osårbarheten som förlorad sedan en längre tid. Flera aktioner hade redan underminerat osårbarheten i praktiken. Bland dem fanns det första försöket — som vi inte får glömma — att förstöra World Trade Center-tornen 1993. Detta första försök slogs inte tillbaka genom vaksamheten och effektiviteten hos de myndigheter som skulle försvara USA från attack; det misslyckades bara därför att den blandning av sprängmedel som användes inte var stark nog. Om attacken hade lyckats skulle den ha kostat många fler människor livet än attackerna åtta och ett halvt år senare.³³

Inför så här beslutsamma motståndare — som är beredda att begå självmord — kan uppenbarligen inga säkerhetsåtgärder någonsin vara tillräckliga. De miljarder dollar som Bush-regeringen nu lägger ut på ”inhemsk säkerhet” kommer inte att uträtta mycket — utom att kraftigt förstärka den Storebror som övervakar USA-medborgarna själva och deras ord och handlingar.³⁴

Beslutsamheten och den ”absoluta fientligheten” hos USA:s fiender gör begreppet

³² William Cohen, ”The Global Security Environment”, *Report of the Quadrennial Defense Review*, sec 2, Department of Defense, Washington DC maj 1997.

³³ ”Ramsi Youzef, en anhängare (till bin Ladin), dödade bara sex personer när han placerade en bomb vid World Trade Center fem veckor efter Clintons inträde i Vita Huset. Han hade lagt ut 400 dollar på ammoniumnitrat och bränsleolja för att tillverka lastbilsbomben till 23 februari 1993. Men ett föga uppmärksammat vittnesmål från byggnadens ingenjörer antydde senare, att med en två—tre gånger större budget skulle Youzef ha kunnat få tornen att rasa samman och döda tiotusentals” (Barton Gellman, ”The Covert Hunt for bin Laden: Struggles Inside the Government Defined Campaign”, *Washington Post*, 20 december 2001).

³⁴ Som den konservativa kolumnisten William Safire helt riktigt skrev: ”Genom att skapa möjligheter för att övervaka 300 miljoner besök till USA årligen, bygger den här regeringen och dess liknöjda opposition upp ett system som gör det möjligt att identifiera, spåra och spionera på 300 miljoner amerikaner” (Safire, ”The Great Unwatched”, *New York Times*, 18 februari 2002).

”avskräckande metoder” ovidkommande: ”Begreppet om avskräckning fordrar att det både finns en konflikt och gemensamma intressen mellan de inblandade parterna; det går inte att tillämpa i en situation av ren och total intresseemotsättning, lika lite som i en situation av rent och totalt gemensamt intresse.”³⁵

Det är därför nödvändigt att förlita sig på politiskt förebyggande arbete. Med andra ord, orsakerna till den ”absoluta fiendligheten” måste minskas eller utplånas, på ett sådant sätt att det ”gemensamma intresset” blir en möjlighet. Vad gjorde USA:s regering för att förebygga den förutspådda katastrofen? Bill Clintons första invigning som president hälsades ju av det första försöket att förstöra Manhattans tvillingtorn. Under bägge hans ämbetsperioder — särskilt under den andra, 1997-2001, när hoten blivit mer uttalade och konflikten med Al-Qaida-nätverket fortsatt att trappas upp — såg man med oro på framtidsutsikterna.

Den första fråga vi måste ställa oss i det sammanhanget är: Med tanke på det höga pris i människoliv som USA vid flera tillfällen fått betala för att hålla sina trupper på saudiskt territorium — varför har Washington inte dragit tillbaka dem? Det finns trots allt bara omkring 5 000 USA-trupper utplacerade där. De kunde redan från början ha placerats i grannlandet Kuwait, där deras närvaro skulle ha lett till mycket färre problem. Från det ögonblick då USA-trupperna anlände till Saudiarabien 1990, väckte de starka fiendliga reaktioner hos befolkningen. Washington visste mycket väl hur många långsiktiga problem som skulle orsakas av att placera trupper där. Det var därför som USA-trupper hade blivit tvungna att evakuera USA-basen i Dhahran 1962, som vi redan nämnt. När flera USA-regeringar efter varandra envist höll kvar dessa 5 000 trupper i landet, som ett tecken på USA:s förmyndarskap över detta islamiska Texas, var det ett val som gjordes trots att det äventyrade USA-medborgares säkerhet. Medborgarna i USA har redan betalt för dessa 5 000 man med nästan lika många döda.

Den andra delen i ett arbete för att politiskt förebygga islamisk terrorism riktad mot USA har att göra med USA:s politik mot Irak. Genom åren har USA, mot en del av sina allierades och partners vilja, behållit det dödliga embargot mot Irak. Blockaden har inte alls besvärat tyrannen som styr Irak med terror, utan tvärtom gjort saker lättare för Saddam Hussein genom att försvaga det irakiska folket, som numera är föremål för indignerat medlidande över hela arabvärlden. Den attityden har kraftigt bidragit till att öka motståndet mot USA i denna del av världen, och gjort det möjligt för bin Ladin att göra sig till erkänd talesman för dessa känslors mest våldsamma uttryck.

Den tredje delen i ett arbete för att politiskt förebygga terrorism av islamiskt ursprung riktad mot USA har att göra med USA:s politik mot Israel och Palestina. Det är det enda fält där Clintonregeringen faktiskt har försökt att göra något. Även om dess försök var otillräckligt, kan dess förebyggande politiska aktivitet på det här området i backspegeln ses som en modell av förutseende jämfört med Bushregeringens inställning före och efter 11 september:

”Clintons övergripande prioritet i Mellanöstern och det utrikespolitiska mål han drev under sitt presidentskap var fred mellan Israel och dess grannar. Martin Indyk, som var hans rådgivare i Vita Huset och biträdande statssekreterare för Främre Asien-affärer, beskrev det omvända förhållandet mellan terrorismen och framstegen vid förhandlingsbordet.

'Efter Kuwaitkriget och Sovjetunionens kollaps var känslan av att det öppnats en möjlighet att åstadkomma en omfattande fred i Mellanöstern mycket stark', sade han. 'Det blev en prioritet. Man antog att om man kunde åstadkomma ett sådant genombrott, skulle det omvandla hela regionen.'

³⁵ Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge, MA 1980, s. 11.

Det skulle i sin tur 'slå mot alla dem som motsatte sig fredsprocessen, särskilt med terroristiska metoder'." ³⁶

Så Clinton-regeringen såg ett klart samband mellan "terrorismens" ökning och den växande konflikten mellan Israel och araberna. Sambandet är lika uppenbart som det var mellan Israels invasion av Libanon 1982 och de första självmordsbombningarna riktade mot USA:s intressen i samma land 1983. Enligt Martin Indyk kan denna insikt bidra till att förklara att Clinton-regeringen prioriterade försöken att nå en uppgörelse i Mellanöstern. Men faktum kvarstår att regeringen inte ingrep på något balanserat sätt, utan snarare visade en klar partiskhet för Israel.

Ingen trovärdig, varaktig fred är möjlig i den här delen av världen, som exporterar våld till resten av världen, utan att Israel gör eftergifter. Ändå underlät Clintonregeringen att utöva starka påtryckningar på sin allierade Israel att göra sådana eftergifter. Istället gjorde den gemensam sak med den ena israeliska regeringen efter den andra i att försöka pressa ut ännu fler eftergifter från det palestinska ledarskapet. Det var eftergifter av ett slag som det palestinska folket utan tvekan skulle ha avvisat, och de skulle ha undergrävt ett nytt avtal redan från början. USA:s hållning förstärkte den tolkning av Washingtonavtalet från 13 september 1993 — den tolkning som var mest skadlig för de palestinska intressena — som bidrog till att den israelisk-palestinska "fredsprocessen" sänktes på ett så tragiskt sätt.

Men George W Bushs regering hade en ännu värre inställning än föregångaren. Den nye presidenten trodde att han skulle kunna visa sin politiska slughet genom att vägra "substituera sig" för parterna i konflikten och genom att göra en uppvisning av "välvillig likgiltighet" inför de blodiga händelserna i Mellanöstern. Det var så mycket mer förödande med tanke på att Ariel Sharon, en av den sionistiska högerns mest brutala och extrema figurer, hade kommit till makten i februari 2001, efter att medvetet ha provocerat fram en explosion av palestinsk vrede, genom sitt olämpliga framträdande utanför Jerusalems moskéer 28 september 2000.

Det datumet markerar starten för "den andra intifadan" och dess brutala undertryckande. Bin Ladin betonade följaktligen allt kraftigare solidariteten med palestinierna under perioden fram till 11 september-attackerna ett år senare. Från juni 2001 lät han sprida ett tvåtimmars videoband, där han skröt om USA:s sårbarhet som den visades av självmordsbombningen mot USA-jagaren Cole i oktober 2000. Och han uppmanade muslimerna att förstärka sina ansträngningar att slå nya slag mot USA. Den 9 september 2001 ägnade *New York Times*, två dagar före den katastrof som skulle slå mot dess hemstad, en lång artikel åt detta videoband. Några avsnitt ur den artikeln är värda att återge:

"Mr bin Ladin använder bandet för att förutspå en mardröm utan slut för sina huvudfiender, USA och Israel. Han lovar ett intensifierat heligt krig vilket inkluderar stöd till palestinierna som slåss mot Israel. Det är en viktig förändring i hans budskap, enligt underrättelseanalytiker. Under de senaste åren har Mr bin Ladin i en rad våldsamma attacker haft huvudfokus på att driva bort amerikanska styrkor från den Arabiska halvön...

En stor del av bandet ägnas åt de nuvarande oroligheterna i Israel och i de palestinska områdena. Det som inte är tydligt, enligt underrättelseexperterna, är om Mr bin Ladin planerar direkta attacker mot israeliska mål, eller om han eggjar sina anhängare till attacker på andra håll. 'Våra bröder i Palestina är angelägna om ert stöd, och väntar sig att ni ska slå mot Amerika och Israel', säger Mr bin Ladin. 'Guds jord är stor och deras intressen finns överallt'...

Vincent Cannistraro, tidigare ansvarig för terroristbekämpningsoperationer inom CIA, som studerat

³⁶ Gellman, "The Covert Hunt for bin Laden".

bandet, säger att Mr bin Ladins varningar för nya attacker måste tas på allvar. 'Intifadan har uppenbarligen fäst hans uppmärksamhet vid det palestinska problemet, som han ser som ett heligt krig — att palestinierna förtrycks av Israel, på sätt som bara är möjliga genom det stöd Israel får av USA', sade han.

'Detta har förstärkt hans ståndpunkt om USA och dess politik i hela Mellanöstern. Det skärper hans vilja att gå till angrepp!.'³⁷

Den här artikeln, som publicerades två dagar före 11 september, gör det möjligt för oss att bedöma USA-regeringens del i ansvaret för den katastrof som skulle drabba landet.

Ändå har folket i USA inte låtit regeringen bära detta ansvar. De har tvärtom gett den mest ansvarige personen inom regeringen, George W Bush, rekordhögt stöd i opinionsmätningar. Det visar vilken omfattande medieoffensiv de utsatts för, både i de former som vi beskrev i den här bokens första kapitel, men också genom att information som den ovan undanhållits från den allmänna opinionen i USA.

Med tanke på omfattningen av den katastrof som Bush-regeringen inte gjorde någonting för att förhindra, borde dess brottsliga likgiltighet ha varit mer än nog för att få varje hederlig, ansvarstagande ledare att omedelbart avgå. Men själva det sätt som den 43:e presidenten tog sig till Vita Huset på, för att inte tala om Enron-skandalen och andra händelser efter valet, visar att Bush vare sig är hederlig eller ansvarstagande. Det är tillräckligt för att man ska förundras över att Bill Clintons lögn i Lewinsky-affären nästan fick honom att avgå eller ledde till riks rätt. George W Bushs ökade popularitet efter 11 september visar att man ännu inte på långa vägar tagit lärdom av det som inträffat. Inte bara det, det visar att de slutsatser människor i USA dragit är raka motsatsen till de verkliga lärdomarna.

Hittills har vi nämnt tre faktorer som förklarar ursprunget till den religiösa och politiska terrorismen mot USA: USA-truppernas närvaro i Saudiarabien, blockaden mot Irak och konflikten mellan Israel och palestinierna. Vi ska inte uppehålla oss längre vid hur Bush-regeringen hanterar dessa Mellanöstern-frågor. Det är tydligt nog att den hittills inte gjort något annat än att gjuta olja på elden, och än en gång glömt att USA självt befinner sig inom räckhåll för denna eldsvåda.

Om asymmetrisk dominans

Ännu mer grundläggande är den övergripande strategiska vision som ligger bakom Washingtons Mellanösternpolitik. Den politiken är bara ett exempel bland många på en allmän inriktning på att bevara USA:s ”dominans”. Enligt Pentagons egen analys förklarar detta varför Washingtons motståndare har en ökad tendens att ta till ”asymmetriska metoder”, vilka både slår mot USA-sändebud utomlands och civila på hemmaplan. USA:s ”dominans” är Washingtons förskönande omskrivning för världsherravälde — och det befinner sig i centrum för USA:s militära planer efter kalla kriget, så som de utarbetades under Clintons två ämbetsperioder och definierades i två strategiska dokument: *Joint Vision 2010* från 1996 och fyraårsplanen för försvaret från 1997.

Hur viktigt det här förändrade synsättet är framgår om man ersätter begreppet ”defense” (försvar) med dominans. Försvarsdepartementet, Department of Defense, får på så sätt en ny uppgift utan att ens behöva byta förkortningen DOD. Betydelsen kan knappast överskattas. Sovjetunionens sönderfall och slutet på en världsordning med två stormakter har radikalt ritat om världens strategiska karta. USA behöver inte längre inringa en fiende i världsskala, och

³⁷ John Burns, ”On Videotape, Bin Laden Charts a Violent Future”, *New York Times*, 9 september 2001.

behöver således inte längre prioritera försvaret. Själva betydelsen av ordet ”avskräckning” kan därför ändras: från att avskräcka en motståndare från att agera, betyder det nu att avskräcka motståndare från att reagera. Med andra ord måste avskräckningspolitiken nu garantera att USA får större ”handlingsfrihet” än någonsin tidigare, det vill säga det som är det yttersta målet för klassiskt strategiskt tänkande.³⁸

När USA fick ensidig militär överlägsenhet efter Sovjetunionens kollaps, innebar det en stark frestelse för Washington att konsolidera och försöka göra denna överlägsenhet permanent, som den hårda kärnan i en historiskt oöverträffad, global politisk hegemoni. Regeringen i USA var berusad av hybris och kunde inte motstå denna frestelse, trots varningar från de klokaste tjänstemännen.³⁹ USA:s enda mål har blivit att försäkra sig om ”dominans över hela spektrumet”, det vill säga överlägsenhet i alla konflikter ”för att garantera att vi blir övertygande i fredstid, beslutsamma i krig och överlägsna i varje form av konflikt”.⁴⁰ USA måste med andra ord behärska världen.

Denna dominans bygger i sig på USA:s stora överlägsenhet när det gäller existerande militära styrkor och kapaciteter i världen. Dess främsta operationella begrepp är ”den dominerande manövern”: kontroll av slagfältet på många olika nivåer ”så att USA-styrkor får överväldigande och asymmetriska fördelar för att kunna genomföra utvalda operationella uppgifter”.⁴¹

Den nya fyraårsplanen för försvaret, som den nuvarande Pentagonchefen Donald Rumsfeld presenterade för kongressen några dagar efter 11 september-attackerna, betonar USA:s asymmetriska fördelar ännu starkare. Det nya i den rapporten från 2001 är att den ersätter den ”hot-baserade strategin” i tidigare dokument med en ”kapacitets-baserad strategi”. Med andra ord utgår inte USA:s militära beredskap längre från en uppskattning av de militära resurserna hos identifierade potentiella fiender, utan på summan av alla militära resurser som skulle kunna användas av vilken möjlig fiende som helst.

Som försvarsministern förklarar i sin inledning:

”Att planera efter denna kapacitets-baserade inriktning innebär att nationen behåller sin militära överlägsenhet på nyckelområden, samtidigt som den utvecklar överlägsenhet på nya militära områden och ser till att inga motståndare kan få asymmetriska fördelar... Kort sagt, det fordrar att USA:s trupper, kapacitet och institutioner omvandlas för att garantera Amerikas asymmetriska fördelar långt in i framtiden.”⁴²

Under 1900-talets sista årtionde, det första årtiondet efter kalla kriget, ansågs det nödvändigt att USA:s militära styrkor skulle ha en tillräcklig beredskapsnivå för att kunna föra krig på två större krigsscener samtidigt. Samtidigt måste de kunna genomföra en rad andra operationer, från mer begränsade krig till ”fredsbevarande” operationer. När man talade om två större krigsscener syftade det underförstått på USA:s två största potentiella motståndare, Kina och Ryssland.

³⁸ ”Viljornas kamp blir därför till slut en kamp för handlingsfrihet, som vardera sidan försöker skaffa sig själv och inskränka för sin motståndare”, André Beaufre, *Introduction à la stratégie*, Armand Colin, Paris 1963, s.29.

³⁹ När det gäller de centrala politiska frågor som debatterades inom regeringen i USA på 90-talet, se min artikel ”Rasputin Plays at Chess: How the West Blundered into a New Cold War”, *Masters of the Universe?: Nato's Balkan Crusade*, red. Tariq Ali, Verso, London 2000.

⁴⁰ Joint Chiefs of Staff, *Joint Vision 2010*, Department of Defense, Washington DC 1996, s.34.

⁴¹ Cohen, ”Transforming US Forces for the Future” sec 7. Anmärkningen om USA-truppernas asymmetriska fördelar återfinns också i DOD:s *Joint Vision 2010*.

⁴² Donald Rumsfeld, förord till *Quadrennial Defense Review Report*, DOD, 30 september 2001, s. iv.

I början av perioden var emellertid dessa höga krav på den militära planeringen fortfarande förenliga med minskade militärutgifter jämfört med rekordnivåerna under Ronald Reagan. Den fenomenala nedgången i Rysslands militära styrka från tidigare Sovjetunionens nivå gjorde det möjligt, samtidigt som strävan att minska det kolossala budgetunderskottet från tidigare år gjorde det önskvärt. USA:s militära budget stabiliserades sedan i mitten av 90-talet vid en nivå som fortfarande kunde mäta sig med kallkrigsperioden: en tredjedel av världens militära utgifter, lika mycket som de sammantagna militärbudgetarna från de sex följande länderna — inte bara Ryssland och Kina, utan också Japan, Frankrike, Tyskland och Storbritannien.⁴³

En ny trend uppåt började i februari 1999, inför Kosovo-kriget. Det skedde under Clintons regeringstid. Även om man inte kan förbise Bush-regeringens ansvar för den nuvarande situationen, får man inte heller glömma Clinton-regeringens del.⁴⁴ Pentagon tillkännagav stolt ”den första hållbara långsiktiga ökningen av försvarsbudgeten sedan kalla krigets slut” (112 miljarder dollar till och med 2,005). Samtidigt förklarade försvarsminister William Cohen att Washington skulle kräva ändringar av ABM-avtalet mot antiballistiska missiler som under-tecknats med Moskva 197z, för att USA skulle kunna gå vidare med sitt nationella missil-försvarsprojekt. Om Moskva inte hängde med på noterna, förklarade Cohen på ett tidigt stadium att USA skulle upphäva ABM-avtalet ensidigt.

Under inflytande av händelserna 11 september kom George W Bushs regering att driva dessa tendenser, som redan påbörjats under företrädaren, till det yttersta. Scenariot med två större krigsscener ändrades något i de nya militärplanerna, i riktning mot en starkare inriktning på dominans över hela spektrumet:

”USA överger inte planeringen för två konflikter för att planera för färre än två. Försvarsdepartementet ändrar tvärtom inställning helt och hållet och planerar för seger över hela spektrumet av möjliga konflikter...

Under presidentens ledning kommer USA:s styrkor att kunna i grunden besegra en motståndare på en av de två scener där USA-trupper genomför större krigsoperationer, genom att driva igenom Amerikas vilja och avlägsna varje framtida hot som den fienden skulle kunna utgöra. Den förmågan kommer att inkludera förmågan att ockupera territorier eller fastställa villkor för regimbyte om det så beslutas.”⁴⁵

Bush-regeringen rycktes med av sin egen ”jag-är-mer-patriotisk-än-du”-retorik och lade fram en militärbudget för kongressen som innebar den största ökningen av militärutgifterna ett enskilt år sedan Reagans första budget tjugo år tidigare. Den föreslog en ökning med 48 miljarder dollar, vilket innebar att de totala militära utgifterna uppgick till 379 miljarder dollar. Ökningen var lika stor som hela Japans militära budget, eller till och med lika stor som den uppskattade verkliga militärbudgeten i Ryssland. Den ökade USA:s totala militära utgifter för skatteåret 2002 —2003 till en summa som motsvarade de sammanlagda militärbudgetarna hos de femton näst största militärmakterna, eller mer än dubbelt så mycket som de sammanlagda militärutgifterna hos de europeiska medlemsstaterna i EU och NATO — eller

⁴³ Om alla dessa frågor, se min artikel ”The Strategic Triad: The United States, Russia and China”, *New Left Review* 228, mars/april 1998, omtryckt i Ali (red.), *Masters of the Universe?*

⁴⁴ Vi får inte heller glömma att den demokratiska presidentkandidaten Al Gore bjöd över George W Bush i 2000 års presidentkampanj, genom att lova mycket högre militärutgifter. Se min artikel, ”The Spirit (and the Budget) of a New Cold War”, *The Spokesman*, 70, 2001.

⁴⁵ Rumsfeld, *Quadrennial Defense Review Report*, ss.18, 21.

hela Rysslands BNP!⁴⁶

Denna nya uppvisning i militär slösaktighet åtföljdes av ett tidigare inte skådat utbrott av arrogans och hybris i USA:s utrikespolitik. USA använde en hel rad metoder som trampade på internationell lag, internationella avtal och den internationella allmänna opinionen. Det är sant att USA:s ”unilateralism” inte började med George W Bush — långt därifrån.⁴⁷ Men under hans regering har den nått en nivå där den antar former och når höjder som förbittrar USA:s närmaste allierade.⁴⁸

Hegemonisk unilateralism

Även Bushs sätt att reagera på 11 september-attackerna var en iögonenfallande illustration av den hegemoniska unilateralism som kännetecknar USA:s politik nu mer än någonsin tidigare.⁴⁹ Vi måste först lägga märke till den i grunden kejsrerliga arrogans med vilken Washington krävde att Kabul skulle utlämna Usama bin Ladin omedelbart, samtidigt som han fortfarande bara var misstänkt för att ha spelat en roll i attackerna. Varje regering som respekterar internationella lagar och som vägrar gå med på det slags ”utlämningar” som praktiseras av regeringar under USA:s kontroll,⁵⁰ skulle ha begärt att USA skulle lägga fram en legalt och formellt korrekt begäran om utlämning, innan den fattade sitt beslut. Washingtons europeiska allierade hamnade i den besvärliga situationen, att de tvingades neka till de utlämningar av misstänkta som ”Gudfadern” på andra sidan Atlanten krävde. De tvingades neka, eftersom USA inte gav garantier för att de skulle få en rättvis rättegång, eftersom man planerade att ställa dem inför militärdomstolar, och eftersom landet fortsätter att tillämpa dödsstraffet — allt detta förhållanden som gör utlämningar omöjliga enligt europeisk lag.⁵¹

Talibanregimen begärde bara att USA skulle lägga fram bevis för bin Ladins inblandning i september. Washingtons enda svar var att utfärda ett ultimatum: ge oss bin Ladin, eller så bombar vi er.⁵² Inom mindre än en månad efter attackerna började USA-trupper välla in i Afghanistan, och förstörde det redan ödelagda landet, krossade det under militär hårdvara och satte det i brand. På den vägen dödade USA ett stort antal afghanska civila⁵³ som inte var mer

⁴⁶ I själva verket överträffar Bush-regeringens ökning bara nått och jämnt den ökning som Clintonregeringen beslutat om för de kommande fem åren: 120 miljarder dollar jämfört med 112 miljarder dollar. Den nya ökningen, vilken faktiskt är exakt lika stor som den Al Gore lovade i presidentvalskampanjen, är mer ojämnt fördelad i tiden pga ökningen med 48 miljarder dollar redan första året. Den nya ökningen läggs också ovanpå den ökning som redan genomförts i föregående budget. Enligt de nya planerna kommer 2007 års militära budget att överskrida 450 miljarder dollar.

⁴⁷ Se till exempel den uppmärksammade artikel som Samuel Huntington skrev strax före Kosovokriget: ”The Lonely Superpower”, *Foreign Affairs*, 78:2, mars-april 1999.

⁴⁸ För en ”clintonsk” kritik av Bush-regeringens unilateralism, se Joseph Nye ”Seven Tests: Between Concert and Unilateralism”, *The National Interest*, 66, vintern 2001/02. Se också Stewart Patrick, ”Don't Fence Me In: The Perils of Going It Alone”, *World Policy Journal*, 18, hösten 2001.

⁴⁹ Se min artikel ”Jeu triangulaire entre Washington, Moscou et Pekin”, *Le Monde diplomatique*, december 2001.

⁵⁰ Se kapitel 2.

⁵¹ Medlemmar av Al-Qaidanätverket som vill undvika att hamna i Washingtons händer, finner således paradoxalt nog sin säkraste fristad i Europa, även om de riskerar att hamna i europeiska fängelser.

⁵² En guru för Bushregeringen skrev till och med följande samma dag som attackerna: ”Vi vet inte ännu om Usama bin Ladin utförde detta, även om det har flera kännetecken på en bin Ladin-operation. Men alla regeringar som skyddar grupper som är kapabla till den här typen av attacker, måste antingen det kan bevisas att de är inblandade i attacken eller ej tvingas betala ett oerhört högt pris.” Denna förbluffande syn på rättvisa kom från Henry Kissinger, vars artikel ”Destroy the Network”, *Washington Post*, 12 september 2001, inspirerats av Cato den äldres ”För övrigt anser jag att Karthago bör förstöras”.

⁵³ När det gäller frågan om antalet afghanska civila som dödats som ett direkt resultat av bombningarna (utan att

ansvariga för 11 september än barnen i Irak är för Saddam Husseins megalomana aktiviteter. Men Bushregeringens företrädare tycks ha lättare att svälja den typen av ”indirekta skador” än deras president har att svälja ett kex. Enligt Ayatolla Walzer var detta utan tvivel ett ”rättfärdigt krig” eftersom det var ”förebyggande” (på samma sätt som alla Israels militära aktioner också antas vara förebyggande). USA kunde inte ta risken att försöka ställa terroristerna inför rätta, sade Walzer — eftersom bevisen kanske inte skulle räcka till!⁵⁴

Inget annat land i världen som inte gränsade till Afghanistan skulle ha haft möjligheter att agera som USA gjorde. Om 11 september inträffat på något annat lands mark, skulle landets enda utväg ha varit den som stadgas i internationell lag, att vända sig till FN:s säkerhetsråd. Den möjligheten stod också öppen för Washington. Ryssland och Kina var, till skillnad från i Kosovo eller ännu mer i kriget mot Irak 1990, redo att stödja USA i ett krig mot talibanerna, eftersom deras intressen i det här fallet sammanföll med USA:s. Säkerhetsrådet erbjöd till och med Bush uttryckligen sina tjänster. I FN-resolution 1368, som antogs 12 september 2001, uttryckte FN sin ”beredskap att vidta alla nödvändiga åtgärder för att svara på terroristattackerna 11 september 2001, och för att bekämpa alla former av terrorism, i enlighet med dess åtaganden under Förenta Nationernas stadga”.⁵⁵

Det skulle alltså ha varit möjligt att agera inom ramen för kapitel VII i FN-stadgan. Säkerhetsrådet noterade att det skett en ”angreppshandling” som kunde betecknas som ett brott mot mänskligheten. Rådet kunde ha erbjudit regeringen i Kabul att föra de anklagade inför en internationell domstol speciellt skapad för ändamålet, enligt samma modell som de redan existerande internationella domstolarna.⁵⁶ Den lösningen skulle förvisso inte ha varit en garanti för ”likhet inför lagen”, utan snarare lett till det slags ensidiga, partiska rättvisa som vi sett i den internationella domstol som behandlar kriget i forna Jugoslavien. Men det skulle definitivt ha varit mer ”rättvist” och mer legitimt än de militärdomstolar som upprättats av Bushregeringen, för att inte tala om ordern att tillfångata bin Ladin ”död eller levande”. Om regeringen i Kabul i samförstånd med bin Ladin vägrat genomföra resolutionen, skulle säkerhetsrådet ha kunnat vidta de gradvis upptrappade åtgärder som förutses i artiklarna 41 och 42 i kapitel VII i FN-stadgan, fram till och inklusive ”bruk av vapenmakt”.⁵⁷

räkna de ”stridande”, indirekta offer, eller offer på längre sikt): ”Några forskare har redan gjort en del beräkningar, och baserat sina kalkyler på olika nyhetsrapporter. Professor Marc W Herold, ekonom vid University of New Hampshire, räknade samman totalt minst 3767 civila döda från 7 oktober till 6 december. Carl Conetta, i ledningen för Project on Defense Alternatives, filtrerade medieuppgifterna striktare och drog slutsatsen att en bättre gissning skulle vara mellan 1000 och 1300 döda.”

”Vilken summan än blir, kommer Pentagon säkert att fortsätta att insistera på att det rör sig om ett litet, om än oundvikligt, minimum. 'Det finns inget tvivel om att då och då har oskyldiga, icke-stridande personer dödats, och det är alltid olyckligt', har mr Rumsfeld upprepat flera gånger” (Barry Bearak, ”Unknown Toll in the Fog of War: Civilian Deaths in Afghanistan”, *New York Times*, so februari 2002).

⁵⁴ Walzer, ”Five Questions About Terrorism”, s. 8.

⁵⁵ Samma resolution erkände i sin inledning ”den inneboende rätten till individuellt eller kollektivt självförsvar i enlighet med stadgan”. Bara en rätt märklig syn på lagar skulle kunna läsa denna överflödiga antydning till princip som skrivits in i FN-stadgan som en tillåtelse för USA att föra ett ensidigt krig med repressalier och hämndaktioner — inte självförsvar — mot ett land som anklagas för att hysa den som inspirerat till terroristaktioner. Säkerhetsrådet föreslog också att det skulle vidta de nödvändiga åtgärderna självt. Det är inte heller någon slump att FN-stadgan citeras tre gånger i resolutionen. USA:s aktion ägde rum i ett flagrant brott mot FN-stadgan.

⁵⁶ I avsaknad av en internationell brottmålsdomstol, vilket USA inte kommer att sanktionera, eftersom det för USA är otänkbart att imperiets soldater någonsin skulle kunna ställas till svars inför något annat än imperiets egna domstolar.

⁵⁷ Ett manifest från februari 2002 till försvar för Bushs och Rumsfelds krig liknade i det avseendet i hög grad det spetsfundiga hårklyveri som kännetecknade gångna tiders teologiska rättfärdiganden av olika imperiekrig.

George W Bush skulle till och med ha kunnat föra ”sitt” krig på det sätt — eller nästan på det sätt — han ville inom ramen för FN. I själva verket var det just det hans far hade gjort mot Irak — startat ett krig i FN:s namn men inte genom FN, som dåvarande generalsekreteraren i FN Javier Perez de Cuellar korrekt påpekade vid den tidpunkten. Det är sant att Bush senior behövde världsorganisationens uppbackning för att övertyga kongressen om att ge honom grönt ljus för krig mot Saddam Hussein. Bush junior behövde ingenting sådant. Redan 14 september hade bägge husen i kongressen antagit — enhälligt, med undantag för den enda modiga rösten från Kaliforniens demokratiska representant Barbara Lee — en ”tillåtelse att använda militär styrka” enligt 1973 års resolution om krigsmakten.

Även utan att handla inom ramen för internationella lagar och FN-stadgan, kunde Washington ändå ha använt sig av ett slags multilateral form av unilateralism genom att föra kriget inom NATO:s ramar, som man hade gjort i Kosovo tidigare. Atlantalliansens mycket tillmötesgående generalsekreterare, George Robertson, uppmanade alliansen att reagera så tidigt som 12 september. För första gången i sin historia åberopade NATO artikel 5 i sitt grundningsdokument, som handlar om kollektivt självförsvar av medlemsstaterna. Men för Pentagon hade inte upprättandet av en gemensam militär ledning på Balkan gått ihop med dess militära traditioner, och man hade svurit på att aldrig gå igenom det igen.

”Hypermakten” USA:s hegemoniska unilateralism har uttryckts väl i två politiska axiom. De formulerades under tiden efter 11 september och kom att utgöra kärnan i den nya regeringens doktrin. George W Bush formulerade det första själv i sitt tal till kongressen 20 september, då han talade till alla nationer i världen. Det var hans nu berömda yttrande: ”Antingen är ni med oss, eller med terroristerna.”⁵⁸ Det var en uppmaning till alla regeringar på planeten att gå samman med Washington för att inte bli behandlade som talibanerna. Det är en svartvit logik, som gör något brottsligt av alla försök att hålla ett visst avstånd såväl till talibanerna som till USA, och av att gå emot terrorismen men ändå vägra sluta upp bakom Washington. Försvarsminister Donald Rumsfeld lade fram det andra axiomet tre dagar senare på CBS, då han tvärsäkert tillkännagav att ”det är uppdraget som bestämmer koalitionen, och vi tillåter inte koalitioner att bestämma uppdraget”.⁵⁹ Och givetvis är det Washington som bestämmer

Manifestet undertecknades av en imponerande lista av berömdheter inom USA:s intellektuella etablissemang — inklusive Huntington såväl som Fukuyama, den ”evangeliske” Richard Mouw och flera religiösa eller sekulära försvarare av ”rättfärdiga krig”, bl a (givetvis) Michael Walzer — och det utgår från principerna om det ”rättfärdiga kriget” i den kristna doktrinen hos kyrkofäderna Augustinus och Thomas av Aquino. Den kan således inte undgå att nämna principen: ”Ett rättfärdigt krig kan bara utkämpas av en legitim auktoritet med ansvar för den allmänna ordningen.” Men manifestet förklarar först nogsamt, i en fotnot: ”En del människor menar att ”sista utvägs”-kravet i teorin om ett rättfärdigt krig — vilket i huvudsak innebär kravet att utforska alla andra rimliga och möjliga alternativ till att använda vapenmakt — inte tillfredsställs förrän tillgripande av vapen godkänts av ett erkänt internationellt organ, som Förenta Nationerna. Den ståndpunkten är problematisk. För det första är den ny: historiskt har inte de som förespråkade rättfärdiga krig (vilka? hur långt tillbaka — på medeltiden?) sett godkännande av ett internationellt organ som krav för art det ska vara en rättfärdig sak. För det andra, kan man ifrågasätta om ett internationellt organ som FN verkligen är den som bast kan slutligt avgöra när, och under vilka villkor tillgripande av vapenmakt i ett visst fall är berättigat (*är regeringen i USA bättre på att fatta det slutliga avgörandet?*); eller om ett försök av FN att fatta och verkställa sådana beslut oundvikligen skulle kompromettera dess grundläggande uppdrag att utföra humanitärt arbete (*har dessa vårdade intellektuella kanske förväxlat FN och Röda Korset?*)” (Institute for American Values, ”What We’re Fighting For”, New York City, februari 2002). När det gäller ”rättfärdiga krigs”-doktrinen tillämpning i Kosovokrigen, se min artikel ”Is Nato’s Onslaught a ‘Just War’?”, *Monthly Review*, 51:2, juni 1999.

⁵⁸ George W Bush, ”Adress to a Joint Session of Congress and the American People”, Vita Husets pressekontor, Washington DC, 20 september 2001.

⁵⁹ Donald H Rumsfeld, intervju med Bob Schieffer och Gloria Borger på CBS Face the Nation, enligt sammanfattning från DOD, 23 september 2001. Richard Perle, som utsågs av Donald Rumsfeld till chef för

uppdraget. George W Bush bekräftade det i sitt tal 29 januari 2002 om tillståndet i nationen, då han beskrev Irak, Iran och Nordkorea, tillsammans med de organisationer som Washington kallar ”terroristiska”, som ”ondskans axelmakter”.

Bush har tillkännagivit att detta ”krig mot terrorn” kommer att behöva hålla på i flera år till. I detta krig är det bara USA som kommer att välja måltavlorna. Det kommer att ge sina allierade de uppgifter det vill att de ska utföra, under USA:s ledning och övervakning. Det handlar i huvudsak om de uppgifter som Pentagon själv drar sig för att utföra. Afghanistan, där USA använde Norra alliansens trupper som hjälpstyrkor för markoffensiven, illustrerar detta väl. Norra alliansen var nödvändig för att störta mulla Omars talibaner, och den kompletterade. USA:s mer än överväldigande kapacitet att slå till från långt håll.

Därefter uppmanade Washington, så snart man hade blivit kvitt talibanerna, sina medhjälpare i NATO att själva ta på sig det riskfyllda uppdraget att patrullera de afghanska städerna. Det var ett av de ”nationsbyggande” uppdrag som Bush under presidentkampanjen hade sagt var ovärdiga för USA:s väpnade styrkor. Det gäller givetvis desto mer om uppdraget betraktas som omöjligt, i ett land styrt av krigsherrar som befinner sig i blodiga fraktions- och etniska strider. NATO:s hjälpstyrkor sattes in under FN:s beskydd, som på Balkan. Washington kunde på så sätt slå två flugor i en smäll, genom att återge en uppgift åt två organisationer som blivit besvikna, sedan de stängts ute från kriget mot talibanerna.

På så sätt har Washington för tredje gången, efter kriget i Persiska viken och i Kosovo, visat att de bara vänder sig till FN när de kan dra nytta av det. Franklin D Roosevelt såg en gång organisationen som ett sätt att hantera internationella relationer inom ramen för internationella lagar och för att lösa konflikter fredligt, som den enda organisation som kunde göra våldsanvändning i internationella affärer legitim. Men i perioden efter kalla kriget och i dagens USA-presidenters ögon är FN ingenting mer än ett instrument för att förvalta territorier efter krig, sedan de förhärjats av de militära interventioner Washington beslutat om.

USA kan komma undan med sådant här beteende, och ställa sig över internationell lag och internationella institutioner, just på grund av sin militära överlägsenhet över resten av världen. Landet arbetar ständigt för att öka den överlägsenheten, och varje år vidgas klyftan mellan dess militära kapacitet och resten av världens. Landet har för det första sin asymmetriska makt, den starkes makt över den svaga, och sätter dessutom exempel genom att bryta alla regler och lagar. Med andra ord påtvingar USA sin överväldigande, godtyckliga vilja på resten av världen. Det är det mest effektiva receptet för att få oräkneliga människor att dra slutsatsen att USA:s ”asymmetriska styrka” bara kan bemötas med ”asymmetriska metoder” riktade mot de mest sårbara i USA:s befolkning, det vill säga med terrorism.

Genom de politiska och militära val regeringen i USA har gjort sedan kalla krigets slut,

Defense Policy Board, ett rådgivande organ till Pentagon, uttryckte Bushregeringens unilateralistiska filosofi ännu grövre, i den publicerade utskriften från en konferens 4 oktober 2001 om effekten av 11 september-berättelserna: ”Jag tror inte att en koalition är viktig nu på samma sätt som före Ökenstorm. Den koalitionen var — uppriktigt sagt - minst lika viktig för att säkra 51 röster i senaten i USA som för att samla trupper kapabla att ta sig an Saddam Husseins armé. De av oss som var inblandade i det minns mycket väl att formerandet av den koalitionen var ett kraftfullt argument gentemot motsträviga senatorer... Jag är orolig över saker som en del människor applåderar. Till exempel, NATO:s stöd, baserat på artikel 5, bekymrar mig. Vi behöver det inte, de politiska fördelarna är inte tillräckligt stora och om det tillåts bli ett prejudikat — om det tillåts skapa känslan av att vi måste skaffa oss NATO-stöd enligt artikel 5 innan vi gör vad än vi tänker göra härnäst — då kommer i slutändan det stödet att visa sig göra större skada än nytta” (”After September 11: A Conversation”, *The National Interest*, no 65-S, specialnummer, Thanksgiving 2001, ss. 84-85).

producerar den själv obevekligen den terrorism den vill bekämpa. Bushs ”krig mot terrorn” kommer oundvikligen att leda till nya terroristattacker mot USA-medborgare. Det finns en risk att dessa attacker når mycket mer mordiska proportioner än 11 september 2001, och att de kan genomföras i allt fler regioner i världen i takt med att Washington utvidgar områdena för sina militära interventioner i namn av ”krig mot terrorn”. Om bin Ladin tillfångatogs eller dödades, skulle det enligt de FBI-experter som vittnade inför senaten i december 2001 bara påverka 40 till 50 procent av Al-Qaida-nätverkets aktiviteter. Al-Qaida har fortfarande i stora drag hundratals medlemmar som skulle kunna organisera sofistikerade attacker, för att inte tala om tusentals medlemmar i närstående organisationer och en potentiell rekryteringsbas uppskattad till flera tiotusental.⁶⁰

Vid den 38:e internationella konferensen i München om säkerhetspolitik sade Rumsfelds biträdande försvarsminister Paul Wolfowitz nyligen: ”Hur hemskt det som hände 11 september än var, är det bara en svag skugga av vad som kan hända ifall terrorister använder massförstörelsevapen.” Han tillade: ”Vår inriktning har varit förebyggande och inte bara bestraffning.” Den som frestas att hämta hopp ur denna skenbart förnuftiga mening bör tänka till igen: Wolfowitz' uppfattning om hur man ”förebygger” terrorism förtjänar en hedersplats i det förljugna självbedrägeriets historia. Han fortsatte med följande klargörande påpekande: ”Självförsvaret fordrar förebyggande och ibland att slå till först. Det är inte möjligt att skydda sig mot varje hot, överallt, vid varje tänkbar tidpunkt. Det enda försvaret mot terrorismen är att gå till krig mot fienden.”⁶¹

Så, enligt Washingtons egen analys kan USA bara svara på angrepp med ”asymmetriska metoder” som utlösts av dess militära överlägsenhet, genom att förstärka denna överlägsenhet ytterligare och sprida den till fler områden, i ”förstaslagsrättens” namn. Det kommer utan tvekan att leda till nya asymmetriska angrepp mot USA:s trupper och civila. Den här beslutsamheten att öka USA:s ”asymmetriska fördelar” bekräftar således obevekligen en världsordning där ”hypermakten” ådrar sig alla andra ”civilisationers” hat.⁶² Till och med de västerländska allierade — eller med Zbigniew Brzezinskis machiavelliska formulering, ”vasallerna” — blir motståndare till denna form av ”säkerhetsberoende”.⁶³

Flera månader före 11 september bemötte en USA-kommentator Bush-regeringens nuvarande ”förebyggande” inriktning på förhand:

”Kan vi göra någonting för att förebygga terroristattacker? Egentligen inte. Jo, vi kan förmodligen öka kostnaderna och försvåra dem. Bättre underrättelseanalyser och samordning skulle kunna bidra, liksom skärpt säkerhet kring måltavlor (även om USS Cole hade så skärpt säkerhet som man kan tänka sig). Vi skulle också kunna höja insatserna genom att införa en politik, där terroristattacker mot amerikanska trupper eller amerikanskt territorium leder till en krigsförklaring mot dem som utför eller stödjer dem.

Men om någon verkligen är beredd att möta sin skapare för att angripa oss, är risken stor att de

⁶⁰ Ralph Dannheisser, ”FBI Experts Say Hundreds of Trained al-Qaida Terrorists at Large”, *Washington File*, 19 december 2001.

⁶¹ ”DOD's Wolfowitz Calls for NATO Military Transformation Agenda”, *Washington File*, 4 februari 2002.

⁶² Om ”överlägsenhet” i den (ortodoxa) grammatiken hänger ihop med Clinton's projekt för att 'forma världen', så är den grammatik andra famlar efter när det gäller ”det asymmetriska kriget” (som en dominerande eller ny form av krig) snarare i samklang med Huntingtons teorier om civilisationernas kamp” (Maurice Ronai, ”Asymétrie et clash des civilisations militaires”, *Cahiers d'études stratégiques*, no 25, EHESS, Paris 1999, s. 36.

⁶³ Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard*, Basic Books, New York 1997, s.40.

lyckas. Kort sagt, om man vill ha global hegemoni, måste man vara beredd att betala priset.”⁶⁴

Det skulle inte heller vara någon mening med att omvandla USA till en kontinent som fungerar som ett ”gated community”: ett bostadsområde för de paranoida förmögna, som skyddas av privata vakter och elektroniska övervakningssystem. Zbigniew Brzezinski själv har förklarat betydelsen av det nationella missilförsvarsprojektet i sådana ordalag.⁶⁵ Den verkliga, oundvikliga frågan är följande: är befolkningen i USA verkligen beredd att uthärda ännu fler 11 september, som det oundvikliga priset att betala för att nå en global hegemoni som bara gynnar USA:s härskande klass? Den behöver tänka igenom detta, och snabbt.

Apokalyptisk terrorism

Uppsvinget för barbarier handlar långt ifrån bara om följderna av USA:s militära och politiska dominans och om den internationella kampen mellan barbarier i olika civilisationer. Uppsvinget för barbarier som riktar sig mot sina egna samhällen är precis lika betydelsefullt, antingen de utgår från regeringar, kapitalister, politiska extremister eller fanatiska religiösa krafter, eller det till och med rör sig om barbarier som närmar sig vansinnet. Låt oss börja med de barbarier som uppstår inom det ”civila samhället”. I världens fattigaste samhällen är sådana fenomen långt ifrån nya. Men de sprider sig också på ett slående sätt till de rikaste samhällena, som antas ha kommit längst på väg mot Civilisation och fredliga seder.

Två personer har kommit att symbolisera den ökande trenden till massmord även i de mest utvecklade länderna: högerextremisten Timothy McVeigh i USA och den japanske gurun Shoko Asahara från sekten Aum Shinrikyo (Aum Högsta Sanningen). Jämfört med dem framstår bin Ladin som en modell av politisk rationalitet.

McVeigh var tillsammans med en medbrottsling ansvarig för att ha sprängt den federala byggnaden i Oklahoma City 19 april 1995 med en bomb gjord av kemiska gödningsämnen. 168 personer dödades och ytterligare flera hundra skadades. De tillhörde USA:s naziliknande yttersta höger, som spänner från det gamla Ku Klux Klan till Aryan Nations, över rörelsen av ”patriotiska miliser”. Tillsammans utgör dessa organisationer en ansevärd mängd människor. Men uppenbarligen agerade McVeigh och hans medbrottsling på egen hand, sedan de inspirerats av en roman av en nynazist, där de till och med hittade receptet till bomben. Bokens hjälte, en ”patriot”, kämpar för att befria USA från dess regering, en orättfärdig regim som kontrolleras av en internationell judisk konspiration. Romanen slutar med en kärnvapenexplosion och med den ”vita rasens” seger, sedan judar och icke-vita utrotats över hela planeten för att rädda världen.

När det gäller Asahara, ledde han en organisation av flera tusen personer från olika samhällsbakgrunder, med anhängare i flera länder. Aum Shinrikyo-sektens sätt att rekrytera och indoktrinera medlemmar påminde mycket om de metoder religiösa undergångssekter använder, och omfattade bland annat hjärntvätt och tvångsmetoder. Det fanns rätt många forskare på hög nivå bland dess medlemmar och den hade ansevära ekonomiska tillgångar (mer än en miljard dollar enligt en del uppskattningar). Sekten kunde på så sätt skapa ett nätverk av laboratorier och lägga ut stora summor på att fullända olika formler för massmord. Bland annat lade man

⁶⁴ David Isenberg, ”Welcome to the Postmodern Warfare Era”, IntellectualCapital.com, 5:40, 30 oktober 2000.

⁶⁵ ”Välbärgade amerikanska förorter är också allt oftare indelade i åtskilda, skyddade zoner för de superrika. Det fenomenet — som stadsplanerare med en förskönande omskrivning kallar för 'gated communities' — avspeglar en oroande kombination av social paranoia och pretentiös snobbism. Tyvärr skulle USA:s kommande beslut att placera ut ett nationellt missilförsvarssystem kunna förvandla själva Amerika till ett internationellt 'gated community'” (Zbigniew Brzezinski, ”Indefensible Decisions”, *Washington Post*, 5 maj 2000).

ut 30 miljoner dollar på kemiska vapen. Asahara, som hemsöktes av tanken på Hiroshima, förklarade att världens slut stod för dörren: det skulle ta formen av ett tredje världskrig och ett kärnvapen-holocaust som bara hans sekt skulle överleva.

Han trodde att han skulle kunna skynda på denna apokalyps genom att använda massförstörelsevapen. Sedan Aum Shinrikyo undersökt alla möjligheter och inte lyckats få tag på en kärnvapenbomb, använde sekten biologiska och kemiska vapen — flera gånger, i själva verket. Bortsett från de riktade angreppen, som de misslyckade attackerna mot det japanska parlamentet, kejsarfamiljen och domare i staden Matsumoto, gjorde sekten försök till massmord utan urskillning, till en början med biologiska vapen. Sekten samlade på sig ett förskräckande stort lager av olika slags biologiska vapen. Den försökte till och med få tag på Ebola-virus. Den försökte, än en gång utan framgång, att sprida sporer av de numera ökända anthraxbacillerna från taket på en bostadsfastighet i Tokyo i juni 1993. I mars 1995 misslyckades också ett försök att sprida botulin i Tokyos tunnelbana.

Olyckligtvis var sektens attacker med kemiska vapen mer framgångsrika — och den hade också lyckats skaffa ett helt lager av sådana vapen — särskilt attackerna med saringas. Den allvarligaste attacken var dess andra attack mot Tokyos tunnelbana 20 mars 1995, fem dagar efter den misslyckade bioterroristiska attacken. Fem sektmedlemmar sprayade en saringaslösning i fem olika tunnelbanevagnar. Eftersom de ännu inte hade fulländat sin teknik, dödade de färre människor än vad de kunde ha gjort med den mängden gas. Ändå ledde attacken till 12 döda och 5 000 fysiskt eller psykologiskt drabbade. Denna attack ledde slutligen till att Aum Shinrikyo upplöstes — organisationens immunitet under år efter år dessförinnan hade påmint om den japanska maffian, yakuza, och dess immunitet.

Är de här två fallen också undantag, som bevisar regeln att ”allt är till det bästa i den bästa av världar”? Ska vi acceptera Fukuyamas slutsats efter 11 september att ”moderniteten är ett mycket kraftfullt godståg som inte spårar ur på grund av händelserna nyligen, hur smärtsamma och oförutsedda de än var”?⁶⁶

Yttersta högern med psykopatiska drag i USA och Aum Shinrikyo-sekten är sociala fenomen i sig, vilka samlar tusentals och åter tusentals människor. Även om attacken mot Tokyos tunnelbana och bombningen i Oklahoma City blev till bakslag för dem bägge, är bakslagen bara specifika och tillfälliga.⁶⁷ Dessutom rör det sig bara om två olika uppenbarelseformer av fenomen som är mycket mer utbredda i världsskala, och om ett av dem har vi inga trovärdiga uppskattningar av dess styrka. Alla former av terrorism och massmord som utförs av grupper mot de samhällen de själva härrör ur, är delar av samma fenomen. Man måste skilja det från massterrorism mellan nationer. Attackerna 11 september hörde till den senare kategorin, medan algeriska GIA:s (Väpnade islamiska gruppen) mordiska handlingar hör till den förra. Båda skiljer sig från den terrorism vi såg under kalla kriget. Antingen det då rörde sig om politisk, nationalistisk, revolutionär eller kontrarevolutionär terrorism, syftade den sällan till massmord.

Alla som studerat ämnet är ense om, att antalet offer för de här två typerna av terrorism visat en klart stigande kurva under de två senaste årtiondena. Inte nog med att antalet attacker ökat spektakulärt — historiska avdelningen vid USA:s utrikesdepartement har beräknat antalet

⁶⁶ Fukuyama, ”History Is Still Going Our Way”, *Wall Street Journal*, 5 oktober 2001.

⁶⁷ Om USA, se Morris Dees och Mark Potok, ”The Future of American Terrorism”, *New York Times*, 10 juni 2001.

större terroristhandlingar mellan 1961 och 2001⁶⁸ och redovisar totalt 15 attacker mellan 1961 och 1980, därefter 34 under det enda årtiondet 1981-1990, och 80 1991-2000. Attackernas ”dödlighet”, det vill säga antalet dödsoffer, hade också rakat i skyn. En lista på terrorist-attacker med mer än 100 dödsoffer under 1900-talet omfattar bara tre sådana attacker under århundradets första sju årtionden. Därefter, med början på 80-talet ser man nio attacker till och med 1995, allt från självmordsbombarna mot USA-trupperna i Libanon 1983 till Oklahoma City-bombningen.⁶⁹ Listan gjordes före attacken 1998 mot USA-ambassaden i Nairobi, Kenya, vilken orsakade 291 döda och mer än 5 000 skadade.

På USA:s eget territorium är ökningen av attackernas dödlighet slående. Under 1980-talet dödades totalt 231 människor i 267 olika attacker. Under de följande tio åren skedde bara 60 attacker, men enbart Oklahoma City-bombningen orsakade 168 dödsfall, och totalsiffran för årtiondet blev 182.⁷⁰ I och med 11 september 2001 har första årtiondet på tjugohundratalet redan slagit alla rekord. Några få dagar därefter upplevde USA, i Japans efterföljd, de första försöken till terroristattacker med så kallade massförstörelsevapen: vägen av anthraxattacker som inleddes i början av oktober 2001. Det var enbart det faktum att sporer sprids på ett ineffektivt sätt och att de hade dålig kvalitet, som gjorde att antalet offer inte blev högre. När dessa rader skrivs har förövarna ännu inte upptäckts, men alla tecken tyder på att de är infödda i USA, inte ”transnationella” terrorister.

Biologiska vapen ger ojämförligt större möjligheter att döda och terrorisera människor än kemiska vapen⁷¹ — möjligheter som vida överstiger det mordiska skarpsinne som omvandlade flygplan i reguljärtrafik till jättelika brandmissiler, med matknivar som enda vapen. De möjligheterna ökas kraftigt av det som Foucault beskrev som ”överskott av makt över livet” som ”överskrider gränsen för all mänsklig suveränitet” och ”som uppstår då människor förvärvar den tekniska och politiska kapaciteten inte bara att styra livet utan också att reproducera livet, producera levande materia, producera monster, till och med producera okontrollerbara, universellt förstörande virus.”⁷² Okontrollerad, oreglerad utveckling av biogenetik och genetisk manipulation, i en värld där vinstskapande anses som det högsta goda, mångfaldigar inte bara riskerna för oavsiktliga katastrofer, utan förebådar även ännu värre katastrofer som åstadkoms avsiktligt med terroristiska syften.

Med genetisk manipulation är det möjligt att kraftigt öka de egenskaper som gör biologiska vapen så förfärande överlägsna: de är de enda vapen som kan säkra sin egen ”spridning” så snart de släppts lösa i en gynnsam omgivning. Att sprida biologiska ämnen kräver vare sig sofistikerade metoder eller enorm skicklighet. Eftersom de verkar genom att inandas eller intas med födan, kan de sprutas ut med en luftburen apparat över ett stort område eller med en sprayflaska inom ett begränsat utrymme. Beroende på deras natur kan de också införas i dricksvattenförråd eller födoämnen. En lyckad operation skulle kunna leda till hundratusentals döda med användning av en mängd organismer som skulle väga allt från något kilo till ett hundratal kilogram.

⁶⁸ Department of State, Bureau of Public Affairs, ”Significant Terrorist Incidents, 1961-1001: A Chronology”, Washington DC, 31 oktober 2001.

⁶⁹ Richard Falkenrath, Robert Newman och Bradley Thayer, *America's Achilles Heel: Nuclear, Biological and Chemical Terrorism and Covert Attack*, MIT Press, Cambridge, MA 1998, s.47. En del av informationen ovan om McVeigh och Aum Shinrikyo har tagits från denna källa.

⁷⁰ Gellman, ”The Covert Hunt for bin Laden”.

⁷¹ Om detta ämne se min artikel ”Le spectre du 'bioterrorisme'”, *Le Monde diplomatique*, juli 1998.

⁷² Foucault, *Il faut défendre la société*, s.226.

Dessutom är biologiska vapen relativt lätta att producera. För flera olika slags biologiska odlingar räcker det med ett elementärt laboratorium i ett badrum med badkar. De här vapnen kan också transporteras utan att avslöjas, även över gränser, antingen i begynnelse-doser som kan odlas för att skapa de önskade mängderna eller till och med i kvantiteter tillräckliga för att fylla en hel kyrkogård.

Kärnvapen är rätt mycket svårare att få tag på eller tillverka. Men de kan effektivt ersättas med mycket lättare tillgängliga strålningsbomber. En rysk militärexpert beskrev dessa bomber på följande sätt:

”Ett sådant vapen är i huvudsak en apparat gjord för att åstadkomma en dödlig och massiv dos av radioaktiv smitta inom ett stort område utan kärnexplosion. Det kan vara en blandning av sprängämnen och högradioaktiva ämnen, som till exempel använt kärnkraftsbränsle, cesium som inom medicinen eller i industrin, eller plutonium från ett kärnvapen eller från ett konventionellt kärnkraftverk, och som inte är lämpligt för vapentillverkning.

När en sådan bomb exploderar bildas ett radioaktivt moln som kan skapa allvarlig och mycket långvarig smitta. Om något sådant skedde i New York, skulle människor kunna tvingas att överge delar av staden i hundratals, om inte tusentals, år.”⁷³

Våld i städerna och anomi

Vår värld tycks avgjort bli allt farligare och allt mer skrämmande. Men dessa undergångs-scenarion, som verkligheten snabbt kommer ifatt eller till och med överskrider, är bara de mest synliga, mest spektakulära delarna av den allt starkare våldsvågen under de senaste årtiondena. Olika form av terrorism, från regeringars lika väl som från andra gruppers sida, är en del av det allmänt ökade våldet i storstäderna. Den verkställande direktören för FN:s Boende- och bebyggelsecentrum (Habitat) betonade 1998 ”den växande oron för det ökade våldet i städerna”. Som han beskrev det: ”Över hela världen uppskattas det att våldet i städerna ökat med ungefär 4 procent per år under de två senaste årtiondena. Detta gäller inte bara i mycket urbaniserade regioner som Europa och Nordamerika, utan också i Afrika, som både är den kontinent som är minst urbaniserad och en av de kontinenter som har störst tillväxt av sina städer.”⁷⁴

Ingen region i världen går fri. Tvärtemot vad man vanligen antar, är i själva verket personvåld mycket vanligare i västvärlden än i Asien. (Kan man dra slutsatser av detta när det gäller ”civilisationsnivå”?) Enligt FN-organisationens siffror var procentandelen personer som under åren 1988-94 upplevt våld i stadsområden med mer än 100 000 invånare 11 procent i Asien och samma andel i Östeuropa (innan krisen drabbade dessa två regioner under 1997 och 1998). Motsvarande andel i Västeuropa var 15 procent och 20 procent i Nordamerika. Det var endast Sydamerika (med 31 procent) och Afrika (33 procent) som överskred den nordamerikanska våldsnivån.⁷⁵

Det utbredda våldet i städerna i USA, den ”civiliserade världens” ledare, är välkänt. Men statistiken är ändå förbluffande och ger en oroande försmaak av framtiden. Enligt en studie från Boston har ett av tio barn i åldrarna 1-5 år varit vittne till att någon beskjutits eller skadats med kniv, och omkring en fjärdedel av stadsungdomarna från låginkomsttagarfamiljer har bevittnat ett mord.⁷⁶ Det är sant att antalet våldsbrott sjönk under 1990-talet i USA,

⁷³ Pavel Felgenhauer, ”Terrorists One Step Ahead”, *Moscow Times* 9 november 2001.

⁷⁴ Darshan Johal, ledare, *Habitat Debate, Towards Safer Cities* 4:1 mars 1998.

⁷⁵ Se ovan. Siffrorna citeras av Franz Vanderschueren, ”Towards Safer Cities”.

⁷⁶ Harvard University, *Youth Violence in Urban Communities, Urban Seminar Series on Children's Health and*

liksom i andra västerländska länder, tack vare förbättrade ekonomiska villkor. Men det skedde också — och ibland framförallt — till priset av kraftigt ökat förtryck.

Statistiken från USA:s Bureau of Justice ger en tydlig bild. Mordfrekvensen har mer än fördubblats sedan mitten av 60-talet, och nådde en topp på 10,2 per 100 000 invånare i recessionens år 1980. Därefter sjönk den i relativa mått men ökade åter till 9,8 år 1991. Den mycket lägre siffran för år 1999 (5,7) var ett resultat av den längsta ekonomiska expansionen i USA:s historia, men också ett resultat av en ännu högre tillväxttakt: tillväxten av antalet personer i fängelse.

Deras antal ökade med 6 procent per år i snitt under 1990-talet, från 292 fångar per 100 000 invånare 31 december 1990 till 478 den 31 december 2000. Det innebär att totalt 1 381 892 personer satt i fängelse vid det senare tillfället.⁷⁷

Det är inte svårt att förklara det världsomspännande fenomenet med ökat våld i städerna under de senaste tjugo åren. Franz Vanderschueren, teknisk rådgivare åt Habitats Urban Management Program, har beskrivit orsakerna väl:

”Våld är inte ett spontant fenomen utan produkten av ett samhälle som kännetecknas av ojämlikhet och marginalisering och brist på institutionell eller social kontroll. Marginalisering och fattigdom i städerna leder emellertid inte automatiskt till våld, men kan gynna det under vissa omständigheter. Den extrema fattigdomen i bostadsområden utan samhällsservice uppmuntrar våld. Borgmästar-konferensen i Montreal 1989 beskrev ”de grundläggande orsakerna till våldsökningen: tillväxt av städerna med marginalisering av de underprivilegierade och isolering av riskgrupper, otillräcklig mängd och kvalitet av sociala bostadsprogram och samhällsbekvämligheter, ungdomsarbetslöshet”. I ett samhälle som uppmuntrar konsumtion och konkurrens på delaktighetens och solidaritetens bekostnad, kan ungdomar utan hopp om arbete eller framgång leta efter sätt att överleva och vinna erkännande åtminstone från sina likar. Detta leder ofta till våld och ungdomsgång.”⁷⁸

Habitats rapport från 2001 om ”tillståndet i världens städer” klargör orsakerna till dessa fenomen:

”På 70-talet gick världen in i en globaliseringsfas med syfte att avreglera arbetsmarknader, privatisera offentliga funktioner och liberalisera finansvärlden. Man antog att finansiell avreglering skulle flytta sparmedel från utvecklade till utvecklingsländer, minska lånekostnaderna, minska risker med hjälp av nya finansiella instrument, och öka ekonomisk tillväxt. Det var i hög grad motsatsen som förverkligades: sparmedel har flutit från fattiga till rika länder, räntesatser har i allmänhet ökat, riskerna har ökat och den ekonomiska tillväxten i världen har saktat ned för den överväldigande majoriteten av länder, rika lika väl som fattiga.”⁷⁹

Till den här kommentaren kan vi lägga den stadigt fördjupade ojämlikheten mellan och inom länder under de senaste tjugo åren. Det ger oss en rätt fullständig lista över de viktigaste sociala och ekonomiska faktorer som resulterar i den höga nivån av anomi, det vill säga upp-lösning av sociala normer och referenspunkter, som kännetecknar vår tid. Emile Durkheim, pionjären inom sociologin, vars studie om självmord gett honom varaktig ryktbarhet, formulerade begreppet anomi. Han använde det som en viktig förklaring bland andra till självmord som samhällsfenomen. Durkheim trodde att anomi också kunde förklara mord:

”Anomi skapar i själva verket ett tillstånd av förtvivlan och irriterad utmattning, som kan vändas

Safety, Cambridge, MA, maj 2000.

⁷⁷ Siffrorna tillgängliga på US Bureau of Justice Statistics' webbplats.

⁷⁸ Vanderschueren, ”Towards Safer Cities”.

⁷⁹ UNCHS (Nairobi), *The State of the World's Cities Report 2001*, United Nations Publications, New York 2001, s.19.

mot personen själv eller mot någon annan beroende på omständigheterna. I det första fallet blir resultatet självmord, i det senare mord. Riktningen av dessa uppjagade krafter bestäms förmodligen av personens moraliska konstitution.”⁸⁰

Hur ålderdomliga Durkheims förslag till lösningar på detta sociala problem än kan tyckas, verkar hans diagnos i grunden ändå fortfarande anmärkningsvärt insiktsfull.⁸¹ Durkheim använde begreppet anomi som en synonym för ”avreglering”, och således även för ekonomisk avreglering. Vid slutet av 1800-talet sammanfattade han hundra års kapitalistisk utveckling på följande sätt: ”Under de senaste hundra åren har det ekonomiska framåtskridandet huvudsakligen bestått i att industrin och de industriella relationerna mer och mer frigjort sig från alla former av kontroll och reglering... Istället för att utöva kontroll står dessutom samhällets myndigheter nuförtiden i de ekonomiska intressenas tjänst.”⁸²

Detta har skett än en gång, i mer massiv skala än någonsin tidigare, under det senaste kvartsseklet. Efter trettio år av i det närmaste universell, Keynes-inspirerad reglering av marknadsekonomierna under perioden efter 1945, segrade den nyliberala offensiv som fördes av Thatcher och Reagan (i Pinochets efterföljd) i världsskala och bröt igenom varje form av motstånd. Avreglering, liberalisering av handeln och privatisering har varit de magiska orden i den nyliberala globaliseringen. Det har resulterat i en förfärande anomi, i en omfattning som aldrig tidigare förekommit. Detta sammanhang har inte bara lett till en ökning av våld i städerna, utan också i hög grad gynnat uppsvinget för terrorismen, den internationella organiserade brottsligheten och olika former av olaglig handel. Detta utgör ”globaliseringens mörka sida”, som en tjänsteman i Clintons regering helt riktigt påpekade.⁸³

Durkheim insåg på sin tid att framsteg kunde få sjukliga följder. Han såg — för att nu återknyta till den diskussion som redan inletts i detta kapitel — att själva Civilisationens marsch framåt kan åtföljas av olika former av Barbari, vilka kan ta över så snart ett samhälle glider ned i anomi. Han förstod att problemet bara kunde lösas genom förändring av samhällsstrukturer — även om de förändringar han själv föreslog förpassats till historiens skräphög:

”Således kan vi anta att denna ökning (av antalet självmord) inte härrör från framstegets inboende natur utan från de speciella villkor under vilket det sker i våra dagar, och ingenting säger oss att dessa villkor är normala. Ty vi får inte bli bländade av den strålande utveckling av vetenskap, konst och industri som vi idag bevitnar; den utvecklingen sker på det hela taget förvisso mitt i en sjuklig upphetsning vars sorgliga återverkningar var och en av oss upplever. Det är således mycket möjligt och även troligt att den ökade vågen av självmord har sitt ursprung i ett patologiskt tillstånd som just nu åtföljer civilisationens marsch framåt utan att vara ett nödvändigt villkor för den... (D)en förändring i moraliskt temperament som sålunda avslöjas vittnar om en djupgående förändring i vår samhällsstruktur. För att läka den ena, måste därför den andra reformeras.”⁸⁴

⁸⁰ Emile Durkheim, *Le Suicide*. PUF, Paris 1991, s.408. Durkheims klassiska bok finns i svensk översättning, *Självmordet*, Argos 1968. Det rör sig dock om en förkortad utgåva. Där citaten saknas i den svenska utgåvan, ger vi därför citat från det franska originalet. (Ö.a.)

⁸¹ Med inspiration i Durkheims analys kan man också studera hur olika religioner — till skillnad från ”civilisationer” — skapar olika slags reaktioner på anomin.

⁸² Durkheim, *Självmordet*, s. 214-215.

⁸³ James Steinberg, citerad i Gellman ”The Covert Hunt for bin Laden”. Som chef för utrikesdepartementets planeringsavdelning hade Steinberg 1995 möjligheten att utvärdera omfattningen av denna ”mörka sida” i en studie om hoten i världen efter kalla kriget.

⁸⁴ Durkheim, *Le Suicide*, s. 422 och 446. Ett resonemang i sammandrag kring detta finns i den svenska utgåvan, *Självmordet*, s. 297-299. (Ö.a.)

Utöver de sociala och ekonomiska faktorer som är resultatet av den nyliberala globaliseringen har en politisk faktor av stor historisk betydelse ytterligare ökat anomin i vår tid: den ”reellt existerande socialismens” kollaps tillsammans med den grundliga diskreditering av själva iden om socialism som den kollapsen lett till (hur felaktigt det än kan ha varit att sätta likhetstecken mellan det socialistiska projektet och den ”reellt existerande” socialismen). Det utopiska hoppet om ett samhälle baserat på social rättvisa och jämlikhet, som sågs som ett alternativ till kapitalismen, påverkade människors sätt att uppfatta världen politiskt under nästan ett århundrade, och längre än så i Europa. Sammanbrottet för denna uppfattning om ett alternativ har resulterat i en oerhörd förlust av ideologiska referenspunkter. Det har ytterligare förvärrat den allmänna anomin.

Kombinationen av dessa två dimensioner — den sociala och ekonomiska anomin tillsammans med den politiska och ideologiska anomin — har oundvikligen fått människor att falla tillbaka på andra former av samhällssolidaritet, som religionen, familjen och fosterlandet, som redan Durkheim påpekade på sin tid. Människors strävan att bekräfta sin ”identitet” har under de senaste åren än en gång slitit sönder vår planet. Det nya uppsvinget för den religiösa fundamentalismen är, som vi försökt visa här, bara ett av de många uttrycken för detta. För att vända på denna olycksbringande utveckling, måste vi givetvis göra något åt de bakomliggande orsakerna i dagens samhällsstrukturer, så som Durkheim hävdade redan i *Själv mordet*. Men eftersom vi inte kan omvandla samhället med ens — och logiskt nog, för att vi överhuvudtaget ska kunna omvandla samhället någonsin — är det nödvändigt att ett trovärdigt progressivt alternativ till den nyliberala kapitalismen åter framträder. Bara ett sådant alternativ kan dra undan mattan under fötterna på den reaktionära identitetspolitiken, genom att kanalisera samhälleligt missnöje i handlingar för att omvandla samhället i riktning mot demokrati och rättvisa. Det är samma hållning som vi i föregående kapitel förespråkade gentemot den islamiska fundamentalismen.

Dagens belackare blandar samman den progressiva rörelsen mot nyliberal globalisering med religiös fundamentalism och andra former av identitetsbaserad fanatism. Sanningen är den motsatta. I verkligheten är kampen mot den nyliberala globaliseringen — som föddes under det sena 1900-talets sista år och som nu växer snabbt i den unga generationen på tröskeln till det tjugoförsta århundradet — vårt största hopp i kampen för att besegra den reaktionära vågen.

Avslutning. *Leviathan* och presidenterna

Samuel Huntington själv nådde i slutet av sin bok, som så många citerat men så få läst, en slutsats som skulle ha varit värdig en Spengler: ”I världsskala tycks Civilisationen i många avseenden ge efter för barbariet, vilket skapar bilden av ett tidigare okänt fenomen, en global medeltid, som kan komma att sänka sig över mänskligheten.”¹

Huntington förklarade, att denna globala medeltid tycks bekräfta

”det 'rena kaoset' i världens affärer: ett globalt sammanbrott för lag och ordning, misslyckade stater och ökad anarki i många delar av världen, en global brottsvåg, transnationella maffior och drogkarteller, ökat drogberoende i många samhällen, ett allmänt försvagande av familjen, minskad tillit och samhällssolidaritet i många länder, etniskt, religiöst och civilisationsbetingat våld, och vapenmakt som styr i stora delar av världen.”²

Det är en oroande bild av världen efter kalla kriget, en bild som Huntington beklagade, och där han såg ”grundläggande drag i Civilisationen blekna bort”. Bilden av världen som ”rent kaos” är varken mer eller mindre än filosofen Hobbes' uppfattning om naturtillståndet, som hyllas så mycket i böcker om internationella relationer.³ Thomas Hobbes såg naturtillståndet som en tänkt antites till *Leviathan*, hans mest centrala begrepp och titeln på hans mest välkända bok. För Hobbes utgör naturtillståndet ett tillstånd av ”allas krig mot alla” — inte som ett krig utan avbrott, utan i den meningen att ”var man är var mans fiende” och därför ständigt måste hålla en ”beredskap” för krig.⁴ Det här begreppet har ofta använts för att beskriva världens tillstånd före andra världskriget, liksom — mer tvivelaktigt — under kalla kriget.

Det är sant att själva begreppet ”kalla kriget” exakt motsvarar den definition av krigstillstånd som gavs av den engelske 1600-talsfilosofen. Men kalla kriget ställde i huvudsak två läger mot varandra, två läger som styrdes av var sin supermakt. Det var inte en situation där man, med en förskjutning av Hobbes' begrepp, kunde säga att varje stat var fiende till varje annan stat och där allas krig mot alla var regeln. Det internationella samhället under kalla kriget kännetecknades av att det fanns två *Leviathan*, i Hobbes' mening av starka makter, som inger andra skräck, och därmed säkrar freden och försvaret av sina respektive samhällen.

Dessa två konkurrerande *Leviathan* balanserade varandra i ett globalt nollsummespel, grundat på vad som helt riktigt kallades ”terrorbalans”. Världen styrdes av *ett duopol på den legitima användningen av fysiskt våld*, skulle man kunna säga med en anspelning på Max Webers välkända definition av den moderna staten. Varje supermakt hade monopol inom sitt eget läger, när det gällde att bestämma vilket våld som legitimt skulle kunna användas mot en annan stat. Förenta Nationerna utgjorde på gott och ont forumet för att hantera vardera sidans intrång på den andras planhalva och de kriser som bröt ut i länder utanför någondera stormaktens domäner.

Det sovjetiska *Leviathan*s kollaps gjorde denna globala struktur instabil och ställde världen inför utsikten av en återgång till naturtillståndet i internationella affärer. Det var tydligt, eller

¹ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Touchstone, New York 1998, s 321.

² Se a.a.

³ Det är ingen slump att Robert Kaplan, en av de skribenter som har försökt visa denna världsbilds giltighet i världen efter kalla kriget, använder ett citat från *Leviathan* som motto, och citerar Hobbes flera gånger i sin bok med samlade artiklar i ämnet, *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War*, Random House, New York 2000.

⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Penguin, Harmondsworth 1985, kapitel 13, s. 185-86.

åtminstone rimligt att anta, att USA-Leviathan inte på egen hand skulle klara av att sköta alla de funktioner för att bevara den internationella ordningen, som landet tidigare utfört i konfliktfyllt samarbete med sin sovjetiska motpart. Detta gjorde en återgång till ”rent kaos” bara alltför trolig.

När Saddam Husseins Irak invaderade Kuwait 1990 med det öppet deklarerade syftet att annektera landet, såg många observatörer det som inledningen på ett nytt internationellt ”naturtillstånd”, där djungelns lag skulle råda. Invasionen slogs slutligen tillbaka, på grund av oljeintressena. Men hur många andra konflikter exploderade inte i olika brännpunkter över hela planeten, till och med i Europa, utan att den enda kvarvarande stormakten visade något intresse av att lösa dem?

USA själv hävdade att landet inte kunde spela rollen av världspolis på egen hand, även om det skulle vilja det. Hur skulle en glidning ned i kaos, mot ett Hobbeskt krigstillstånd, kunna undvikas? Det var den viktigaste frågan som ställdes efter Sovjetunionens försvinnande. Med andra ord, hur skulle ett monopol på den legitima användningen av fysiskt våld åter kunna upprättas i världsskala? Det var en oundgänglig förutsättning för att säkra trygghet och ordning — till och med borgerlig trygghet och ordning, vilket, när det kommer till kritan och enligt sunt förnuft, är att föredra framför djungelns lag.

Två uppfattningar om världsordningen

Det fanns i grunden två sätt att omorganisera världen efter kalla kriget; två sätt som avspeglade två konkurrerande teorier — Hobbes' och John Lockes — i sextonhundredtals-Englands politiska filosofi om statens födelse. De här två teorierna är väl kända, men tolkas ofta olika. Av det skälet måste vi först tydligt definiera dem i allmän politisk teori, innan vi ser hur de kan tillämpas på internationella relationer. Vi måste betona att vi tar Hobbes' och Lockes uppfattningar om staten i allmänhet och tillämpar dem i världsskala, utan att för den skull påstå att vi återger deras egna faktiska åsikter om relationer mellan stater eller om Englands förhållande till resten av världen.

I Hobbes' begrepp Leviathan upprättas herravälde antingen genom våld, ”genom erövring” eller genom politisk överenskommelse mellan människor, ”genom institution”. Bägge dessa metoder grundas i lika hög grad på ”fruktan”: fruktan för överhögheten, i första fallet, och människors fruktan ”för varandra” i det andra fallet.⁵ Hur Leviathans makt än upprättas, styr han genom den skräck han inger: ”Han har så mycket makt och styrka, att det är med fruktan därför han kan forma alla deras viljor.” Var och en ”bemyndigar allt hans handlande” genom att ge upp sitt individuella självbestämmande, sin rätt att styra sig själv, till Leviathan.⁶

Tvärtemot många tolkningar är iden om ett fördrag (*covenant*) som grund för maktutövningen bara något konstruerat i Hobbes' arbete, ett sätt att dölja att det civila samhället underordnas med våld. På så sätt framstår de som om staten alltid rättfärdigats genom en överenskommelse, även när den suveräna makten ”genom krig kuvar sina fiender under sin vilja, och ger dem livet bara på det villkoret”.⁷ Locke förkastade denna legitimering av makten genom erövring, och betonade helt riktigt att även ”sådana och endast sådana fångar som tagits i ett rättfärdigt och rättmätigt krig (är) underkastade en despotisk makt, vilken inte härleds ur något fördrag, och därför inte heller är kapabel till något sådant; det rör sig fastmer om ett fortsatt krigs-

⁵ *Leviathan*, kapitel 20, s. 252.

⁶ *Leviathan*, kapitel 17, s. 227.

⁷ *Leviathan*, kapitel 17, s. 228.

tillstånd”.⁸ Michel Foucault generaliserade denna ide om inbördeskrigets fortsättning — och vände då på Clausewitz' formulering (om kriget som politikens fortsättning med andra medel) snarare än han använde sig av Lockes — genom att beskriva det som grundläggande för all maktutövning, som alltid baseras på förtryck.⁹

Så här kritiserade Foucault det försök till mystifiering som han tyckte att Hobbes' begrepp om suverän makt baserad på fördrag utgjorde:

”Suverän makt upprättas på så sätt utifrån en radikal form av vilja, även om själva formen knappast spelar någon roll. Den viljan är knuten till skräck, och suveräniteten formas aldrig uppifrån, det vill säga genom beslut av den starkaste, eller segraren, eller föräldrarna. Den överlägsna makten formas alltid underifrån, genom viljan hos dem som hyser skräck; trots att det kan tyckas finnas en klyfta mellan de två främsta styrelseformerna (det styre som formas av institutioner, som ett resultat av ömsesidigt växelspel, och det styre som formas ”genom erövring” som ett resultat av en strid), är mekanismerna i bägge fallen i grunden desamma... Det är denna uppfattning om kamp och permanent inbördeskrig som Hobbes dolde genom att införa ett fördrag bakom varje krig och varje erövring, för att på så sätt rädda teorin om staten.”¹⁰

Locke uppfattade, i motsats till Hobbes' teori, det ”politiska samhället” som grundat med utgångspunkt i ett naturtillstånd (som Locke skilde från ett krigstillstånd) genom en frivilligt ingången förening för att upprätta ett politiskt samhälle där majoriteten styr. (Vi utlämnar här den diskriminering som sker på grund av kön eller egendom.) Från den här teorin kommer synen på regeringen som underordnad majoritetens vilja. Den måste agera enligt lagar och regler som garanterar de syften och rättigheter som regeringen insattes för att skydda, och regeringmakten definieras inom ramen för vad som är nödvändigt för att nå dessa mål.

”Alla som lämnar naturtillståndet och sluter sig samman i ett samhälle måste därför förutsättas avhända sig hela den makt som är nödvändig för samhällsbyggnadens syften till majoriteten, såvida de inte uttryckligen enats om att en röstandel större än hälften skall gälla vid beslut...”¹¹

Vilket statskick som än föreligger bör den härskande makten styra medelst offentliggjorda och allmänt godtagna lagar och inte efter tillfälliga påbud och beslut tagna utan föregående debatt. Människor kommer nämligen att vara i ett mycket sämre läge än i naturtillståndet, om de beväpnat en eller några få män med massans gemensamma makt utan att ha fastställt några som helst regler som leder och berättigar deras handlande. Dessa kan då efter behag tvinga dem att lyda sin plötsliga ingivelses orimliga och hämningslösa påbud eller sin tygellösa och ditills okända vilja.”¹²

Suveränitet, i den klassiska betydelsen av samfundets absoluta och eviga makt, utgår i Lockes begrepp endast från kollektivet av förenade medborgare, som har en konstituerande makt.

”Omformulerat på detta sätt fick begreppet suveränitet en helt annan betydelse, eftersom det

⁸ John Locke, *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, Daidalos 1998, s. 141.

⁹ Foucault, *Il faut défendre la société*, s. 16-17.

¹⁰ *Il faut défendre la société*, s. 83-85. Foucault tillade: ”Detta ledd förstås till att rättsfilosofin som belöning gav Hobbes den vördnadsbjudande titeln den politiska filosofins fader.” Jämför den kommentaren med en kommentar från Jean-Fabien Spitz, som kritiserar Hobbes i Lockes anda. Spitz skriver: ”Hobbes antropologiska och politiska utgångspunkter är inte på något sätt grundstenen till den moderna politiska filosofin; de är tvärtom oförenliga med konstitutionalismens existens.” (Spitz, *John Locke et les fondements de la liberté moderne*, PUF, Paris 2001, s. 334.) Vi kan vara överens med Norberto Bobbio om att ”det är svårt att finna en politisk tänkare som tydligare än Hobbes avslöjar det konservativa sinnets grundläggande drag: politisk realism, antropologisk pessimism, en konfliktfri och ojämlig samhällssyn” (Norberto Bobbio, ”La théorie politique de Thomas Hobbes”, *L'État et la démocratie internationale*, Complexe, Bryssel 1998, s. 118.)

¹¹ *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, s. 94.

¹² *Andra avhandlingen om styrelseskicket*, s. 117. Locke menade till och med att allas krig mot alla i Hobbes' mening på det hela taget var att föredra framför en ”absolut godtycklig makt” (se ovan).

inte längre för medborgarna innebar vare sig en struktur för underkuvande eller en ovillkorlig plikt att lyda.”¹³

Med vissa modifikationer kan vi överföra Hobbes' och Lockes uppfattningar om den politiska makten från att gälla relationer mellan individer till relationer mellan stater, från det civila samhället till nationernas samfund. Bägge uppfattningarna finner sitt mest typiska uttryck under 1900-talet, det första ”amerikanska århundradet”, i två USA-presidenters praktik och politik. Det rör sig om två släktingar, som till och med bar samma efternamn: Theodore and Franklin D Roosevelt.

Sedan Theodore Roosevelt blivit vicepresident 1901, under tjugonde århundradets första år, tog han över presidentämbetet efter mordet på William McKinley 6 september 1901. Han fortsatte McKinleys arbete inom utrikespolitikens område, och blev den som formulerade linjen systematiskt snarare än en verklig förnyare. McKinleys presidentperiod mellan 1897 och 1901 ses allmänt och med rätta som det avgörande ögonblick, då USA omvandlades till en imperialistmakt, även om landet först fick en ledande roll i internationell politik under första världskriget. Under McKinley vände USA sig ut i världen, förde krig mot Spanien, utvidgade USA:s herravälde till Kuba, Puerto Rico, Hawaii och Filippinerna, inrättade öppna dörrars politik i Kina och tog del i det internationella undertryckandet av boxarupproret.

Roosevelt hade redan utmärkt sig på Kuba under det spansk-amerikanska kriget. Som president systematiserade han den härskardoktrin han ärvt från McKinley, särskilt när det gällde relationerna mellan USA och Latinamerika. Han bekräftade därmed den förutsägelse som G W F Hegel hade gjort i sina föreläsningar 1822-1831 om historiefilosofin, fast på ett sätt som Hegel knappast hade förutsett: Hegel hade sett Amerika som ”framtidens land, där under de tider som ligger framför oss tyngden av Världshistorien kommer att visa sig — kanske i en tävlan mellan Nord- och Sydamerika”.¹⁴

Theodore Roosevelts namn förknippas i USA:s utrikespolitiska historia med ”*The Big Stick*”, ”den stora käppen”, en brutal politik för USA-herravälde i Latinamerika. Två av dess mest välkända episoder är då USA lyckades få kontroll över Panamakanalzonen år 1903 och det protektorat landet tvingade på Kuba genom det s k Platt-tillägget till konstitutionen. Roosevelt utvecklade sin doktrin i sitt årliga tal till kongressen 6 december 1904. Det skulle bli känt som ”Roosevelt-tillägget” till Monroedoktrinen från 1823, även om det i verkligheten var mycket mer betydelsefullt än själva Monroedoktrinen.

Detta berömda tal är det tydligaste, mest ideologiska manifestet till försvar för USA:s imperialistiska interventionspolitik under alla år från William McKinley till Bill Clinton till George W Bush. Alla argument för intervention kan höras i det, även argumentet om humanitär intervention och krig mot ondskan. Roosevelt talade i ett land med en konstitution i traditionen från Locke — men han lade ut ett Hobbeskt rättfärdigande av Leviathans roll i samfundet av nationer. Han förklarade på sätt och vis, att eftersom det inte skulle finnas någon möjlighet att upprätta ett demokratiskt internationellt samhälle, var Leviathan tvungen att driva igenom sitt välde — eller snarare måste olika regionala Leviathan göra det. USA tog på sig den rollen på västra halvklotet, innan landet kunde utsträcka uppdraget till hela den

¹³ Spitz, *John Locke et les Fondements*, s. 290.

¹⁴ G W F Hegel, *The Philosophy of History*, Dover Publications, New York 1956, s. 86. Antagonismen mellan de två Amerika skulle ”avslöja nyckelelementet i Världshistorien”, i den meningen att den skulle ge en föraning av USA:s framtida relationer med övriga världen. (”Die Weltgeschichtliche Wichtigkeit offenbaren soil”, *Vorlesungen fiber die Philosophie der Weltgeschichte*, Felix Meiner, Hamburg 5994, vol I, s. 209.)

”fria världen” efter andra världskriget, och därefter till hela planeten efter kalla krigets slut.

Roosevelts tal 6 december 1904 är så aktuellt att det förtjänar att återges oavkortat. Här ska vi begränsa oss till att citera några utdrag:

”Inom Nationen har individen nu delegerat denna rätt (att gottgöra orätter) till Staten, det vill säga till representanten för alla individer, och det är en grundsats i lagen att det för varje orätt finns en bot. Men i internationella lagar har vi inte alls kommit så långt som vi gjort i den allmänna lagen. Det finns ännu inget juridiskt sätt att garantera en rättighet i internationell lag...

Till dess att någon metod skapas för att åstadkomma en viss internationell kontroll över förbrytarnationer, skulle det vara en ond sak för de mest civiliserade makterna, för dem med störst sinne för internationella plikter och med den skarpaste och mest generösa uppfattningen om skillnaden mellan rätt och fel, att nedrusta. Om dagens stora civiliserade nationer skulle nedrusta totalt, skulle resultatet bli en omedelbar ökning av barbariet i en form eller en annan. Under alla omständigheter måste en tillräcklig beväpning behållas för att tjäna som en internationell polis; och till dess att den internationella sammanhållningen och känslan för internationella plikter och rättigheter utvecklats mycket mer än nu, måste en nation som önskar både garantera respekt för sig själv och göra gott åt andra ha en styrka som är tillräcklig för det arbete, den anser sig tilldelad inom ramen för den allmänna världsplikten... Ett stort fritt folk är skyldigt sig självt och hela mänskligheten att inte sjunka ned i hjälplöshet inför onskans makter...

Varje land vars befolkning uppför sig väl kan räkna med vår hjärtliga vänskap. Om en nation visar att den vet hur den ska agera med förnuftig effektivitet och anständighet i sociala och politiska frågor, om den upprätthåller ordningen och uppfyller sina plikter, behöver den inte frukta inblandning från Förenta Staterna. Ständiga missgärningar, eller en maktlöshet som resulterar i allmän upplösning av det civiliserade samhällets band, kan i Amerika liksom på andra håll till slut kräva intervention av någon civiliserad nation. Och på västra halvklotet kan Förenta Staternas anslutning till Monroedoktrinen tvinga Förenta Staterna att, om än motvilligt, i slående fall av sådana missgärningar eller maktlöshet, utöva en internationell polismakt... Det är en självklarhet att varje nation, antingen i Amerika eller på annat håll, som önskar behålla sin frihet, sitt oberoende, till slut måste inse att rätten till sådant oberoende inte kan skiljas från ansvaret för att använda det väl.”¹⁵

Franklin D Roosevelt intog rakt motsatt ståndpunkt i förhållande till sin släkting. Han var djupt förankrad i den liberala traditionen, i dess politiska dimension med rötter hos Locke, lika väl som i dess reformistiska, sociala och ekonomiska dimension som företräddes av Keynes. Upplysta liberaler hade kommit att se dessa två sidor av liberalismen som nödvändiga komplement till varandra i en värld, där social och ekonomisk kris lett till de mest fruktansvärda diktaturer. Den andre Roosevelt överförde dessa två visioner till de internationella relationernas nivå, under det som var och fortfarande är det mest progressiva presidentämbetet i USA:s historia under den imperialistiska perioden.

Inom ramen för den USA-dominans som kännetecknar den här eran, kunde inte kontrasten mellan de två släktingarnas politik gentemot Latinamerika vara mer slående. Istället för att använda ”den stora kappen” praktiserade Franklin D Roosevelt ”den gode grannens politik” i USA:s förhållande till övriga Amerika. Han avvisade Roosevelt-tilläggets öppna interventionspolitik år 1933, upphävde Platt-tillägget, drog tillbaka marinkåren från Haiti, lossade USA:s kontroll över Dominikanska republiken, Nicaragua och Panama och reagerade med moderation på nationaliseringen av USA-ägda jordbruks- och oljetillgångar i Mexiko, trots att oljebolagen tryckte på om militär intervention. En rad panamerikanska deklamationer under hans ämbetsperioder omdefinierade relationerna mellan länderna längs en linje, som var mer

¹⁵ Texten till detta tal, liksom till F D Roosevelts ”fyra frihets”-tal nedan är lätt tillgängliga på internet.

jämlik och respektfull mot de latinamerikanska ländernas suveränitet och oberoende. Samtidigt utvecklades de ekonomiska förbindelserna mellan USA och Latinamerika på ett sätt som var mer gynnsamt för latinamerikanska intressen.

I Roosevelts årliga tal till kongressen från 6 januari 1941 — ett slags manifest som blivit känt som talet om ”de fyra friheterna” — stakade han ut de principer som vägledde hans inrikes- och utrikespolitik. Han gjorde en lista av sex principer för inrikespolitiken: ”Lika möjligheter för ungdomen och för andra. Arbeta för dem som kan arbeta. Trygghet för dem som behöver det. Slut på speciella privilegier för ett fåtal. Skydd för medborgerliga rättigheter åt alla. Användning av det vetenskapliga framstegets frukter för att sprida och ständigt öka levnadsstandarden.”

Han tillade fyra principer för USA:s utrikespolitik, de ”fyra friheterna”. Avsikten var att dessa principer skulle definiera USA:s ingripande i andra världskriget, som Roosevelt då förberedde sig för:

”I framtida dagar, som vi strävar att göra säkra, ser vi fram mot en värld baserad på fyra väsentliga mänskliga rättigheter.

Den första är rätten att tala och yttra sig — överallt i världen.

Den andra är varje persons frihet att dyrka gud på sitt eget sätt — överallt i världen.

Den tredje är frihet från brist — vilket, översatt i världsskala, innebär ekonomiska villkor som garanterar åt varje nation ett hälsosamt fredligt liv åt dess invånare — överallt i världen.

Den fjärde är frihet från fruktan — vilket, översatt i världsskala, innebär en världsomspännande minskning av rustningarna till en sådan punkt och så grundligt att ingen nation kommer att vara förmögen att begå en fysisk angreppshandling mot någon granne — någonstans i världen.

Detta är inte en vision för något avlägset årtusende. De är en absolut grund för en värld som går att åstadkomma i vår egen tid och generation. Den världen är själva antitesen till den så kallade nya tyranniska ordning som diktatorerna försöker skapa med bomber.”

Vägval efter kriget

Franklin Roosevelts uppfattning om internationella relationer skulle få sitt mest betydande uttryck i FN-stadgan, som utarbetades och antogs omedelbart efter hans död 1945 och som i stora drag inspirerades av de principer han lagt fram under kriget. När stadgan utarbetades samtidigt som kriget närmade sig sitt slut, tycktes det bekräfta den förbluffande optimistiska förutsägelse Norbert Elias hade gjort 1939. Det var en förutsägelse som sprang ur hans egen mekanistiska och Kant-inspirerade historiesyn, vid en tid då mänskligheten störtats i en mörk tid utan historisk jämförelse.

”Man börjar skönja konturerna av ett världsomfattande system av spänningar inom staters förbund, inom överstatliga enheter av olika slag, av ett förspel till sådana globala utslagnings- och makt-kamper som utgör förutsättningen för ett globalt våldsmonopol, för en central politisk institution på jordklotet, och därmed förutsättningen för dess pacifiering.”¹⁶

FN-stadgan är ett kontrakt som stater skriver på av fri vilja, och som innebär att internationella relationer ska organiseras enligt bestämda regler. Den antogs av generalförsamlingen, FN:s främsta lagstiftande organ, där beslut tas med majoritetsomröstning bland medlemsstaterna enligt principen ”en stat, en röst”. FN-stadgan syftar till att garantera att ”vapenmakt icke kommer till användning annat än i gemensamt intresse” och att inter-

¹⁶ Norbert Elias, *Från svärdet till plikten Samhällets förvandlingar Civilisationsteori del II*, Atlantis 1991, s. 407.

nationella relationer ska styras ”i överensstämmelse med rättvisans och den internationella rättens principer” och efter principer om ”folkens lika rättigheter och självbestämmanderätt”. Den ger också hög prioritet till ekonomisk och social utveckling, samtidigt som den befördrar och främjar ”aktningen för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla utan åtskillnad med avseende på ras, kön, språk eller religion”.¹⁷

Stadgan föreskriver att det vid behov ska kunna skapas en internationell väpnad styrka, som antas intervensera som en sista utväg för att bevara freden inom ramen för stadgans principer och för internationella lagar. Säkerhetsrådet ska fungera som en verkställande kommitté som med stöd av ett internationellt militärt stabsutskott kontrollerar denna väpnade styrka. Fem länder som deltagit i segrarkoalitionen från andra världskriget gav sig själva permanent medlemskap i säkerhetsrådet. Stadgan ger dem ett viktigt privilegium, även om det rör sig om ett privilegium i enlighet med Lockes konstitutionella principer: vetorätten. De fem permanenta medlemmarna i säkerhetsrådet har sedan dess hävdat detta privilegium genom att framträda som världens fem största kärnvapenmakter. Det land som med störst kraft krävde detta privilegium — som kan jämföras med det veto som ett icke-valt statsöverhuvud kan utöva i en monarki — var i själva verket Sovjetunionen. Det är ett icke-jämlikt privilegium, men det var och förblir det pris som oundvikligen måste betalas för FN:s existens, och för att organisationen ska kunna fungera utan att falla offer för första bästa oenighet mellan stormakterna i en fråga som rör världsfreden och säkerheten.¹⁸

Men FN-stadgan har aldrig helt och fullt tillämpats eller respekterats, vare sig i ord eller anda. Det berodde på den ökade spänningen mellan världens två *Leviathan* — vilket i hög grad var en följd av att Harry S Truman blivit president efter Roosevelts död. FN reducerades i praktiken till en avräkningsanstalt för smärre transaktioner mellan de två supermakter som utgjorde det globala duopolet. När det gällde större transaktioner föredrog de i allmänhet att förhandla bilateralt, ansikte mot ansikte.

Kalla krigets slut gjorde det möjligt — men bara möjligt — för stadgan att slutligen få effekt. Många ville tro att det nu stundade en ny tid med fred baserad på internationella lagar. ”Fredsvinsten”, det vill säga det man sparade på nedrustningen som hade inletts på Michail Gorbatjovs initiativ, antogs göra det möjligt att lösa världens ekonomiska problem och skapa sociala villkor för att göra världen fredlig.

Det skulle vara ett sätt att organisera världen efter kalla kriget i linje med Lockes och Roosevelts principer. Det skulle bygga på två pelare: FN å ena sidan som skulle tillämpa sin stadga fullt ut, och ett slags global Marshallplan å den andra, i mycket större skala än den ursprungliga Marshallplanen. Dess mål skulle vara att utrota fattigdom, svält och endemiska

¹⁷ Hela texten till FN-stadgan liksom till allmänna förklaringen om mänskliga rättigheter finns lätt tillgängligt på svenska på nätet, bl a på webbplatsen för FN:s nordiska informationskontor, www.un.dk (ö.a.).

¹⁸ De som kräver att de permanenta medlemmarnas vetorätt ska avskaffas och FN:s verkställande makt övertas av generalförsamlingen, är inte bara drömmare utan har också fel utifrån en demokratisk ståndpunkt. De är drömmare, eftersom beslut i frågor om internationell säkerhet som tas av en majoritet av stater enligt principen om ”en stat, en röst” mot stormakternas vilja, uppenbarligen skulle leda till att stormakter lade veto med hjälp av militära påtryckningsmedel (vilket för övrigt skulle gynna den starkaste militärmakten, USA). Det finns inte heller några som helst utsikter för att ett sådant reformförslag skulle antas. Det vore i vart fall ett misstag utifrån demokratiska synpunkter: principen om ”en stat, en röst” är inte demokratisk, eftersom den till exempel likställer en miljard indier och 12 000 invånare. i Nauru. En verkligt demokratisk internationell organisation skulle ha två kamrar: en kammare med stater enligt den nuvarande generalförsamlingens modell och en kammare dit representeranter valdes i direkta val i proportion till befolkningens storlek. Det skulle påminna om det tvåkamarsystem som finns i dagens konstitution i USA eller under Sovjetunionens konstitution från 1913.

sjukdomar och gynna utveckling i alla länder, i världens ”Syd” lika väl som i ”Öst”.

Detta skulle fordra det slags ”omvändelse” hos USA:s ledare som Georges Bataille uppmanade till redan 1949, när världen höll på att övergå från världskrig till kallt krig. De skulle ha varit tvungna att förstå att bara USA:s generositet, en gåva av dess ”överskott” i den globala utvecklingens intresse, skulle kunna trygga välståndet för världens folk.

”Om en del av rikedomerna (enligt en grov uppskattning) är dömd till förstörelse eller åtminstone till improduktiv användning utan någon möjlig profit, är det logiskt, till och med oundvikligt att ge upp varor utan att få något istället. Därför... är möjligheten till fortsatt tillväxt i sig självt beroende av givande: Industrins utveckling i hela världen kräver att amerikanerna klart inser behovet, i en sådan ekonomi som deras, av att ha en marginal för operationer utan vinst.”¹⁹

”Om krigshotet får Förenta Staterna att lägga merparten av sitt överflöd på militär tillverkning, kommer det att vara meningslöst att fortfarande tala om en fredlig utveckling: I själva verket måste krig utbryta. Mänskligheten kan röra sig fredligt fram mot en allmän lösning på sina problem, bara om detta hot får USA att avdela en stor del av sitt överflöd — medvetet och utan att få något i gengäld — till att öka den globala levnadsstandarden, en ekonomisk aktivitet som på det sättet ger den skapade överskottsenergin ett annat utlopp än krig.”²⁰

FN:s grundande och Marshallplanen gav upphov till den första omgången av illusioner efter 1945. Nyligen var det många som naivt trodde på George Bush senior när han 11 september 1990 förklarade att en ”ny världsordning” efter kalla kriget var inom räckhåll:

”... en ny era — friare från hotet om terror, starkare i sökandet efter rättvisa, och tryggare i strävan efter fred. En era i vilken världens nationer, i Öst och Väst, Nord och Syd, kan blomstra och leva i harmoni... En värld där lagarnas styre ersätter djungelns lag. En värld där länder tar på sig sin del av ansvaret för frihet och rättvisa. En värld där de starka respekterar de svagas rättigheter.”²¹

Sällan har ett propagandatal utsått så många mystifikationer. Det inledde en era av extremt hyckleri, där motsägelsefulla uttryck som ”humanitära krig” och ”militär rättvisa” skulle frodas och mångfaldigas. Det val Washington verkligen gjorde, i regering efter regering, var Theodore Rooseveltts Hobbeska val, inte Franklin Rooseveltts val. Washington valde att utsträcka Roosevelt-tillägget till att gälla hela världen, inte att sträva efter de ”fyra friheterna”. Det valde att upprätta Leviathan på basen av fruktan och extrem upprustning, snarare än att befria världen från fruktan genom att lova nedrustning.

Några enstaka siffror förklarar mer än många ord. Efter kalla kriget sjönk USA:s militärutgifter aldrig under 3 procent av BNP, och är nu på väg upp igen mot 3,5 procent. Samtidigt utgör USA:s utgifter för bistånd bara 0,1 procent av BNP — mindre än i procent av den federala budgeten, vilket ska jämföras med de 15 procent av den federala budgeten som Marshallplanen en gång i tiden uppgick till. Med andra ord utgör USA:s utlandsbistånd en trettiofemtedel av militärutgifterna och en sjundedel av det mycket modesta mål FN har satt upp.²²

Det är denna väg Washington har valt gång på gång under åren efter kalla krigets slut: upprustningens väg när det gäller förstörelsevapen, girighetens och gnidighetens väg när det gäller utlandsbistånd. Det är den väg som lett från krig i FN:s namn mot Irak, till krig inom ramen för NATO i Kosovo och till krig mot Afghanistan fört av Leviathan-USA med stöd av

¹⁹ Georges Bataille, *La Part maudite*, Minuit, Paris 1967, s. 64.

²⁰ Se a.a., s. 220.

²¹ George H W Bush, Washington DC, 11 september 1990, citerades i inledningskapitlet.

²² USA är det OECD-land som använder lägst procentandel av BNP för utlandsbistånd. Samtidigt minskade det totala biståndet från G7, världens sju rikaste länder, med mer än 30 procent i fasta priser under 1900-talets sista årtionde.

den trogne brittiske medhjälparen. Och man måste vara enastående kortsynt för att inte se att dagens globala imperium styrs från Washington. När USA inte agerar på egen hand använder det samma metod som romarna för att utvidga sitt imperium: det är med Machiavellis ord metoden att ”bilda allianser där du reserverar för dig själv ledningen, sätet för den centrala myndigheten och initiativrätten”.²³

Attackerna mot New York och Washington har inte på något sätt fått USA att ändra politik, utan endast kraftigt förstärkt den hegemoniska och unilaterala linje i Hobbes anda som landet följt under perioden efter kalla kriget. Med denna linje har regeringen i USA gett sig själv rätten att döma resten av världen och bestraffa vem den vill, när den vill, hur den vill. FN har inte längre någon annan funktion än att rättfärdiga Washingtons beslut när de är fattade — sedan våld utövats av och för Washington — och att ta på sig uppgiften att förvalta, bygga upp och ”bygga nationer” i de ”misslyckade staterna”. På det sättet har USA kungjort för resten av världen — underförstått först, men på sistone allt mer uttalat — att den verkliga världen är den totala motsatsen till den saga som Bush senior en gång berättade om ”en värld där de starka respekterar de svagas rättigheter”.

USA:s budskap till resten av världen påminner om den berömda dialog som skrevs av historikern Thukydides, där han tänker sig att sändebuden från Athen, då staden var som mäktigast, vände sig till rådsherrarna på den belägrade ön Melos, och sade att ”vid mänsklig beräkning rättvisa beaktas, då båda parterna stå under lika tvång. Men de som äro överlägsna göra vad de kunna, och de svaga foga sig.”²⁴

Till detta svarade männen från Melos:

”Alltså måste vi nu, då ni företagit er att tala om det nyttiga, i motsats till det rätta, anse nyttigt att ni icke upphäva en (för alla människor) gemensam förmån... Ett sådant förfarande är icke minst i ert intresse, med ju större (er pålagt) straff ni, om det går er olyckligt, skulle bli för andra ett varnande exempel.”²⁵

I en anmärkningsvärd liten bok om de terroristiska och icke-konventionella ”asymmetriska hot” som riktas mot USA, skrev överstelöjtnant Kenneth F McKenzie, Jr från USA:s marinkår år 2000 följande: ”När svaga nationer, och till och med ickestatliga grupper, kan föreställa sig att skrämja eller straffa en dominerande makt i en skala som inte gick att tänka sig för z Soo år sedan, skulle vi metaforiskt kunna tala om meliernas hämnd och höra avlägsna applåder

²³ Niccolò Machiavelli, *The Discourses*, Penguin, Harmondsworth 1970, s.284. I bestsellern *Empire* (Harvard University Press, Cambridge, MA 2000) försöker Michael Hardt och Antonio Negri att visa att USA idag inte längre är ”centrum i ett imperialistiskt projekt” och att ”Imperialismen är slut” (s. xii-xiv). Framgången för deras bok har förmodligen något att göra med deras metod, en hybrid av hegelianism och postmodernism som tar juridiska begrepp som ”utgångspunkter” (s. 9) och ställer ”det virtuella”, ”soft” — ”eter” — på samma nivå som det materiella — pengar och bomber. Hardt och Negri medger att USA fortfarande spelar en hegemonisk roll när det gäller militär styrka, där landet kan agera på egen hand. Men de tillägger omedelbart att USA ”föredrar att agera i samarbete med andra under FN:s paraply” (s.309). Denna slutsats, helt utan politiskt skarpsinne, används för att underbygga deras ide om att det inte finns något ”nytt Rom” (s.347). New York är enligt Hardt och Negri centrum för den globala ekonomiska makten. De kan inte se att Washington, det nya Rom, på en och samma gång är det politiska och militära centrumet för det verkliga USA-imperiet och dess beslutscentrum när det gäller frågor om världens ekonomiska politik, säte för centralbankens styrelse, för Internationella valutafonden och för Världsbanken. — Under färdigställandet av denna bok har Hardts och Negris bok publicerats på svenska under titeln *Imperiet* (Fronesis 1003) Ö.a.

²⁴ Thukydides, *Peloponnesiska krigets historia*, del 2, Geber 1945, s. 68.

²⁵ a.a., s.68.

från dessa öbor.”²⁶

Alltför sant.

Kanske den tragiska auran kring hela ämnet med ”asymmetriska hot” förklarar, varför de som skriver om dem tenderar att citera den antika grekiska litteraturen. Oavsett skälet kom det ut en annan bok 1998 om samma hot riktade mot USA:s svagaste punkter, och den refererade självklart till myten om Akilles och hans berömda sårbara punkt, hälen. Boken drog följande slutsats:

”I Homeros' epos dödades Akilles först sedan han besekrat sin störste motståndare, Hektor, trojanernas kämpe. I ett vredesutbrott vanhelgade Akilles den slagne fiendens kropp. Detta förargade guden Apollon, som kände till Akilles' dolda sårbarhet. Senare, då Akilles stred mot en mindre betydelsefull motståndare, ledde Apollon en pil till Akilles' häl, och sårade krigaren som trott att han var omöjlig att besegra dödligt. Hälen var hjältens sårbarhet, men hybris visade sig vara hans största svaghet.”²⁷

Den arrogante USA-Akilles fortsätter, sedan han besekrat sin ryske fiende Hektor, att trycka den besegrade fienden till marken och förödmjuka honom. En mindre betydelsefull motståndare har sänt iväg de pilar som sårat Akilles allvarligt på hans mest sårbara punkt. Akilles, som är uppjagad av övermodig stolthet, slår mot alla sina motståndare på en gång och lurar sig själv att tro att han kan skydda sin häl genom att bära stridskängor. Hans hybris har utlöst och kommer att fortsätta att utlösa vreden från Nemesis, den gudomliga hämnadens gudinna.²⁸

²⁶ Kenneth F McKenzie, Jr, *The Revenge of the Melians: Asymmetric Threats and the Next QDR*, McNair Paper 62, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington DC 2000, s. x.

²⁷ Falkenrath m fl, *America's Achilles Heel: Nuclear, Biological and Chemical Terrorism and Covert Attack*, s.340. ”Hybris” handlar för Falkenrath m fl om USA:s illusioner om sin egen säkerhet, snarare än om dess internationella politik. För övrigt borde författarna ha gjort sig mödan att kontrollera källan till den myt som de gjort till vägledande metafor för sitt arbete. Det är inte ”i Homeros' epos” som Akilles dör av en pil som skjuts från Paris' båge under Apollons ledning — Iliaden beskriver inte Akilles död.

²⁸ Hybris och Nemesis är undertitlarna på de två delarna i Ian Kershaws välkända biografi över Hitler.

Tillägg: Brev till en lätt deprimerad krigsmotståndare

Kära vän,

Jag tycker inte att den besvikelse du känt sedan du hörde om den irakiska regimens fall är befogad.

Det är klart att jag kan förstå den. Det som framförallt bedrövade dig var att detta fall gjort det möjligt för gamarna i Washington och London att hissa sina flaggor. Det var ett halvkolonialt krig som drevs av tandemparet Bush och Blair (låt oss kalla dem B2 — det passar bra att döpa dem efter ett bombplan!) i trots mot en klar majoritet av världsoptionen. Ändå kan de nu kalla det ett ”befrielsekrig”, inspirerat av demokratiska ideal. Ja, det kan göra en vansinnig!

Men kom ihåg vad vi förutsade månad efter månad. Det kan sammanfattas som några få hypoteser:

Att B2:s lättaste uppgift skulle bli att störta Saddam Husseins regim, som de skulle kunna besegra utan alltför stor möda. Deras verkliga problem skulle börja därefter.

Att de vågade trotsa den allmänna opinionen eftersom de räknade med att åsynen av irakiska massor som jublade över Saddam Husseins fall skulle vinna över den. Vi var tvungna att förbereda oss för den åsynen. Med tanke på hur hatad Baath-partiets diktatur var — och med all rätta — skulle en sådan utveckling vara oundviklig.

B2 är äventyrare, spelare; de gick ut i krig och satsade på det bästa möjliga scenariot. De satsade på att kunna ta över huvuddelen av den irakiska statsapparaten, särskilt armén, då den skulle vända sig mot Saddam Hussein, och på att de skulle kunna använda den för att kontrollera Irak efter segern. Men det troligaste scenariot var att deras intervention — som skulle börja med ett försök att döda Saddam Hussein och ockupera de irakiska oljefälten — skulle leda till sammanbrott för statsapparaten och resultera i ett omfattande kaos präglad av blodiga uppgörelser.

Alla dessa förutsägelser har bekräftats. Ingenting av det som hänt kan, när allt kommer till kritan, ha förvånat dig. Allt var förutsägbart. Låt oss titta närmare på händelserna under de senaste dagarna:

Segern

På ena sidan hade vi en ”koalition” mellan världens främsta militärmakt, som själv svarar för mer än 40 procent av världens militärutgifter, och en av de större vasallmakterna. På andra sidan hade vi ett tredje världenland, där två tredjedelar av stridskrafterna förstördes 1991 och den resterande tredjedelen under åren därefter nöttes ned av blockaden som hindrade landet från att underhålla sina vapen. Dess vapenmakt försvagades ytterligare av flera år av FN-övervakad nedrustning. Hur skulle någon under dessa omständigheter kunna bli förvånad över sammanbrottet i Irak?

Samma regim hade redan lidit ett förkrossande nederlag 1991, då de irakiska stridskrafterna i Kuwait och södra Irak bröt samman. Det är sant att den här gången hade Washington som mål att inta städerna och ockupera hela landet; det är givetvis ett svårare mål att uppnå. Men under tiden hade landet åderlåtits, och var utmattat efter mer än tjugo år av krig, bombningar och blockad. Sådant var tillståndet för det land som Washington gav sig ut för att erövra. Och år 2003, liksom år 1991, var det ett faktum att den stora majoriteten av irakierna, som förmodades utföra ordena från Bagdad, i själva verket hatade Baath-regimen. Hur kunde

någon vänta sig en folklig mobilisering under sådana villkor?!

Det som i själva verket var förvånande var inte den snabba segern för USA:s och Storbritanniens trupper, utan det motstånd som den irakiska regimens styrkor bjöd under offensivens första dagar. Kom ihåg att under de där första dagarna gjorde alla kommentatorer i kör narr över förutsägelseerna om en snabb seger! Många trodde att offensiven skulle köra fast så som man förutspått redan 1991. De tog fel om orsaken till det första motståndet. Det berodde på att markoffensiven startade samtidigt som de intensiva bombningarna, medan Washington 1991 hade utsatt den irakiska armén för fem veckors häftig bombning innan man satte in sina egna trupper i strid. Det innebar att regimens styrkor i årets krig fortfarande var beredda att kämpa när markoffensiven startade — mycket mer än 1991, då de irakiska trupper som överlevt bombningarna var utmattade och förvirrade, och kapitulerade i massor till koalitionsstyrkorna.

Men det handlade om regimens styrkor, ingenting annat! Den som tog händelserna i Irak för ett verkligt folkligt motstånd, den som blandade ihop regimtruppernas försvar av Bagdad med folkets försvar av Beirut under den israeliska belägringen 1982, tog allvarligt miste både om de militära utsikterna och om det irakiska folkets förhållande till Saddam Husseins tyranniska regim. Det största bakslaget för Pentagons plan var faktiskt att de bombningar de chansade på under offensivens första dag missade sitt mål: Saddam Hussein. Och när Saddam Hussein senare upphörde att fungera som överbefälhavare, var det förmodligen det som direkt utlöste det hastiga sammanbrottet i Bagdads försvar — antingen han nu dödades av en bomb eller lyckades fly fältet. I en så centraliserad persondiktatur räcker det att göra sig av med diktatorn för att förstöra regimens grundvalar när de väl sätts under intensivt tryck.

Reaktionerna i Irak

Hur kan någon bli förvånad över att det irakiska folket reagerade med lättnad och glädje över diktaturens fall? Jag kände själv verklig lättnad, även om jag aldrig har upplevt vad irakierna varit med om. Baath-partiet kom till makten i Irak i juli 1968, då jag själv, som så många i min generation i många delar av världen, befann mig mitt uppe i min egen radikaliseringsprocess. Den nya regimens första prioritering var att krossa det irakiska uttrycket för den radikaliseringsprocessen — en radikaliseringsprocess som i Mellanöstern tagit fart efter arabregimernas nederlag mot Israels angrepp i juni 1967.

Det terrorvälde som upprättades i Bagdad fortsatte med att hänsynslöst krossa gerillafronten som öppnats i södra Irak av den Che Guevara-inspirerade Khaled Ahmed Zaki, liksom den vänsterflygel som brutit med det irakiska kommunistpartiet. De nya kuppmakarna fick snabbt ett rykte som regionens mest våldsamma regim. Irakiska aktivister visste att det var bättre att dö i strid med regimens styrkor än att gripas och dö under en tortyr av oöverträffad grymhet. Baath-regimen krossade den irakiska vänstern, den starkaste kraften inom vänstern i arabvärlden, i blod. På så sätt bidrog regimen till att bana väg för den islamiska fundamentalismens hegemoni över folkliga protester i Mellanöstern. Av alla diktatorer som jämförts med Hitler under det senaste halvseklidet — oftast på det mest tendentiösa sätt och för propagandistiska ändamål — är Saddam Hussein den som närmast motsvarar beskrivningen. Det gäller inte bara regimens inrikespolitik (med undantag för det faktum att nazismen hade en ideologiskt motiverad massbas) utan också dess expansionspolitik som vägleds av blint storhetsvansinne.

I 35 år har jag väntat och hoppats på att denna förfärliga regim ska falla! Så jag var lättad när den äntligen föll, på samma sätt som miljoner irakiska män och kvinnor var lättade. Inte heller

var det irakiska folkets lättnad förvånande; den var helt förutsägbar. Det som var förvånande, åtminstone för Washington och London, var att de arabiska irakierna gav deras trupper ett så ljumt välkomnande, ofta med en udd av fientlighet. Det gällde även i den shiitiskt dominerade södra landsdelen, där de trodde att de hade övertaget.

Det är inte heller svårt att förstå. Det som Washington och London inte lyckades förstå är att det här folket, som har så många skäl att hata Saddam Hussein, har ännu fler skäl att hata dem själva. Irakierna kommer ihåg hur koalitionen lämnade ut dem till Saddam Hussein 1991. De lider fortfarande av effekterna av tolv års folkmordsblockad som genomdrivits av Washington och London med samtycke från deras partner i FN:s säkerhetsråd. Och de kan inte välkomna USA som befriare, när landet samtidigt ses som den främsta förtryckaren i Mellanöstern och staten Israels sponsor. Inte heller kan de välkomna de medföljande britterna, kolonialherrarna från i förrfjol, som lämnat så många bittra minnen efter sig.

Följaktligen var irakiernas glädjeytringar rätt återhållsamma. Washington måste tillgripa propagandatrick för att kunna ge intrycket av att koalitionens trupper välkomnades som ”befriare”. Visst hyllades de, men framförallt av plundrarna, som med famnen full av sitt byte hade alla skäl att säga ”Bush very good”. Ockupationstrupperna gav avsiktligt dessa plundrare fria tyglar. Militärledningen trodde att den på så sätt skulle skydda ockupationen mot folklig fientlighet, när det i själva verket ledde till kraftigt ökad misstro. (Den enda offentliga byggnaden i Bagdad som bevakades väl var oljeministeriet, precis som de enda ”säkra” områdena i Irak var oljefälten.) De nya invasionstrupperna blev ansvariga för en plundring av Bagdad som i historien kommer att framstå som den moderna motsvarigheten till plundringen av Bagdad under mongolernas invasion på 1200-talet.

Den enda del av den irakiska befolkningen som förenades med ockupationstrupperna och massivt uttryckte sin glädje över deras närvaro var kurderna. Än en gång har de kurdiska ledarskapen i Irak visat sin eviga kortsynthet, den som så ofta lett dem till att söka sig usla allierade: Israel, shahen av Iran, den turkiska regeringen, de iranska mullorna — och till och med Saddam Hussein! De hade inte vett att undvika att kompromettera sig med en ockupationsstyrka som är dömd att bli måltavla för de arabiska irakiernas missnöje, trots att de arabiska irakierna är de enda allierade som i slutänden kommer att kunna ha en avgörande betydelse för irakiska Kurdistans framtid. Det skulle vara förödande för kurderna om deras ledare befäster bilden av sig själva som ockupationsmakternas hängivna medarbetare. USA och Storbritannien har i själva verket ingen avsikt att försvara det kurdiska folkets rätt till självbestämmande. De kommer inte att tveka att offra de irakiska kurderna om det gynnar deras syfte att stärka sitt grepp över landet.

Kontrollera Irak, dominera världen

De som plundrar Iraks städer i liten skala har redan nu gjort uppgiften mycket mer komplicerad för de storskaliga plundrarna, ockupationsmakterna. Varje dag som går bekräftar ytterligare hur svårt det kommer att bli för B2 att kontrollera Irak och en befolkning som hjärtligt avskyr dem. Deras handgångne man Ahmed Chalabi och hans handfull av legoknektar som fördes in i landet i USA-truppernas packning kommer med all säkerhet inte att kunna ändra på den situationen.

USA:s problem är att de inte kommer att hitta någonting mer pålitligt i Irak än resterna av Saddam Husseins apparat — i ännu högre grad än i Tyskland och Japan efter 1945, där de ändå kunde använda hela skikt inom den gamla regimens statsapparat, och i Japan till och med kejsaren själv. De är bara bland den gamla regimens tjänare som det finns tillräckligt

många som är så moraliskt förfallna att de kan tänkas bli ockupanternas hängivna tjänare. Det är bara de som kommer att vilja tjäna landets nya herrar, med desto större entusiasm som de på det sättet kan rädda sina egna skinn, samtidigt som de släcker sin törst efter makt. Det kommer att göra ockupationen ännu mer förhatlig för den stora majoriteten av irakier.

När USA sprider ut sin närvaro allt mer i arabvärlden, blir dess styrkor allt mer utsatta. Det hat som USA väcker i alla Mellanösterns länder och i hela den islamiska världen har redan exploderat i dess ansikte flera gånger. 11 september var bara det mest spektakulära, mest dödliga uttrycket hittills för det hatet. Ockupationen av Irak kommer att öka det allmänna missnöjet till det yttersta. Det kommer att påskynda förruttnelsen av den regionala ordning som stöds av Washington. Det kommer inte att bli någon Pax Americana. Det kommer snarare att bli ytterligare ett steg ned mot barbari, med det främsta barbariet i Washington och dess allierade som göder den religiösa fanatismens motsatta barbari — så långa som inga nya progressiva krafter träder fram i den här delen av världen.

Projektet att bygga ett världsimperium dominerat av USA med brutalt våld är oundvikligen dömt att misslyckas. I det avseendet har Washington redan lidit stora politiska bakslag, tvärtemot det intryck som dess militära seger i Irak tillfälligt kan ge. Aldrig sedan kalla krigets slut har USA:s hegemoni ifrågasatts så allmänt i världen; aldrig har det funnits så litet stöd för denna hegemoni. Det gäller relationerna mellan länder: aldrig har länder som Washington betraktat som sina lojala allierade varit så motsträviga och trilska. Till och med den turkiska regeringen vägrade att låta USA-trupperna passera dess territorium. Washington lyckades inte köpa dess stöd, precis som det inte lyckades köpa tillräckligt många medlemmar av FN:s säkerhetsråd för att få nio ynka röster för sitt krig mot Irak!

Det är klart, att dessa stater inte är några pålitliga allierade för antikrigsrörelsen, eller ens överhuvudtaget allierade — särskilt när de som Frankrike och Ryssland betar sig precis lika brutalt och avskyvärt på sina egna imperiedomäner som USA på sina. Men detta mummel i ledet från raden av stater som är förbundna med det stora imperium som styrs från Washington har på sitt sätt avspeglat ett annat betydande bakslag för imperialismens projekt. Jag tänker förstås på framväxten av den nya stormakten, ”den allmänna världsoptionen”, som *New York Times* så riktigt kallade det efter 15 februari 2003, dagen för de största världsomspännande folkliga mobiliseringarna i historien. ”Den allmänna världsoptionen” — eller rättare sagt den verkliga rörelsen, antikrigsrörelsen, för opinionssiffror demonstrerar ju inte.

Under 1990-talet trodde många att denna rörelse var dömd att aldrig övervinna sin svaghet. De trodde att Vietnamären en gång för alla var glömda och begrävda, särskilt sedan Washington lärt läxan från Vietnam och tillämpat den i senare krig (med början i Panama 1989). Från hösten 2002 har vi sett ett förbluffande uppsving för en ny anti-krigsrörelse, som snabbt slagit nya historiska rekord i allt fler länder och även svept över USA. Det senaste är absolut avgörande; den viktigaste mobiliseringen är förstås den som sker i USA självt. Antikrigsrörelsen i USA har ännu inte nått sin styrka från Vietnamären, men den har redan visat sig kunna nå masskala, trots traumat från 11 september och trots Bushregeringens utnyttjande av det traumat.

Många krigsmotståndare har tagit intryck av noggrant utvalda bilder från den så kallade befrielsen av Irak och av de Pentagon-regisserade scenerna. Men varje dag som går visar hur rätt antikrigsrörelsen hade. De oräkneliga döda, den massiva förstörelsen och plundringen av Iraks nationella rikedomar utgör ett enormt pris för det irakiska folket att betala för en ”befrielse” som leder till utländsk ockupation. När Washington kör fast i ett land som inte kan gömmas för världen — till skillnad från Afghanistan, där situationen idag är mer kaotisk än

någonsin — kommer antikrigsrörelsen att kunna växa till nya höjder.

Denna rörelses spektakulära tillväxt har bara varit möjlig därför att den växte fram ur tre års framsteg för den rörelse mot nyliberal globalisering som föddes i Seattle. Dessa två rörelser kommer att fortsätta att stärka varandra och öka människors medvetenhet om att nyliberalism och krig bara är två sidor av samma härskarsystem — ett system som måste störtas.

14 april 2003

Ord- och namnförklaringar

Absolutism, koncentration av politisk makt till en person eller en grupp, vanligen en kung.

”Allt är till det bästa i den bästa av världar”. Formulering i den franske 1700-talsförfattaren Francois de Voltaires (1694-1778) bok ”Candide” (1759), avsedd som satir över en tes hos den tyske filosofen Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716).

Amish, religiös sekt i nordöstra USA, har sitt ursprung i den schweiziska anabaptistiska rörelsen och grundades på 1600-talet. Amish är mest kända för sina stränga levnadsregler med strävan att leva så enkelt som möjligt och ta avstånd från all modern teknologi. 3 Se anabaptism.

Anabaptism, en väckelserörelse inom reformationen. Förkastade barndopet och förespråkade vuxendop. De första grenarna av denna rörelse började verka i Schweiz på 1500-talet Se amish.

Anomi, samhälleligt tillstånd av regellöshet eller normlöshet.

Antites, påstående eller åsikt som gör gällande motsatsen till annat påstående eller annan åsikt, tesen. Centralt begrepp inom marxistisk teori, där man menar att all utveckling sker genom motsättningar mellan tes och antites, vilka i sin tur ger upphov till en syntes. 1 Se dialektik.

Apokalyps, avslöjande av hemligheter, uppenbarelse. Används i religiös mystik framförallt om uppenbarelsen kring världens undergång.

Arendt, Hannah (1906-75), tysk-amerikansk filosof, påverkad av existentialismen. Var judinna och lämnade Tyskland 1933, blev så småningom verksam som professor i USA. Hennes mest kända verk är ”The Origins of Totalitarianism”, ”Totalitarismens ursprung” (1951), där hon analyserade Hitlers och Stalins diktaturer.

Aryan Nations, en av de mest kända nynazistiska grupperna i USA. Augustinus (354-430), kyrkofader, filosof, den mest betydande västerländske teologen i fornkyrkan. Förde in arvet från den antika bildningstraditionen i den tidiga kristendomen.

Axiom, grundsats, självklart sant påstående.

Ayatolla, shiamuslimsk titel på den högste ledaren. Se shia.

Bandungskonferensen, konferens i Bandung i Indonesien 1955 med ett antal afrikanska och asiatiska stater. Det första framträdandet av den ”tredje världen” i världspolitiken och inledningen till det som kom att kallas den alliansfria rörelsen (mellan väst- och öst-makter).

Bataille, Georges, (1897-1962) fransk författare och filosof. Tillhörde en tid den surrealistiska rörelsen. Ett känt arbete är ”Histoire de l'oeil”, ”Ögats historia”, 1941.

- Bebel, August, (1840-1913), tysk socialdemokratisk politiker, ledare för det tyska socialdemokratiska partiet i ca 40 år.
- Bendjedid, Chadli (f 1929), algerisk militär, president 1979-92.
- Bonapartism, ett centralt begrepp i den ryske revolutionären Leo Trotskijs (1879-1940) skrifter under 30-talet. Används om en mer eller mindre diktatorisk regim som upprättas i en situation där ingen klass är stark nog att direkt utöva sitt välde. Regimen baseras därför mer på militär, polis och statsbyråkrati än på partier och rörelser. Går tillbaka på Napoleon Bonaparte. Trotskij såg två typer av bonapartism — en borgerlig och en sovjetisk.
- Cato d.ä., (234-149 fvt), romersk statsman. Känd för sin ständigt, i slutet av alla sina anföranden, upprepade rekommendation att Roms motståndare Karthago (i nuvarande Tunisien) skulle förstöras.
- Che Guevara, Ernesto, (1928-67), argentinsk läkare och revolutionär. Deltog i den kubanska revolutionen och fick en framträdande roll i den kubanska regeringen efter revolutionsseger 1959. Lämnade Kuba och startade gerillakrigföring i Bolivia, där han dödades i oktober 1967.
- Chiang Kai-Shek, med modern transkription Jiang Jieshi (1887-1975), ledare för det borgerliga Kuomintang (Guomindang) i Kina från 1925. Han hyllades av Stalin som revolutionär ända fram till dess att han genomförde en kupp i april 1927 i Shanghai, under vilken kommunister och arbetare massakrerades. Utsågs 1918 till president för republiken Kina, med säte i Nanjing. Efter revolutionens seger 1949 fick Chiang Kai-Shek och hans regering fly till Taiwan, där han styrde till sin död.
- Clausewitz, Carl von, (1780-1831), preussisk general och militärteoretiker. Beskrev kriget som politikens fortsättning med andra medel.
- Contras, USA-finansierad högergerilla, stred mot den radikala sandinistregeringen i Nicaragua under 80-talet. Se sandinister.
- Determinism, filosofisk ståndpunkt enligt vilken allt är förutbestämt, och viljan eller valfriheten inte spelar någon roll för händelseutvecklingen.
- Dialektik, har kallats ”rörelsens logik”, filosofisk beskrivning av hur motsättningar driver fram utveckling, t ex samhällsutveckling. I detta begrepp ingår att förändring inte sker linjärt, utan att motsättningar växer tills det sker en plötslig förändring. Det innebär också att förändringar inte bara innebär ett förkastande av det gamla utan bär med sig något av det gamla, vilket präglar slutresultatet. Filosofen Hegel står som den som utvecklat en dialektisk filosofi, med idealistiska, religiösa förtecken. Marx och Engels tog fasta på Hegels filosofi och utvecklade en dialektisk materialism, där det är materiella, icke-andliga krafter som driver utvecklingen framåt. Se materialism, Hegel, idealism, kvalitativt språng, antites.
- Djengis Khan, skrivs vanligen Djingis khan, f.ca 1160, d.1227. Mongolisk härskare och erövrare. Erövrade med sin ryttararmé ett enormt område i Centralasien från norra Kina till Volga.
- Dostojevskij, Fjodor, (1821-81), rysk författare. Som ung deltog han i radikal, illegal politisk aktivitet. Han fängslades och dömdes till döden 1849, men benådades. Utvecklades i religiös, mysticistisk riktning. I romanen ”Onda andar” (1871-72) gör han upp med västerländsk socialism och liberalism. Se nihilism.

- Duchamp, Marcel, (1887-1968), fransk konstnär. Blev känd för att skapa konstverk av vardagsföremål som sattes in i nya sammanhang. Ett exempel är den i texten nämnda urinoaren.
- Duopol, marknad med endast två konkurrerande säljare, i det här fallet snarare system där två makter konkurrerar med varandra. Bildad i analogi med monopol.
- Elias, Norbert, (1897-1990), tysk-brittisk sociolog. Hans viktigaste arbete, "Ober den Prozess der Zivilisation" ("Civilisationsprocessen", 1—2) kom ut redan 1939, men har blivit verkligt uppmärksammat först under de senaste årtiondena. Elias har kommit att betraktas som en av förgrundsgestalterna inom det som kallas mentalitetshistoria, där man studerar vardagliga attityder och tänkesätt och deras förändringar genom historien.
- Enronskandalen, skandalkonkurs 2002 för det stora energibolaget Enron i USA. I kölvattnet följde en kris för telekomjätten Worldcom som anklagades för bedrägeri, liksom för revisionsbolaget som skött bokföringen åt Enron.
- Episkopalkyrkan, benämning på anglikanska kyrkan i USA.
- Etnocentrism, benägenhet att bedöma andra kulturer utifrån den egna kulturen och dess värderingar.
- Evangelikala kyrkor, beteckning som används särskilt i USA för kyrkor med rötter i 1700- och 1800-talens väckelserörelser, där man betonar Bibelns auktoritet och nödvändigheten av personlig omvändelse.
- Fatwa, utlåtande av en juridiskt eller religiöst lärd i frågor som gäller den islamiska rätten. Det mest kända exemplet är Khomeinis fatwa (liktydigt med en dödsdom) 1989 mot författaren Salman Rushdie. 1 Se Khomeini.
- Filistéer, forntida folkgrupp, troligen av indeoeuropeiskt ursprung. Bodde i det område i Mellanöstern som i Gamla Testamentet kallas Filistéén (samma ord som i namnet Palestina).
- Foucault, Michel, (1926-84), fransk idéhistoriker och filosof. Har i en rad verk studerat hur makten upprätthålls i samhället bland annat genom att utesluta avvikande grupper, och har beskrivit hur maktutövandet förändrats i det moderna samhället. Bland hans mest kända verk märks "Vansinnets historia under den klassiska epoken" (1961) och hans trebandsverk om sexualitetens historia (1978-84).
- Freud, Sigmund, (1856-1939), österrikisk läkare och författare, psykoanalysens grundare. Utvecklade den psykoanalytiska behandlingsmetoden från 1890-talet och framåt. Bland hans viktigare verk finns "Drömtydning" (1900), "Vardagslivets psykopatologi" (1904), "Sexualteori" (1905). Verkade under större delen av sitt liv i Wien, lämnade landet i samband med Nazi-Tysklands invasion av Österrike och levde sitt sista levnadsår i London.
- Glucksmann, André, f 1937, fransk filosof och författare. Tillhörde de så kallade nya filosoferna, som från att ha varit radikala under 70-talet utvecklade en kraftig kritik av Sovjetunionen och marxismen.
- Goethe, Johann Wolfgang, (1749-1832), en av den tyska litteraturens allra största författare. Hans mest kända verk är romanen "Den unge Werthers lidanden" (1774) och dramat "Faust" (del 1 ,808, del 2 1833).

- Gorbatjov, Michail, f 1931, rysk politiker. Generalsekreterare i sovjetiska kommunistpartiet 1985-91 och Sovjetunionens siste president. Under hans ämbetsperiod inleddes reformeringen av ekonomin med den så kallade perestrojkan.
- Hanbalitisk, den hanbalitiska rättsskolan, en av fyra sunnitiska islamiska rättsskolor, vilka i varierande grad mellan olika muslimska länder påverkar det statliga rättssystemet. Se sunni.
- Hashimiter, dynasti som går tillbaka på Husayn ibn Ali, som var emir av Mekka och kung i Hijaz 1916—24. I uppdelningen av Mellanöstern efter första världskriget fick hans söner Faysal I och Abdullah kungatitlarna i de nybildade länderna Irak respektive Jordanien. I Jordanien styr fortfarande den hashimitiska familjen. ar Se Transjordanien.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, (1770-1831), tysk filosof, utvecklade en dialektisk filosofi med idealistiska, religiösa förtecken. Bland hans viktigare verk finns ”Andens fenomenologi” (1807) och ”Grunddragen i rättsfilosofin” (182). Se dialektik, idealism.
- Hegemoni, ledarställning, en stats dominerande ställning.
- Heidegger, Martin (1889-1976), tysk filosof, utövat stort inflytande framförallt inom den existentialistiska filosofiska skolan. Ett av hans viktigaste verk är ”Sein und Zeit”, ”Varat och tiden” (1927). Fick undervisningsförbud under åren efter andra världskriget pga sitt samarbete med den nazistiska regimen.
- Historiefilosofi, filosofisk reflexion över den historiska utvecklingen och över historievetenskapen och dess metoder. Ett exempel är Marx' historiematerialism. Se materialism.
- Hobbes, Thomas, (1588-1679), engelsk filosof. Det viktigaste av hans verk, ”*Leviathan*”, kom ut 1651.
- Homeros, sannolikt historisk person från 700-talet fvt. Anses ha skapat Iliaden och åtminstone inspirerat Odysseen, de två verk som inleder den grekiska litteraturen.
- Hunner, forntida asiatiskt nomadfolk, inledde ca 370 evt en invasion av sydöstra och centrala Europa.
- Hybris, i antika Grekland beteckning för övermod, att inte inse sin plats i världsordningen och ha för stor tilltro till sin egen lycka och framgång.
- Ibn Saud, (ca 1880-1953), grundare av staten Saudiarabien och landets kung från 1932.
- Idealism, filosofisk teori/teorier om att det är idéer och inte materiella förändringar som driver utvecklingen framåt. Se materialism, Hegel.
- Iliaden, versepos av Homeros om det trojanska kriget och särskilt om greken Akilles' sammandrabbning med den trojanske prinsen Hektor. Se Homeros.
- Jihad, krig mot islams fiender, strid mot de otrogna.
- Kaba, kubformad sten mitt i den heliga moskén i Mekka. Enligt legenden finns i Kabas ena hörn en svart sten som kommer från paradiset.
- Kant, Immanuel, (1724-1804), tysk filosof, mest känd för att ha formulerat det kategoriska imperativet: ”handla så som du skulle vilja att alla andra skulle handla”.
- Keynes, John Maynard, (1883-1946), brittisk nationalekonom. Gett namn till keynesianismen,

riktning inom nationalekonomisk teori som studerade den djupa depressionen i början på 30-talet, och utifrån den drog slutsatsen att det fordrades en aktiv finanspolitik för att utjämna konjunkturer, motverka arbetslöshet och så vidare.

Khomeini, eller Khomeyni, Ruhollah (1902-89), iransk religiös och politisk ledare (ayatolla), aktiv i motståndet mot shahen. När denne tvingats avgå i januari 1979 efter omfattande folkliga protester återvände Khomeini till Iran och blev landets faktiske ledare fram till sin död. Under Khoeminis styre blev landet en islamisk republik, islamska lagar infördes, förtrycket blev brutalt och tiotusentals avrättades. Islamismen kombinerades med en stark kampanj mot USA ("den store Satan"), som kritiserades för sin politik mot den muslimska världen. Se ayatolla.

Kirkpatrick, Jeanne, f 1926, USA:s FN-ambassadör 1981-85, under Reaganregeringen.

Kommittén för oamerikansk verksamhet, kommitté inom det amerikanska representanthuset vid början av kalla kriget. Hade i uppgift att efterforska och motverka kommunister. Ses som en inledning på McCarthyismen. Se McCarthyism.

Konstitutionalism, statskick där gränserna mellan olika statsorgans (t ex regeringens och parlamentets) befogenheter styrs av bestämda regler. Kreationism, lära som hävdar att Bibelns skapelseberättelse ger den korrekta beskrivningen av världens tillkomst.

Ku Klux Klan, högerextremistisk organisation, bildad i USA 1866, främst känd för terroraktioner mot svarta och mot medborgarrättskämpar.

Kulturalism, tankar om att kulturskillnader är av avgörande betydelse för historisk utveckling, ibland synonymt med multikulturalism. t Se multikulturalism.

Kvalitativt språng, begrepp som används inom dialektiken för att beskriva att (historisk) utveckling inte sker gradvis, linjärt (via evolution) utan språngvis, när motsättningar ackumulerats och nått en viss nivå (via revolution). Se dialektik.

Lenin, Vladimir Ilitj, (1870-1924), rysk revolutionsledare, var med och grundade den ryska socialdemokratin, blev när partiet splittrades ledare för vänsterflygeln, bolsjevikerna. Ledde oktoberrevolutionen 1917 och blev därefter ordförande i folkkommissariernas råd, den nya regeringen.

Levi, Primo, (1919-87), italiensk författare av judisk börd. Deporterades till Auschwitz under andra världskriget, och har i sina böcker skildrat erfarenheterna från koncentrationslägret.

Leviathan, mytiskt havsodjur i Gamla Testamentet. Förkroppsligar onskans krafter, men får i Jobs bok också representera Guds makt.

Locke, John, (1632-1704), engelsk filosof och politisk tänkare. Hans viktigaste politiska verk är "Two Treatises of Government" (1689).

Machiavelli, Niccolò, (1469-1517), italiensk statsman, historiker och filosof. Anses ha grundlagt den realpolitiska traditionen i västerländskt politiskt tänkande. År 1513 tillkom hans mest betydelsefulla verk, "Il Principe" ("Fursten").

Machiavellisk, något som står i överensstämmelse med Machiavellis läror. Används ofta om den som utövar hänsynslös maktpolitik.

Malraux, André, (1901-76), fransk författare och politiker. Reste som ung i Indokina och kom i kontakt med kinesiska kommunister. Skriver om händelserna i Shanghai 1927 i romanen "Människans lott" (1933). Han stred senare på regeringssidan i spanska inbördeskriget,

men bröt med kommunismen efter pakten mellan Nazityskland och Sovjetunionen. Under andra världskriget anslöt han sig till de Gaulles motståndsmän, och verkade senare i ett tiotal år som kulturminister i de Gaulles regering, efter 1958. Se Chiang Kai-shek.

Marcuse, Herbert, (1898-1979), tysk-amerikansk marxist. Verksam inom den så kallade Frankfurtskolan som sysslade med sociologisk samhällskritik. Skrivit analyser av människan i det kapitalistiska samhället ("Den endimensionella människan", 1964). Också känd för sin pessimistiska syn på arbetarklassen i de utvecklade länderna.

Marshallplan, amerikanskt återuppbyggnadsprogram som igångsattes 1947, och som innebar att omfattande lån och gåvor dirigerades till Europa. Ett av syftena från USA:s regerings sida var att förhindra en allmän radikaliserings och en förstärkning av kommunistpartierna i Västeuropa efter kriget.

Massoud, Ahmed Shah, (troligen 1953—200s), afghansk mujahedinledare, deltog först i den väpnade kampen mot den sovjetiska ockupationen, var därefter en tid försvarsminister. Engagerade sig i kampen mot talibanregeringen, ledare för Norra alliansen. Dödade av talibaner 2001. Se talibaner, Norra alliansen, mulla Omar.

Materialism, filosofisk riktning som hävdar att materiella villkor är grundläggande för utveckling. Motsats till idealism. Se idealism.

Mayflower, engelskt segelfartyg som 1620 förde de sk pilgrimsfäderna från England till nuvarande Massachusetts i USA. De grundade där en av de första engelska kolonierna i Nordamerika. Se puritaner.

McCarthyism, benämning på politisk förföljelse av människor med vänsterradikala eller socialistiska övertygelser. Fått sitt namn efter Joseph McCarthy, (1908-57), republikansk senator i USA som drev en kampanj i början på 50-talet där han anklagade regeringen för att vara kommunistinfiltrerad och enskilda ämbetsmän för kommunist sympatier. Blev 1953 utsedd till ordförande i en permanent undersökningskommission i senaten, och använde det som plattform för att anklaga och förhöra ett stort antal medborgare. McCarthy var dock inte unik; redan flera år tidigare hade representanthuset inrättat en kommitté för oamerikansk verksamhet, med liknande inriktning. Sedan han gått för långt i sina anklagelser stoppades McCarthy i slutet av 5954 efter en omröstning i senaten. Se kommittén för oamerikansk verksamhet.

Melos, på nygrekiska Milos, grekisk ö. Under peloponnesiska kriget intogs ön 416 fvt av athenarna, som dödade och förslavade befolkningen. Se Thukydides.

Molière, egentligen Jean Baptiste Poquelin, (1622-73), fransk teaterman. Huvudpersonen i hans pjäs "Tartuffe eller hycklaren" (1664-69) har blivit en symbol för det religiösa hyckleriet.

Monroedoktrinen, riktlinje för USA:s utrikespolitik som formulerades av president James Monroe 1823. Innebar att USA hävdade att hela västra hemisfären (från Latinamerika) utgjorde dess intressesfär, och att andra (europeiska) makter inte skulle tillåtas intervensera där.

Mubarak, Hosni, f 1928, egyptisk president sedan 1981.

Mujahedin, de som för det heliga kriget, namn på olika muslimska aktivistiska grupper.

Mulla, titel för islamiska lärda, lärare och teologer. Särskilt vanligt inom shia. Se shia.

Multikulturalism, dels historiesyn där kulturskillnader beskrivs som avgörande för historisk utveckling, dels en politisk inriktning som hävdar att samhället måste ta hänsyn till och uppmuntra olika etniska grupper med olika traditioner, religiösa föreställningar etc. En liknande hållning uttrycks i den rätt allmänna formuleringen ”det mångkulturella samhället”. Det finns en vänsterkritik av multikulturalism, där det framhålls att begreppet saknar klass- och könsperspektiv. Inte minst har kvinnor från islamiska kulturer i europeiska länder visat att multikulturalismen kan bli det etablerade samhällets sätt att visa sig tillmötesgående mot invandrargrupper, genom att ge stöd till verksamheter som förtrycker kvinnor inom grupperna. Se kulturalism.

Musharraf, Pervez, pakistansk general, president, kom till makten genom en militärkupp oktober 1999.

Muslimska brödrskapet, politisk-religiös islamisk organisation, grundad 1929. Utvecklades snabbt till en massrörelse, och blev särskilt stark i Egypten. Har varit representerad i den egyptiska nationalförsamlingen, har fortfarande ett inflytande i den muslimska världen.

Narcissism, självupptagen levnadsstil med hänsynslöshet och förakt för andra. Används mer specifikt i psykoanalytisk terminologi om en viss form av personlighetsproblematik.

Nasser, Gamal Abdel, (1918-70), egyptisk militär och politiker. Bland de ledande i den militärkupp som genomfördes av progressiva officerare 1952. Grep 1954 den formella makten, utsågs 1956 till president och 1967 även till premiärminister. Drev en aktiv utrikespolitik mot Israel och mot västmakternas imperialism. Blev pga detta mycket populär i hela arabvärlden, och även i andra delar av tredje världen. Närmade sig Sovjetunionen, och Nassers parti kallade sig Arabsocialistiska unionen, utan att ha ett egentligt socialistiskt program. Se nasserism, Suezkanalen, as-Sadat.

Nasserism, de strömningar i arabvärlden som inspirerades av Nassers radikala nationalism och antiimperialism. Se Nasser.

Nihilism, ståndpunkt som förnekar att det finns några värden. Började först användas i Ryssland under 1800-talet om grupper som ville störta tsardömet med våld. Se Dostojevskij.

Nietzsche, Friedrich, (1844-1900), tysk filosof och språkforskare. Ett tema som återkommer i hans skrivande är kritiken av den etablerade moralen: det finns inga eviga sanningar eller objektiva värderingar, allt baseras på subjektiva intressen. Den mest kända av hans skrifter är förmodligen ”Sålunda talade Zarathustra” (1883-85).

Noriega, Manuel, f 1934, panamansk militär, chef för nationalgardet och landets reelle makthavare 1981-89. Störtades 1989 då USA invaderade Panama, med förevärdningen att stoppa knarkhandeln. Noriega dömdes 1992 till ett långt fängelsestraff i USA.

Norra alliansen, rörelse i Afghanistan, formerades i slutet av 90-talet av militära grupper som motsatte sig talibanernas styre. Alliansen bestod huvudsakligen av uzbek, tadzjiker och andra etniska grupper som inte tillhör den dominerande etniska gruppen pashto. Norra alliansen stöddes av Ryssland, Uzbekistan och Tadzjikistan och fick stöd av USA under kriget i Afghanistan 2001.

OECD, Organization for Economic Cooperation and Development, sammanslutning av världens ledande industriländer, bildad 1961.

mulla Omar, Omar Akhunzadeh, enligt en del källor född 1962, den främste talibanledaren,

Afghanistans ledare tills talibanregimen störtades i kriget 2001. Har sedan dess varit försvunnen.

Organiska intellektuella, begrepp som formulerats av den italienske marxisten Antonio Gramsci (1891-1937). Denne skiljer mellan intellektuella som verkar i statens tjänst och ”organiska intellektuella” som har en tydlig ideologisk anknytning till en viss klass, t ex intellektuella som verkar inom arbetarrörelsen.

Orientalist, vetenskapsman som studerar asiatiska kulturer.

Pandemi, epidemi, vanligen av infektionssjukdomar, som sprids över världsdelar.

Platt-tillägget, tillägg till den första kubanska konstitutionen (1902) som gav USA rätt att ingripa i landets affärer för att skydda sina intressen, upphävdes 1933.

Plebejer, folkets breda massa i antikens Rom (i motsats till de styrande patricierna).

Populism, en i grunden borgerlig rörelse som för fram vissa folkliga krav och baseras på folkligt stöd.

Presbyterianska kyrkor, reformerta kyrkor i den engelskspråkiga delen av världen, styrs av en grupp äldste (presbyter). Har sina rötter i kalvinismen, en gren av protestantismen som präglats av den fransk-schweiziske reformatorn Jean Calvin, verksam på 1500-talet.

Primitiv kapitalackumulation, den ursprungliga ansamlingen av det kapital som behövs för igångsättandet av en kapitalistisk produktionsprocess. Har genom historien i hög grad skett genom handel, erövring, plundring, slaveri.

Puritaner, engelska radikala protestanter under sent 1500-tal och 1600-tal. Pga konflikter med kungamakten flydde många av dem till Nordamerika och grundade kolonier där. Se Mayflower.

Roosevelt, Franklin D, (1882-1945), demokratisk politiker, president i USA 1933-45.

Roosevelt, Theodore, (1858-1919), republikansk politiker, president i USA 1901-09.

as-Sadat, Anwar, (1918-81), egyptisk militär och politiker, var med i de radikala officerarnas militärkupp 1952, tjänstgjorde åt regeringen, efterträdde Nasser vid dennes död 1970 som Egyptens president. Bröt med den tidigare radikalt nationalistiska politiken och alliansen med Sovjetunionen, närmade sig USA. Var med och undertecknade fredsavtal med Israel 1978 och 1979. Mördades 1981 av islamistisk motståndare till fredsuppgörelsen med Israel. Se Nasser.

Sandinister, FSLN, Sandinistfronten för nationell befrielse, frontorganisation i Nicaragua som ledde ett uppror mot diktatorn Somoza sommaren 1979 och tog makten. Ledde landet och den revolutionära omvandlingen fram till valet 1990, då de konservativa krafterna vann.

Schmitt, Carl, (1888-1985), tysk statsvetare, professor bl a vid Berlinuniversitetet. Tog i sina teorier under 30-talet inte avstånd från nationalsocialismen.

Sharia, den islamiska rätten, lagen.

Shelley, Mary Wollstonecraft, (1797-1851), brittisk författare, mest känd för att ha skrivit ”Frankenstein, or the Modern Prometheus” (1818, ”Frankenstein”). Hennes mor var Mary Wollstonecraft, den brittiska feministen som skrev ”Till försvar för kvinnans rättigheter” (1792).

Shia, gren av islam, vars anhängare kallas shiiter. Bildades ursprungligen efter Muhammeds död ur en tvist med den andra huvudriktningen, sunni, om hur ledaren skulle utses. Utgör idag 10 % av världens muslimer, störst politisk betydelse i Iran. Majoriteten av befolkningen i södra Irak och Bahrain hör också till den viktigaste shiitiska sekten. Se sunni.

Spansk-amerikanska kriget, väpnad konflikt mellan Spanien och USA april-augusti 1898. I fredsuppgörelsen annekterade USA Puerto Rico och Filippinerna. Kuba blev formellt självständigt men i realiteten ett USA-protectorat.

Spengler, Oswald (1880-1936), tysk filosof. Hans mest kända arbete är "Västerlandets undergång" (1918-22). Försökte visa att samtliga stora civilisationer med naturnodvändighet gått under och spådde att detsamma skulle hända med den västerländska civilisationen.

Suezkanalen, förbinder Medelhavet och Röda havet, färdig 1869. Nasser lät nationalisera kanalen 1956, vilket ledde till Suezkriget, då Israel, Frankrike och Storbritannien angrep Egypten militärt. Efter motstånd från USA och FN tvingades de dock avbryta angreppet. Nasser gick politiskt stärkt ur krisen, med ökad popularitet i arabvärlden. Suez-krisen markerar också symboliskt slutet på Storbritanniens och Frankrikes roll som imperialistmakter i Mellanöstern, och början på USA:s dominans i regionen.

Sunni, majoritetsriktningen inom islam. Se shia.

Suverän, beteckning från senmedeltiden, den högste maktinnehavaren, härskaren.

Sydjemen, 1967-90 självständig stat på Arabiska halvön, gick 1990 samman med Nordjemen till nuvarande republiken Jemen (alternativ stavning Yemen).

Talibaner, fundamentalistisk islamisk rörelse i Afghanistan. Kommer av ordet "talib", vilket betecknar en religiös student. Bildades 1994 av studenter vid koranskolor i exil i Pakistan, intog stora delar av Afghanistan militärt och erövrade slutligen huvudstaden Kabul 1996. Talibanerna som tillhörde den största afghanska folkgruppen, pashtunerna, lovade fred, att bekämpa korruption och att införa islamiska lagar. Deras regim störtades av USA i kriget 2001. i Se mulla Omar, Norra alliansen, Massoud.

Tartuffe. i Se Molière.

Thomas av Aquino, (ca 1225-74), italiensk teolog och filosof, den katolska medeltidens störste helgon. Ledande i den unga Dominikanerorden.

Thukydides, (ca 460-399 fvt), athenssk historiker. Skrev en omfattande historik över det peloponnesiska kriget, en serie strider på 400-talet mellan attiska sjöförbundet under Athen å ena sidan, och peloponnesiska förbundet under Sparta å den andra. Se Melos.

Timur Lenk, (1336-1405), centralasiatisk turkisk härskare och erövrare.

Transjordanien, området öster om Jordanfloden. Avskildes efter det första världskriget från det brittiska mandatet Palestina, och blev självständigt under brittiskt överinseende med Abdullah från den hashimitiska familjen som förste härskare. Blev 1946 helt självständigt med Abdullah som förste kung. Bytte 1959 namn till Jordanien. Se hashimiter.

Trasproletariat, enligt Marx och Engels marginaliserade skikt i det kapitalistiska samhället.

Ulama, skriftlärda, specialister i islamsk teologi och rättslära.

Unilateralism, den utrikespolitiska linje från USA:s sida som blivit allt tydligare under Bush-

regeringen, och som innebär att USA tar sig rätten att agera i eget intresse i utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, utan att vända sig till olika internationella forum, som FN, och utan att delta i utformandet av eller respektera internationella avtal. Ställs i motsats till multilateralism.

Wafd-partiet, egyptiskt nationalistiskt liberalt parti. Bildades efter första världskriget och var det största partiet, ofta regeringsbildande, fram till de radikala officerarnas kupp 1952. Förbjöds av Nassers regering men har sedan slutet av 70-talet återbildats och ånyo fått ett inflytande i egyptisk politik. Se Nasser.

Wahhabiter, strängt ortodox sunnimuslimsk skola, stöds av den saudiska kungafamiljen.

Weber, Max, (1864-1920), tysk sociolog, filosof och nationalekonom, inspirerat olika samhällsvetenskapliga skolor. Bl a utvecklat teori om sambandet mellan protestantisk etik och kapitalismens uppkomst.

Vasall, beteckning från feodaltiden för underordnad som fått förläning, oftast mark, av läns-herre, och därmed var bunden med trohetsed att tjäna denne.

Vietnamsyndromet, beteckning på det politiska klimat som sedan nederlaget i Vietnamkriget 1975 länge gjorde det omöjligt för USA:s regering att få folkligt stöd i det egna landet för att ingripa militärt med insats av amerikanska trupper i andra länder.

Öppna dörrrens politik, den Kinapolitik som formulerades av USA 1899-1900 och som syftade till att garantera att USA inte skulle utestängas från den kinesiska marknaden som vid den här tiden öppnades för de rika länderna.